

TAMPEREEN YLIOPISTO
JOHTAMISKORKEAKOULU
Yrityksen laskentatoimi

TILINTARKASTAJIEN NÄKEMYKSIÄ
RAHOITUSINSTRUMENTTIEN ARVOSTAMISESTA FAS-
TILINPÄÄTÖKSESSÄ – INFORMAATION
MERKITYKSELLISYYDEN NÄKÖKULMA

Yrityksen laskentatoimi
Pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2015
Ohjaaja: Eeva-Mari Ihantola

Karoliina Hakkola

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto	Johtamiskorkeakoulu; yrityksen laskentatoimi
Tekijä:	HAKKOLA, KAROLIINA
Tutkielman nimi:	Tilintarkastajien näkemyksiä rahoitusinstrumenttien arvostamisesta FAS-tilinpäätöksessä – informaation merkityksellisyiden näkökulma
Pro gradu -tutkielma:	122 sivua, 2 liitesivua
Aika:	Lokakuu 2015
Avainsanat:	rahoitusinstrumentit, arvostaminen, FAS-tilinpäätös, tilinpäätösinformaation merkityksellisyys

Rahoitusinstrumenttien arvostaminen on herättänyt runsaasti keskustelua erityisesti viimeisimpien vuosikymmenten aikana. Kansainväliset toimijat kannattavat rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista, ja käyvän arvon kannattajien mukaan käyvät arvot tuottavat rahoitusinstrumenteista hankintamenoja merkityksellisempää informaatiota. Kansallisissa tilinpäätöksissä rahoitusinstrumenttien arvostamisen pääsääntönä on kuitenkin varovaisuuden periaatteen mukainen hankintamenoperusteinen arvostaminen.

Tutkielman tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, miten rahoitusinstrumentit tulisi tilintarkastajien näkemyksen mukaan arvostaa FAS-tilinpäätöksessä ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisen informaation tuottamiseksi. Tutkielmassa vastataan kysymyksiin siitä, tuotetaanko rahoitusinstrumenteista tilintarkastajien näkemysten mukaan yrityksen ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisempää informaatiota hankintamenojen vai käypien arvojen avulla sekä siitä, vaikuttaako tähän merkityksellisyyteen arvostamisen luotettavuus ja informaation esittämispaikka. Tutkielman empiirinen aineisto koostuu kahdeksan Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen edustajan normatiivisiin lähtökohtiin sekä aiempaan tutkimukseen perustuvista haastatteluista, joita analysoidaan teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla.

Tilintarkastajien näkemysten mukaan FAS-yritysten rahoitusinstrumentit tulisi arvostaa käypään arvoon ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisen informaation tuottamiseksi. Näin on erityisesti silloin, kun rahoitusinstrumentit ovat maturiteetiltaan lyhyitä, kyseessä on suojausinstrumentit tai rahoitusinstrumentteihin liittyvät kysymykset ovat muuten olennaisia. Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen edellyttää kuitenkin lähtökohtaisesti arvostamisen luotettavuutta. Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen merkityksellisyydestä huolimatta kirjanpitolain pääperiaatteen mukainen arvostaminen ei välttämättä tuota FAS-yritysten rahoitusinstrumenteista ei-merkityksellistä informaatiota, sillä rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvät kysymykset eivät ole olennaisia ainakaan kaikissa FAS-yrityksissä.

Tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että tarkasteltaessa FAS-tilinpäätöksestä saatavan rahoitusinstrumentteja koskevan informaation merkityksellisyyttä on perusteltua tarkastella jossain määrin aiemmasta, lähinnä rahoitusalaan kohdistuvasta, tutkimuksesta poikkeavia näkökohtia. Tutkimus lisääkin ymmärrystä aiempien tutkimustulosten siirrettävyydestä muihin ympäristöihin.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	1
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen tausta ja merkitys	1
1.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset.....	4
1.3 Tutkimuksen rajaukset	5
1.4 Tutkimusote ja tutkimusmenetelmät	8
1.5 Tutkimuksen kulku	9
2 RAHOITUSINSTRUMENTTIEN ARVOSTAMISEN NORMATIIVISET TAUSTAT	11
2.1 Rahoitusinstrumentin käsite	11
2.2 Rahoitusinstrumenttien arvostaminen.....	12
2.2.1 Rahoitusinstrumenttien arvostaminen kirjanpitolain mukaan	12
2.2.2 Vertailukohtana rahoitusinstrumenttisääntely IFRS-standardistossa	18
2.3 Tilinpäätöksen tarkoitus ja tilinpäätösinformaation laatu	19
2.3.1 Kirjanpitolain vaatimus oikeasta ja riittävästä kuvasta	19
2.3.2 Tilinpäätösinformaation laatimista ohjaavat periaatteet	23
2.3.3 Tilintarkastus tilinpäätösinformaation oikeellisuuden varmentajana.....	27
2.4 Yhteenveto rahoitusinstrumenttien arvostamiseen vaikuttavista normatiivisista seikoista	29
3 RAHOITUSINSTRUMENTTIEN ARVOSTAMISEN TEOREETTISET TAUSTAT	32
3.1 Keskustelu rahoitusinstrumenttien arvostamisesta	32
3.2 Tutkimustuloksia arvostamistapojen merkityksellisyydestä.....	36
3.3 Arvostamistavan luotettavuus ja sen yhteys merkityksellisyyteen	42
3.4 Rahoitusinstrumenttien arvostaminen ja tilinpäätösinformaation esittämispaikka	49
3.5 Teoreettisen viitekehyksen yhteenveto	53
4 TILINTARKASTAJIEN NÄKEMYKSIÄ RAHOITUSINSTRUMENTTIEN ARVOSTAMISESTA	56
4.1 Empiirisen aineiston kerääminen ja analysointi	56
4.2 Tutkimuksen laadun ja luotettavuuden arviointi.....	59
4.3 Rahoitusinstrumentit ja merkityksellisyys FAS-tilinpäätöksessä.....	62
4.4 Informaation merkityksellisyys ja teoreettisen viitekehyksen teemat	70
4.5 Informaation merkityksellisyyden kontekstisidonnaisuus	75
4.6 Luotettavuus ja sen yhteys merkityksellisyyteen.....	79
4.7 Luotettavuus ja rahoitusinstrumentin likviditeetti	83
4.8 Muut näkökulmat informaation luotettavuuteen.....	88
4.9 Tilinpäätösinformaation esittämispaikka ja sen vaikutus merkityksellisyyteen	94
5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	97
5.1 Yhteenveto tilintarkastajien keskeisistä näkemyksistä	97
5.2 Johtopäätökset.....	102
5.3 Tutkimuksen rajoitteet	109
5.4 Jatkotutkimuksen aiheita.....	111

LÄHTEET	114
LIITTEET	123

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta ja merkitys

Rahoitusinstrumenttien¹ kirjanpitokäsittely on ollut jo pitkään yksi kiistanalaisimmista laskentatoimen aihepiireistä (Gebhardt 2012, 267). Rahoitusinstrumenttien arvostamista onkin tutkittu huomattavissa määrin erityisesti viimeisimpien kahden vuosikymmenen aikana (ks. esim. Barth 1994; Barth & Landsman 1995; Song, Thomas & Yi 2010; Koonce, Nelson & Shakespeare 2011; Gebhardt 2012). Aiheesta käytyyn keskusteluun ovat osallistuneet tutkijoiden lisäksi erityisesti rahoitusalan yritykset (Nelson 1996, 162; Gebhardt 2012, 267), ja etenkin rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamiseen on kohdistunut runsaasti huomiota (ks. esim. Hitz 2007, 324, 331).

Rahoitusinstrumenttien ja niiden arvostamisen sääntely onkin ollut jo pitkään muutoksessa kansainvälisesti. IASB² ja FASB³ aloittivat vuonna 2005 yhteisprojektin rahoitusinstrumenttisääntelyn uudistamiseksi (IFRS 9, IN3), ja jo tätä ennen rahoitusinstrumentteja koskevaa sääntelyä oli muutettu useaan otteeseen⁴. Heinäkuussa 2014 IASB sai valmiiksi IAS 39 -standardin syrjäyttävän IFRS 9 -standardin, joka tuo muutoksia rahoitusinstrumenttien arvostamiseen lähitulevaisuudessa. Muutokset voivat heijastua myös kansalliseen kirjanpitosääntelyyn⁵, joka perustuu osittain nykyiseen IAS 39 -standardiin^{6,7}.

¹ Rahoitusinstrumentit ovat sopimuksia, jotka synnyttävät ”yhdele yhteisölle rahoitusvaroihin kuuluvan erän ja samalla toiselle yhteisölle rahoitusvelan tai oman pääoman ehtoisen instrumentin” (IAS 32.11). Käytännössä rahoitusinstrumentteja ovat esimerkiksi osakkeet, joukkovelkakirjat ja johdannaisinstrumentit. Rahoitusinstrumentin käsitettä avataan tarkemmin luvussa 2.1.

² International Accounting Standards Board

³ Financial Accounting Standards Board

⁴ Muutoksia selostavat esimerkiksi Mackenzie, Coetsee, Njikizana, Chamboko, Colyvas ja Hanekom (2012, 644).

⁵ Kansallisella kirjanpitosääntelyllä, samoin kuin voimassaolevalla kirjanpitosääntelyllä, viitataan tutkimuksessa empiirisen osion haastattelujen toteuttamishetkellä voimassaolevaan lainsäädäntöön. Tähän sääntelyyn sisältyvät muun muassa vuoden 1997 kirjanpitolaki (30.12.1997/1336, KPL) ja -asetus (30.12.1997/1339) sekä kauppa- ja teollisuusministeriön asetus 1315/2004.

⁶ KPL 5:2a:n sekä kauppa- ja teollisuusministeriön asetuksen 1315/2004 taustalla oleva fair value -direktiivi perustuu IAS 39 -standardiin (ks. esim. HE 126/2004 vp, 5).

Keskusteltaessa rahoitusinstrumenttien arvostamisesta ovat painottuneet voimakkaasti merkityksellisyyden ja luotettavuuden näkökulmat (ks. esim. Hitz 2007, 324; Kolev 2009, 8; Song ym. 2010, 1376). Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista kannattavien tahojen mukaan käypään arvoon arvostaminen tuottaa hankintameno- arvostamista merkityksellisempää informaatiota (ks. esim. Barth 1994, 3; Abdel-Khalik 2010, 256; Song ym. 2010, 1376; Shivakumar 2013, 376). Myös IASB ja FASB kannattavat käypien arvojen käyttöä (ks. esim. Hitz 2007, 324; Gebhardt 2012, 268). Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista vastustavien mukaan taas erityisesti arvostusmalleihin perustuvien käypien arvojen luotettavuus on kyseenalainen (ks. esim. Barth 1994, 3; Hitz 2007, 324; Kolev 2009, 2; Abdel-Khalik 2010, 261; Gebhardt 2012, 277). Tämä näkökohta on keskeinen siksi, että tiettyjen tutkimustulosten mukaan informaation luotettavuus voi vaikuttaa sen merkityksellisyyteen (ks. esim. Goh, Ng & Yong 2009; Kolev 2009; Song ym. 2010; Kadous, Koonce & Thayer 2012).

Merkityksellisyyden tärkeyttä kansainvälisesti tarkasteltuna korostaa se, että sekä IASB että FASB pitävät päätöksenteon kannalta hyödyllisen informaation tuottamista tilinpäätösraportoinnin tärkeimpänä tavoitteena. Molemmat toimijat näkevät nimenomaan rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen tuottavan kyseisenlaista, merkityksellistä informaatiota. (Ks. esim. Hitz 2007, 323, 334.) Merkityksellisellä informaatiolla tarkoitetaan IASB:n (2010, QC6) käsitteellisen viitekehyksen mukaisesti informaatiota, jolla on kykyä vaikuttaa tilinpäätösinformaation käyttäjien päätöksentekoon. Kansallisessa kirjanpitosääntelyssä⁸ ei sen sijaan oteta kantaa informaation merkityksellisyyteen, mutta se ei myöskään sisällä suoranaisia esteitä tuotetun informaation merkityksellisyydelle.

Siitä huolimatta, että kansainväliset toimijat kannattavat voimakkaasti rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista, kansallisen sääntelyn mukaisissa tilinpäätöksissä rahoitusinstrumentit arvostetaan lähtökohtaisesti varovaisuuden periaatteen mukaisesti ja hankintamenoperusteisesti (ks. KPL 5:2, 5:13). Lisäksi kansallisessa sääntelyssä

⁷ Myös kansallinen kirjanpitosääntely on muuttumassa. Työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) asettama työryhmä on jättänyt kirjanpitolainsäädännön muuttamista koskevan mietintönsä TEM:ille 14.10.2014. Mietinnössä esitetään lukuisia muutoksia kirjanpitolainsäädäntöön, ja siihen sisältyy myös rahoitusinstrumenttien arvostamista koskevia muutoksia. (Ks. Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmä 2014; Työ- ja elinkeinoministeriö 2015.) Ks. myös jäljempänä luku 2.2.1, jossa sivutaan kirjanpitolainsäädännön uudistamista.

⁸ Finnish Accounting Standards (FAS)

korostuu merkityksellisyyden sijaan enemmänkin informaation luotettavuus, sillä sääntelyn taustalla olevan fair value -direktiivin mukaan käypään arvoon arvostamisen edellytyksenä FAS-tilinpäätöksessä on se, että käypä arvo on määritettävissä luotettavasti (HE 126/2004 vp, 6). Informaation luotettavuudella tarkoitetaan käytännössä sitä, kuinka hyvin informaatio kuvaa sitä, mitä sen on tarkoitus kuvata⁹. Luotettavuuteen vaikuttavat esimerkiksi informaation lähde ja sen virheettömyys. (Kadous ym. 2012, 1336, 1340.)

Kansallinen sääntely edellyttää kuitenkin tilinpäätöksessä esitettävän tiettyjä rahoitusinstrumenttien käypiä arvoja, vaikka rahoitusinstrumenttien arvostamisessa noudatetaisiin varovaisuuden periaatetta ja hankintamenoperustetta¹⁰. Näin ollen myös hankintamenoperusteisen tilinpäätöksen lukijan käytettävissä voi olla sitä informaatiota, jota esimerkiksi IASB ja FASB pitävät merkityksellisenä. Tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että liitetietoinformaatiota ei pidetä yhtä tärkeänä kuin tase- ja tuloslaskelmainformaatiota (ks. esim. Davis-Friday, Folami, Liu & Mittelstaedt 1999; Ahmed, Kilic & Lobo 2006; Gassen & Schwedler 2010; Cantrell, McInnis & Yust 2014; Müller, Riedl & Sellhorn 2014), ja näin ollen informaation esittäminen liitetiedoissa ei välttämättä ole riittävää.

Kansallisen sääntelyn mukainen rahoitusinstrumenttien lähtökohtainen arvostamistapa siis poikkeaa huomattavasti kansainvälisestä käytännöstä. Kansallinen sääntely ei myöskään ota kantaa informaation merkityksellisyyteen, mutta tilinpäätösinformaation hyödyntäjien kannalta voidaan pitää mielekkäänä sitä, että tilinpäätöksestä saatava informaatio on merkityksellistä. Onkin mielenkiintoista tutkia, miten rahoitusinstrumentit tulisi arvostaa FAS-tilinpäätöksessä merkityksellisen informaation tuottamiseksi. Aiheen mielenkiintoisuutta lisää myös se, että valtaosa rahoitusinstrumenttien arvostamista käsittelevistä tutkimuksista on kohdistunut rahoitusalan yrityksiin (ks. Landsman 2007, 22; Gebhardt 2012, 268), eikä ole selvää, yleistyvätkö näiden tutkimusten tulokset rahoitusalan ulkopuolelle. Rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvillä kysymyksillä voi kuitenkin olla merkitystä myös rahoitusalan ulkopuolella, sillä Gebhardtin

⁹ IFRS-standardistossa puhutaan todenmukaisesta esittämisestä, ks. IASB (2010).

¹⁰ Esimerkiksi johdannaisinstrumenttien käyvät arvot on KPA 2:2.3:n nojalla esitettävä tilinpäätöksen liitetiedoissa, mikäli sovelletaan hankintamenoperusteista arvostamista. Ks. tarkemmin luku 2.2.1.

(2012) tutkimustulosten mukaan rahoitusinstrumentit muodostavat merkittävän osan myös rahoitusalan ulkopuolisten yritysten taseiden loppusummista.

1.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, miten rahoitusinstrumentit tulisi tilintarkastajien näkemyksen mukaan arvostaa FAS-tilinpäätöksessä ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisen informaation tuottamiseksi. Ulkoisilla sidosryhmillä tarkoitetaan tässä tutkielmassa Stolowy ja Lebasin (2006, 13) jaottelun mukaisesti oman pääoman ehtoisia sijoittajia, velkojia, niin sanottua suurta yleisöä, julkista valtaa, kilpailijoita ja asiakkaita¹¹. Merkityksellisyydellä taas tarkoitetaan edeltävässä luvussa määritellyn mukaisesti informaation kykyä vaikuttaa tilinpäätösinformaation käyttäjien päätöksentekoon. Tilinpäätösinformaatiolla on tällaista kykyä silloin, kun sillä on ennustetai palautearvoa tai molempia. (IASB 2010, QC6–7.)¹² Käytännössä merkityksellisyydessä on kyse tilinpäätösinformaation käyttäjien tarvitseman ja raportoidun informaation vastaavuudesta (Hitz 2007, 328).

Tutkimusaiheen taustoituksen yhteydessä todetun mukaisesti kansainväliset toimijat kannattavat selkeästi rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista ja vetoavat sen merkityksellisyyteen. FAS-tilinpäätöksessä lähtökohtana on kuitenkin rahoitusinstrumenttien hankintamenoperusteinen arvostaminen. Lisäksi kansallinen sääntely edellyttää ainakin rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamiselta luotettavuutta, ja aiemman tutkimuksen mukaan arvostamisen luotettavuus voi vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen. Näin ollen informaation merkityksellisyys ja luotettavuus liittyvät selkeästi toisiinsa. Informaation merkityksellisyyteen voi kytkeytyä myös informaation

¹¹ Vrt. esimerkiksi Reediin (1999, 2002), jonka mukaan oman pääoman ehtoiset sijoittajat lukeutuvat yrityksen sisäisiin sidosryhmiin (Friedman & Miles 2006, 53).

¹² Merkityksellisyyden käsitettä ei määritellä kansallisessa kirjanpitosääntelyssämme. Näin ollen tutkielmassa hyödynnetään IASB:n käsitteelliseen viitekehykseen sisältävää merkityksellisyyden määritelmää. Määritelmää tai sitä vastaavaa FASB:n käsitteellisen viitekehyksen sisältämää merkityksellisyyden määritelmää hyödynnetään lukuisissa tutkimuksissa (esim. Barth 1994; Hitz 2007; Kadous ym. 2012; Fargher & Zhang 2014), ja siten käsitettä on loogista soveltaa myös tässä tutkimuksessa.

esittämispaikka, sillä tiettyjen tutkimusten mukaan liitetietoinformaatiota pidetään tase- ja tuloslaskelmainformaatiota vähemmän tärkeänä.¹³

Tutkimuksen tavoitetta lähestytäänkin seuraavien tilintarkastajien näkemyksiä kartoittavien tutkimuskysymysten avulla:

- *Tuotetaanko rahoitusinstrumenteista yrityksen ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisempää informaatiota hankintamenojen vai käypien arvojen avulla?*
- *Vaikuttaako rahoitusinstrumentin tilinpäätösarvon merkityksellisyyteen yrityksen ulkoisten sidosryhmien kannalta se, miten luotettavasti tilinpäätösarvo on määritetty?*
- *Vaikuttaako rahoitusinstrumentista esitettävän arvon merkityksellisyyteen yrityksen ulkoisten sidosryhmien kannalta se, esitetäänkö arvo taseessa vai liitetiedoissa?*

Lisäksi tutkimuksen empiirisessä osiossa sivutaan rahoitusinstrumenttien ja niiden arvostamisen nykytilaa FAS-tilinpäätöksessä, jotta voidaan tehdä mielekkäitä johtopäätöksiä rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvien kysymysten tärkeydestä.

1.3 Tutkimuksen rajaukset

Tutkimuksessa mielenkiinto kohdistuu tilintarkastajien näkemyksiin, sillä tilintarkastajat ovat tilintarkastuslain (13.4.2007/459, TTL) 24 §:n nojalla riippumaton taho. Näin ollen he voivat arvioida objektiivisesti rahoitusinstrumenttien käypään arvon arvostamiseen liittyviä kysymyksiä useiden eri sidosryhmien kannalta. Lisäksi he varmistavat TTL 15.2 § 1 kohdan mukaisesti tilinpäätösinformaation oikeellisuutta, joten he voivat ottaa kantaa siihen, millainen arvostamistapa antaa rahoitusinstrumenteista KPL 3:2.1:ssä tarkoitetun oikean ja riittävän kuvan¹⁴. Tilintarkastajilla on työnkuvansa ansiosta oletettavasti myös kattava näkemys rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvistä seikoista. Huomionarvoista on, että tilintarkastajia haastatellaan asiantuntijan ominai-

¹³ Ks. edellä luku 1.1

¹⁴ Ks. jäljempänä luku 2.3.1, jossa käsitellään oikean ja riittävän kuvan vaatimuksen tärkeyttä.

suudessa, eikä tarkoituksena ole tutkia esimerkiksi sitä, millaisia vaikutuksia erilaisilla rahoitusinstrumenttien arvostamistavoilla voi olla tilintarkastusprosessin kannalta.

Tutkimus rajataan niihin yrityksiin, jotka noudattavat tilinpäätöksensä laatimisessa ja siten rahoitusinstrumenttiansa arvostamisessa kansallista kirjanpitosääntelyä. Tällaisia ovat sellaiset kirjanpitovelvolliset rahoitusalan ulkopuoliset yritykset, jotka eivät noudata IFRS-standardeja¹⁵. Mielenkiinto kohdistuu näihin yrityksiin siksi, että nämä yritykset arvostavat rahoitusinstrumenttinsa lähtökohtaisesti varovaisuuden periaatetta noudattaen hankintamenoon (ks. KPL 5:2, 5:13). Tämä arvostamistapa poikkeaa siitä tavasta, jonka muun muassa kansainvälisesti tärkeät IASB ja FASB näkevät merkityksellistä informaatiota tuottavaksi (ks. esim. Hitz 2007, 323). Tutkimusaihetta lähestytään tutkimuksen empiirisen osion haastattelujen aikaan voimassaolevan kirjanpitolainsäädännön näkökulmasta¹⁶, ja näin ollen kirjanpitolainsäätelyn tulevia muutoksia¹⁷ ainoastaan sivutaan¹⁸.

Tutkimuksen teoreettisessa osiossa tarkastellaan seuraavia rahoitusinstrumenttien arvostamistapoja: hankintamenoon ja käypään arvoon arvostamista. Esimerkiksi käyttöarvoon liittyviä seikkoja ei esitellä. Rajaus perustuu siihen, että voimassa olevan kirjanpitolain mukaan rahoitusinstrumentit voidaan arvostaa jompaakumpaa näistä tavoista noudattaen. Lisäksi aiempi tutkimus on keskittynyt tyypillisesti vertailemaan juuri näitä arvostamistapoja (ks. Abdel-Khalik 2010, 256), joskin muutamissa tutkimuksissa huomioidaan myös käyttöarvoon liittyviä näkökohtia (ks. esim. Ronen 2008; 2012; Palea & Maino 2013). Rajaus on perusteltu myös siksi, että kirjanpitolaissa on perinnäisesti tukeuduttu hankintamenoihin kaikessa arvostamisessa (Englund & Järventausta 2005, 501), kun taas kansainväliset toimijat painottavat käyviä arvoja (ks. esim. Hitz 2007, 324; Gebhardt 2012, 268). Näin ollen tarkasteltavan aiheen kannalta jännitteitä on juuri rahoitusinstrumenttien hankintamenoon ja käypään arvoon arvostamisen välillä.

¹⁵ Luottolaitosten rahoitusinstrumenttien arvostamisesta säädetään laissa luottolaitostoiminnasta (8.8.2014, LLL), jonka 12:6:n mukaisesti luottolaitosten on arvostettava useat rahoitusinstrumenttinsa käypään arvoon. IFRS-standardeja noudattavat yritykset taas arvostavat rahoitusinstrumenttinsa pääsääntöisesti IAS 39 -standardia noudattaen.

¹⁶ Ks. edellä alaviite 5, jonka mukaisesti voimassaolevalla sääntelyllä viitataan tutkielmassa empiirisen haastattelujen toteuttamishetkellä voimassaolevaan lainsäädäntöön.

¹⁷ Ks. Kirjanpitolain muutokset -työryhmä 2014

¹⁸ Näin menetellään siksi, että tulevat lainsäädännön muutokset eivät ole kokonaisuudessaan valmiita empiirisen osion haastattelujen toteutushetkellä, ja näin ollen empiirisen osion taustalla oleva teoreettinen viitekehys muodostetaan vuoden 1997 kirjanpitolain ja -asetuksen pohjalta.

Edelleen tutkimusaihetta lähestytään ulkoisten sidosryhmien näkökulmasta. Näin toimitaan siksi, että nyttemmin jo kumotusta kauppa- ja teollisuusministeriön¹⁹ päätöksestä 766/1998 ilmenee, että KPL 3:2:ssä tarkoitettuja oikeita ja riittäviä tietoja tarkastellaan tilinpäätöksen lukijan näkökulmasta (Leppiniemi 2000, 535). Täten myös merkityksellisyttä on mielekästä tarkastella tilinpäätöksen lukijan näkökulmasta. Lisäksi esimerkiksi Stolowy ja Lebasin (2006, 13) sidosryhmäjaottelusta käy ilmi, että suurin osa tilinpäätösinformaation käyttäjistä on yritykseen nähden ulkoisia. On myös oletettavaa, että sisäisistä sidosryhmistä erityisesti johdolla on ilman tilinpäätösraporttejakin tiedossaan rahoitusinstrumenttien arvo. Koska tutkielma rajataan ulkoisten sidosryhmien näkökulmaan, esimerkiksi yrityksen sisäisiin näkökulmiin lukeutuvaan arvostamisen kustannustehokkuuteen ei kiinnitetä huomiota. Tarkastelua ei kuitenkaan rajata mihinkään yksittäiseen sidosryhmään, sillä kansallisessa sääntelyssä ei määritetä sitä, mille sidosryhmälle tilinpäätösinformaatiota tuotetaan.

Tutkimuksen ulkopuolelle rajataan myös verotuksellisten seikkojen käsittely. Rahoitusinstrumenttien arvostaminen on niin monitahoinen kysymys, että pro gradu -työn laajuudessa työssä ei ole mahdollista paneutua kirjanpitolain ja aiemman tutkimuksen näkökulmien lisäksi muihin aihepiiriin liittyviin osa-alueisiin. Ainakin tiettyjen vero-oikeudellisten kysymysten, kuten verosuunnittelun, voidaan lisäksi katsoa liittyvän yrityksen sisäiseen näkökulmaan, joka on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimuksen rajauksia voidaan hahmottaa myös IFRS 9 -standardin uudistusprosessin avulla. Prosessi jakautui seuraaviin kolmeen osioon: rahoitusinstrumenttien luokitteluun ja arvostamiseen, arvonalentumiseen sekä suojauslaskentaan (IFRS 9, IN6).²⁰ Tässä tutkimuksessa paneudutaan näistä osa-alueista ainoastaan rahoitusinstrumenttien arvostamiseen, jotta aihetta voidaan tutkia pro gradu -tutkielman edellyttämällä tasolla²¹.

¹⁹ Nykyinen TEM

²⁰ Huomionarvoista kuitenkin on, että vaikka rajauksia voidaan hahmottaa IFRS 9 -standardin muutosprosessin avulla, tutkielmassa ei keskitytä IFRS-standardeihin eikä pohtimaan esimerkiksi sitä, millaisia heijastusvaikutuksia IFRS-standardeilla voi olla kansalliseen sääntelyymme.

²¹ Rajauksesta huolimatta tutkimuksessa sivutaan myös suojausinstrumentteja, sillä nämä lukeutuvat rahoitusinstrumentteihin. Itse suojauslaskentaa ei kuitenkaan käsitellä.

1.4 Tutkimusote ja tutkimusmenetelmät

Liiketaloustieteen tutkimusotteet voidaan erään jaottelun mukaan jakaa käsiteanalyyttiseen, nomoteettiseen, päätöksentekometodologiseen, toiminta-analyyttiseen ja konstruktiviseen tutkimusotteeseen (Kasanen, Lukka & Siitonen 1991, 317). Tämän tutkielman tavoitteena on ymmärryksen lisääminen, ja näin ollen tutkielman tutkimusotteeksi soveltuu edellä mainituista toiminta-analyyttinen tutkimusote, jonka tarkoituksena on tyyppillisesti juuri tutkittavan kohteen ymmärtäminen (ks. Neilimo & Näsi 1980, 67)²². Lisäksi tutkielman empiirisessä osiossa ollaan kiinnostuneita toimijoiden näkemyksistä. Tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä hyödynnetään toiminta-analyyttisen tutkimusotteen lisäksi käsiteanalyyttistä tutkimusotetta muodostettaessa sääntelyn ja aiemman tutkimuksen avulla käsitejärjestelmä seikoista, jotka voivat vaikuttaa siihen, miten rahoitusinstrumentit tulisi arvostaa FAS-tilinpäätöksessä ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisen informaation tuottamiseksi²³. Luonteeltaan tutkielma on laadullinen, sillä sen tavoitteena on tutkimuskohteen ymmärtäminen, ja laadullisen otteen avulla pyritään usein juuri ymmärryksen lisäämiseen (ks. Koskinen, Alasuutari & Peltonen 2005, 24).

Tutkielman empiirinen aineisto kerätään puolistrukturoitujen haastattelujen²⁴ avulla. Haastattelu soveltuu tutkimusmenetelmäksi silloin, kun kyseessä on esimerkiksi vähän kartoitettu aihe (Hirsjärvi & Hurme 2011, 35). Rahoitusinstrumenttien arvostamista FAS-tilinpäätöksessä useiden eri sidosryhmien näkökulmasta tarkasteltuna voidaan pitää tällaisena vähän kartoitettuna alueena, sillä rahoitusinstrumenttien arvostamisen tutkimus on runsaudesta huolimatta kohdistunut lähinnä rahoitusalaan (Landsman 2007, 22; Gebhardt 2012, 268). Lisäksi se on keskittynyt lähinnä oman pääoman ehtoisten sijoittajien näkökulmaan (Blankespoor, Linsmeier, Petroni & Shakespeare 2013, 1150),

²² Nomoteettisen tutkimusotteen mukaisessa tutkimuksessa tehtävänä on tutkittavan ilmiön selittäminen ja kausaalisten yhteyksien etsiminen (Neilimo & Näsi 1980, 67). Tässä tutkimuksessa tavoitteena ei ole yleistysten tekeminen, eikä se ole haastateltavien vähäisen määrän vuoksi edes mahdollista. Näin ollen nomoteettinen tutkimusote ei sovellu tähän tutkimukseen. Päätöksentekometodologisen tutkimusotteen avulla taas pyritään ongelmanratkaisumetodien kehittämiseen (Neilimo & Näsi 1980, 67), ja myös konstruktivisessa tutkimusotteessa tavoitteena on ongelmanratkaisu (Kasanen ym. 1991, 305). Koska tämän tutkimuksen tavoitteena ei ole ongelmanratkaisu, näitä tutkimusotteita ei voida pitää tähän tutkimukseen soveltuvina.

²³ Ks. esim. Neilimo ja Näsi (1980, 67), joiden mukaan käsiteanalyyttisen tutkimusotteen mukaisissa tutkimuksissa tarkoituksena on erilaisten käsitejärjestelmien konstruointi aiemman tutkimuksen pohjalta.

²⁴ Puolistrukturoiduista haastatteluista voidaan käyttää myös nimitystä teemahaastattelu (ks. Hirsjärvi & Hurme 2011, 47).

ja siinä on hyödynnetty pitkälti vain IFRS-standardeihin sekä U.S. GAAP²⁵:iin pohjautuvia aineistoja (Gebhardt 2012, 268). Haastattelun avulla on lisäksi mahdollista saada syvällistä tietoa tutkittavasta aiheesta, ja menetelmänä se sallii tarkennusten tekemisen. Puolistrukturoitu haastattelu taas mahdollistaa sen, että haastateltavat voivat tuoda vapaasti esiin näkemyksiään, kun vastauksia ei ole sidottu valmiisiin vastausvaihtoehtoihin. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 11, 35–36, 43–44, 47.)

Empiirisen aineiston analysoimisessa hyödynnetään teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Teoriaohjaava sisällönanalyysi pohjautuu osittain olemassa olevaan teoriaan. Teoreettinen kytkentä ei kuitenkaan ole yhtä vahva kuin teoriasidonnaisessa sisällönanalyysissa, ja siten teoria enemmänkin ohjaa analyysia kuin rajaa sitä. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 96–97). Teoriaohjaava sisällönanalyysi soveltuu sisällönanalyttisistä menetelmistä parhaiten tutkielman analyysimenetelmäksi, sillä tutkielman empiirisen osion aineisto kerätään teoreettisen viitekehyksen perusteella muodostettavan haastattelurungon perusteella. Näin ollen on luonnollista, että teoria myös jossain määrin ohjaa aineiston analyysia.²⁶

1.5 Tutkimuksen kulku

Luvussa kaksi perehdytään rahoitusinstrumenttien arvostamiseen normatiivisesta näkökulmasta. Luvussa paneudutaan rahoitusinstrumenttien arvostamista koskevaan sääntelyyn sekä tilinpäätöksen tarkoitusta ja tilinpäätösraportointia koskevaan ohjeistukseen ja kirjallisuuden näkemyksiin. Lisäksi luvussa perustellaan tilintarkastuksen merkitystä tilinpäätösinformaation oikeellisuuden varmentajana. Tutkielman luvussa kolme tehdään puolestaan katsaus keskeiseen aihepiiriä koskevaan tutkimukseen. Yhdessä luvut kaksi ja kolme muodostavat tutkielman teoreettisen viitekehyksen, jonka avulla muodostetaan

²⁵ United States Generally Accepted Accounting Principles

²⁶ Teorialähtöisen sisällönanalyysin teoreettinen kytkös on hyvin vahva, sillä se pohjautuu johonkin tiettyyn teoriaan, malliin tai vastaavaan (Tuomi & Sarajärvi 2013, 97). Koska rahoitusinstrumenttien arvostamisen merkityksellisyydestä ei ole olemassa yksittäistä teoriaa, teorialähtöinen sisällönanalyysi ei sovellu tutkielman analyysimenetelmäksi. Aineistolähtöisessä analyysissa puolestaan aiemmalla tutkimuksella on hyvin vähäinen asema, ja se ei juuri vaikuta analyysin toteuttamiseen (Tuomi & Sarajärvi 2013, 95). Koska empiirinen aineisto kerätään aiemman tutkimuksen pohjalta muodostettavien haastattelukysymysten avulla, myöskään aineistolähtöistä analyysia ei voida pitää tutkielmaan soveltuvana analyysimenetelmänä.

teema-alueet ja niitä tarkentavat kysymykset empiirisen osion puolistrukturoituja haastatteluja varten (liite 1).

Tutkielman luku neljä muodostaa tutkielman empiirisen osion. Luvun alussa esitellään tutkimuksen kohderyhmä ja aineiston keruu-, käsittely- ja analysointitavat sekä arvioidaan tutkimuksen laatua ja luotettavuutta. Tämän jälkeen luvussa raportoidaan aineiston analysointi ja tulokset, minkä jälkeen tutkielman viimeisessä luvussa tehdään yhteenveto ja johtopäätökset tutkimuksen keskeisistä tuloksista. Tutkielman viimeisessä luvussa pohditaan myös tutkielman rajoitteita sekä esitellään mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

2 RAHOITUSINSTRUMENTTIEN ARVOSTAMISEN NORMATIIVISET TAUSTAT

2.1 Rahoitusinstrumentin käsite

Rahoitusinstrumentin käsitettä ei määritellä lainkaan kansallisessa kirjanpitosääntelysämme^{27, 28}. Kauppa- ja teollisuusministeriön asetuksen 1315/2004 taustalla olevan Euroopan parlamentin ja neuvoston antaman tilinpäätösdirektiivien muutosdirektiivin 2001/65/EY nojalla voidaan kuitenkin päätellä, että rahoitusinstrumenteilla tarkoitetaan rahoitusvaroja ja -velkoja. Rahoitusinstrumentin käsitteen sisältöä määriteltäessä voidaan tukeutua myös IFRS-standardien sisältämään käsitelmääritelmään (Tikka ym. 2014, 29), jonka mukaan ”[r]ahoitusinstrumentti on mikä tahansa sopimus, joka synnyttää yhdelle yhteisölle rahoitusvaroihin kuuluvan erän ja samalla toiselle yhteisölle rahoitusvelan tai oman pääoman ehtoisen instrumentin” (IAS 32.11).

IAS 32 -standardin sisältämä rahoitusinstrumentin määritelmä pohjautuu rahoitusvarojen ja -velkojen sekä oman pääoman ehtoisten instrumenttien käsitteisiin. Rahoitusinstrumentin käsitteen ymmärtämiseksi onkin tärkeää tuntea myös näiden käsitteiden sisältö. Rahoitusvaroilla tarkoitetaan muun muassa käteisvaroja, toisen yhteisön oman pääoman ehtoisia instrumentteja sekä sopimukseen perustuvia oikeuksia saada toiselta yhteisöltä rahoitusvaroja. Rahoitusveloilla taas tarkoitetaan esimerkiksi sopimukseen perustuvaa velvollisuutta luovuttaa toiselle yhteisölle rahoitusvaroja. Edellä tarkoitettuja oman pääoman ehtoisia instrumentteja puolestaan ovat ne sopimukset, joiden haltijalla on oikeus osuuteen yhteisön varoista velkojen vähentämisen jälkeen. (IAS 32.11.) Käytännössä rahoitusinstrumenteilla tarkoitetaan muun muassa

²⁷ Kauppa- ja teollisuusministeriön asetuksen 1315/2004 toisessa pykälässä määritellään johdannaisinstrumentin käsite. Asetuksessa ei kuitenkaan määritellä rahoitusinstrumentin eikä rahoitusvaran ja -velan käsitteitä. Asetuksen tarkoituksena oli saattaa voimaan niin sanottu fair value -direktiivi (2001/65/EY). Direktiivi ei sisällä rahoitusinstrumentin, -varan ja -velan määritelmiä, ja näin ollen käsitteitä ei määritellä myöskään kauppa- ja teollisuusministeriön asetuksessa 1315/2004. Sijoituspalvelulaissa (747/2012) sen sijaan määritellään rahoitusvälineen käsite.

²⁸ Esimerkiksi kirjanpitolaissa käytetään termiä rahoitusväline. Rahoitusinstrumenteilla ja rahoitusvälineillä tarkoitetaan kuitenkin samaa asiaa (ks. esim. Tikka, Nykky, Virtanen, Heiniö & Linnanvirta 2014, 29), joten niitä voidaan käyttää toisilleen rinnakkaisina käsitteinä.

osakkeita, optio-oikeuksia, joukkovelkakirjoja sekä erilaisia johdannais- ja yhdistelmäinstrumentteja (ks. esim. Tikka ym. 2014, 31, 40, 50).

Rahoitusinstrumentti näkyy määritelmänsä mukaisesti samanaikaisesti sekä yhden yrityksen taseen vastaavissa että toisen yrityksen taseen vastattavissa: Sijoittajan taseessa rahoitusinstrumentti näkyy vastaavaa puolella, ja se voi kuulua käyttötarkoituksensa mukaan joko pysyvien vastaavien sijoituksiin tai mihin tahansa vaihtuvien vastaavien ryhmään. Huomionarvoista tosin on, että rahoitusinstrumentit voivat kuulua vaihto-omaisuuteen lähinnä arvopaperikauppiiaan taseessa²⁹. (Tikka ym. 2014, 86, 103.) Liikelle laskijan taseessa rahoitusinstrumentti taas on vastattavissa, ja rahoitusinstrumentin luonne ratkaisee, onko kyseessä oman vai vieraan pääoman ehtoinen erä.

2.2 Rahoitusinstrumenttien arvostaminen

2.2.1 Rahoitusinstrumenttien arvostaminen kirjanpitolain mukaan

Rahoitusinstrumenttien arvostamisesta säädetään kirjanpitolain viidennessä luvussa. Kirjanpitolain mukaan rahoitusinstrumentit voidaan arvostaa joko hankintamenerusteella tai tiettyjen edellytysten täytyessä käyvän arvon periaatetta noudattaen. Huomionarvoista kuitenkin on, että arvostaminen ei koske oman pääoman eriä (Tikka ym. 2014, 84–85). Pääsääntönä on hankintamenerusteinen, varovaisuuden periaatteen mukainen arvostaminen. Taseen vaihtuvien vastaavien sekä velkojen hankintamenerusteisesta arvostamisesta säädetään KPL 5:2:ssä, jonka mukaan nämä erät arvostetaan joko hankintamenoonsa tai sitä alempaan todennäköiseen arvoon. Vastaavasi arvostetaan myös spekulatiiviset eli muut kuin suojaustarkoituksessa solmitut johdannaissopimukset³⁰ (Tikka ym. 2014, 378).

²⁹ Vrt. kuitenkin Leppiniemi (2007, 58), jonka mukaan vaihto-omaisuus ei kuulu rahoitusvaroihin.

³⁰ Arvostettaessa suojauslaskennan alaisia johdannaissopimuksia hankintamenoonsa noudatetaan Tikan ym. mukaan sen sijaan soveltuvin osin IAS 39 -standardia. Myös yhdistelmä- ja hybridi-instrumenttien arvostamisessa ohjeistusta on haettava IFRS-standardeista. (Tikka ym. 2014, 439, 597.)

Pysyvien vastaavien sijoitusten hankintamenoon arvostaminen ilmenee puolestaan KPL 5:13:stä, jossa mainitaan pysyvien vastaavien sijoitusten poistamaton hankintameno³¹. Kyseisessä lainkohdassa säädetään lisäksi siitä, että mikäli pysyvien vastaavien sijoitusten tulevaisuudessa todennäköisesti kerryttämä tulo on pysyvästi edellä tarkoitettua hankintamenoa pienempi, tämä erotus on kirjattava arvonalennuksena kuluksi. Näin ollen myös pysyviin vastaaviin luettavat sijoitukset arvostetaan lähtökohtaisesti hankintamenoonsa tai sitä alempaan arvoon. Huomionarvoista kuitenkin on, että tiettyjen edellytysten täyttyessä pysyvien vastaavien sijoituksiin on KPL 5:17.1:n nojalla mahdollista tehdä arvonorotus³². Lisäksi niin pysyvien vastaavien sijoitusten kuin edellä tarkoitettujen vaihtuvien vastaavien ja velkojen osalta säädetään KPL 5:16:ssä, että aiheettomaksi osoittautuvat kulukirjaukset on oikaistava.

Tietyt rahoitusinstrumentit voidaan arvostaa hankintameno sijaan myös käypään arvoon. Tästä poikkeusmahdollisuudesta säädetään KPL 5:2a:ssä. Poikkeussäännös otettiin kirjanpitolakiin lailla kirjanpitolain muuttamisesta (30.12.2004/1304), joka tuli voimaan 31.12.2004, ja sitä on voitu soveltaa 1.1.2005 ja sen jälkeen alkavilla tilikaudilla tai vaihtoehtoisesti jo lain voimaantullessa kulumassa olleella tilikaudella. Lailla saatettiin voimaan tilinpäätösdirektiivien muutosdirektiivi 2001/65/EY eli niin sanottu fair value -direktiivi³³, joka edellyttää jäsenvaltioiden joko sallivan rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen tai vaativan sitä (HE 126/2004 vp, 1, 5–6, 9). Suomessa direktiivin säännösten voimaansaattamisessa on omaksuttu vero- ja yhtiöoikeudellisista ongelmista johtuen ei estettä, ei pakkoa -periaate, jonka mukaan yritysten on mahdollista, mutta ei pakollista arvostaa rahoitusinstrumenttinsa käypään arvoon (HE 126/2004 vp, 9; ks. myös IAS-sääntelyryhmä 2003, 28). Huomionarvoista on, että koska mahdollisuus arvostaa rahoitusinstrumentit käypään arvoon perustuu direktiiviin, sitä ei voida ilman direktiivin muuttamista poistaa lainsäädännöstä.

³¹ Myös esimerkiksi Tikka ym. (2014, 86, 103) toteavat, että pysyvien vastaavien sijoituksiin kuuluvat rahoitusinstrumentit arvostetaan lähtökohtaisesti hankintamenoonsa.

³² Arvonorotus on mahdollista tehdä, jos pysyvien vastaavien sijoituksiin kuuluvan arvopaperin tilinpäätöspäivän todennäköinen luovutushinta on pysyvästi ja olennaisesti alkuperäistä hankintamenoa suurempi. Edellytyksenä on myös se, että kyseessä ei ole KPL 5:2a:ssä tarkoitettu rahoitusinstrumentti. Lisäksi aiheettomaksi osoittautuva arvonorotus on peruutettava. (KPL 5:17.1.)

³³ Lailla 1304/2004 saatettiin voimaan myös Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus kansainvälisten tilinpäätösstandardien soveltamisesta eli niin sanottu IAS-asetus sekä modernisointidirektiivi (HE 126/2004 vp, 1). Nämä eivät kuitenkaan liity KPL 5:2a:ään, joten niitä ei esitellä tässä yhteydessä.

KPL 5:2a:n mukaan rahoitusinstrumentit voidaan arvostaa KPL 5:2:n pääsäännöstä poiketen käypään arvoon. Vaikka lainkohta viittaakin ainoastaan taseen vaihtuvia vastaavia sekä velkoja koskevaan KPL 5:2:ään, koskee käypään arvoon arvostamisen mahdollisuus myös pysyvien vastaavien sijoituksia. Näin on KPL 5:17:n nojalla, sillä kyseisen lainkohdan mukaan arvonkorotuksia ei ole mahdollista tehdä niihin pysyvien vastaavien arvopapereihin, joihin voidaan soveltaa KPL 5:2a:ää. (Leppiniemi 2007, 59.) KPL 5:2a:ssä säädetään kuitenkin vain mahdollisuudesta arvostaa rahoitusinstrumentit käypään arvoon sekä siitä, että käyvän arvon muutos kirjataan joko tuloslaskelmaan tai taseeseen käyvän arvon rahastoon. Pykälässä todetaankin, että tarkemmat säännökset rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisesta annetaan kauppaja- ja teollisuusministeriön asetuksella.

KPL 5:2a:ssä tarkoitettu asetus on kauppaja- ja teollisuusministeriön asetus 1315/2004 rahoitusvälineiden arvostamisesta sekä merkitsemisestä tilinpäätökseen ja konsernitilinpäätökseen (RvA). RvA 3 §:ssä säädetään käypään arvoon arvostamisesta seuraavasti:

Taseen vastaaviin merkityt rahoitusvälineet, joiden käypä arvo on jäljempänä 5 §:ssä tarkoitettulla tavalla luotettavasti määriteltävissä, voidaan arvostaa käypään arvoon.

Käyvän arvon mukaista arvostamista ei kuitenkaan sovelleta:

- 1) rahoitusvälineisiin, jotka eivät ole johdannaisia ja joita pidetään niiden eräpäivään saakka;
- 2) lainasaamisiin sekä muihin saamisiin, joita ei pidetä kaupankäyntitarkoituksessa;
- 3) osuuksiin tytär-, omistusyhteys- ja yhteisyrityksissä;
- 4) kirjanpitovelvollisen oman pääoman ehdoin liikkeeseen laskemiin rahoitusvälineisiin;
- 5) ehdollista vastiketta koskeviin sopimuksiin yritysten yhteenliittymässä; ja
- 6) muihin rahoitusvälineisiin, jotka yleisesti hyväksytyyn käytännön mukaisesti arvostetaan käyvästä arvosta poikkeavasti.

Rahoitusveloista käypään arvoon arvostetaan rahoitusvälineet, jotka ovat:

- 1) rahoitusjohdannaisia, tai

2) osa kaupankäyntisalkkua.³⁴

Lähtökohtana on näin ollen se, että rahoitusvarat voidaan arvostaa käypään arvoon RvA 3.2 §:ssä mainittuja poikkeustapauksia lukuun ottamatta. Rahoitusvelat taas arvostetaan pääsääntöisesti hankintamenoperusteisesti, ja vain RvA 3.3 §:ssä tarkoitetut rahoitusvelat voidaan arvostaa käypään arvoon³⁵. Rahoitusinstrumentteja käypään arvoon arvostettaessa lähtökohtana on tulosvaikutteinen arvostaminen³⁶, ja vain poikkeustapauksissa käyvän arvon muutos kirjataan taseeseen (ks. RvA 6–7 §). Huomionarvoista on se, että RvA 3 §:n säännöksistä on mahdollista poiketa sellaisten rahoitusinstrumenttien osalta, joihin soveltuvat suojauslaskennan säännöt. Tällaiset instrumentit voidaan RvA 4 §:n mukaisesti arvostaa suojauslaskennassa edellytetyn määräisinä.

Arvostettaessa rahoitusinstrumentteja käypään arvoon käypänä arvona on RvA 5.1 §:n mukaan ensisijaisesti käytettävä markkina-arvoa. Mikäli rahoitusinstrumentille ei kuitenkaan ole määritettävissä luotettavia markkinoita, käypänä arvona pidetään RvA 5.2 §:n 1 kohdan nojalla rahoitusinstrumentin osien tai vastaavien rahoitusinstrumenttien markkina-arvosta johdettavaa arvoa. Mikäli tällaista arvoa ei ole johdettavissa, käypänä arvona voidaan RvA 5.2 §:n 2 kohdan mukaisesti käyttää yleisesti hyväksytyillä arvostusmalleilla ja -menetelmillä³⁷ laskettavaa arvoa.³⁸ Arvostusmallien ja -menetelmien soveltamisen edellytyksenä on kuitenkin se, että markkina-arvo on niiden avulla luotettavasti arvioitavissa. Rahoitusvarojen käypään arvoon arvostamisen edellytyksenä on yleisemminkin RvA 3.1 §:n nojalla se, että käypä arvo on luotettavasti määritettävissä.

³⁴ Kauppa- ja teollisuusministeriön asetuksessa 1315/2004 ei mainita yhdistelmä- ja hybridi-instrumentteja. Näiden arvostamiseen on haettava ohjeistusta IFRS-standardeista (Tikka ym. 2014, 597). Ks. myös alaviite 30.

³⁵ Vain harvoilla rahoitusinstrumenttinsa kirjanpitolain mukaan arvostavista yrityksistä kuitenkaan on kaupankäyntisalkkuun kuuluvia rahoitusvelkoja (Tikka ym. 2014, 106), mikä voi vähentää rahoitusvelkojen käypään arvoon arvostamisen merkitystä tutkielman kohteena olevissa yrityksissä.

³⁶ Arvostettaessa rahoitusinstrumentti käypään arvoon tulosvaikutteisesti käyvän arvon muutos näkyy sekä tuloslaskelmassa että taseessa, johon se siirtyy osana tulosta.

³⁷ Fair value -direktiiviä koskevassa komission ehdotuksessa mainitaan tällaisina arvostusmalleina ja -tekniikoina optioiden hinnoittelumallit ja diskontattuihin kassavirtoihin perustuvat mallit (IAS-sääntelyryhmä 2003, 177).

³⁸ Kauppa- ja teollisuusministeriön asetuksesta 1315/2004 ei käy ilmi, että rahoitusinstrumentin osien tai vastaavien rahoitusinstrumenttien markkina-arvosta johdettava arvo on ensisijainen arvostusmallien ja -menetelmien avulla laskettavaan arvoon nähden. Hallituksen esityksessä (126/2004 vp) kuitenkin todetaan seuraavasti: ”Rahoitusvälineille, joille luotettavia markkinoita ei ole vaikeuksitta määriteltävissä *eikä arvoa voida johtaa rahoitusvälineen osan tai samanlaisten välineiden markkina-arvosta*, käytetään yleisesti hyväksytyjä arvostusmalleja ja -tekniikoita [korostus lisätty].” Näin ollen voidaan päätellä, että markkina-arvosta johdettavat arvot ovat ensisijaisia arvostusmalleihin ja -menetelmiin perustuviin arvoihin nähden.

Fair value -direktiivin mukaan rahoitusinstrumentti³⁹ taas on arvostettava pääsäännön mukaisesti hankintamenopohjaisesti, mikäli sen käypä arvo ei ole edellä tarkoitetuilla tavoin luotettavasti määritettävissä (HE 126/2004 vp, 6).

Huomionarvoista on kuitenkin se, että vaikka rahoitusinstrumentit arvostettaisiin pääsäännön mukaisesti hankintamenoonsa tai sitä alempaan arvoon, tilinpäätöksen liitetiedoissa on tietyissä tapauksissa esitettävä rahoitusinstrumenttien käypää arvoa. Rahoitusinstrumentin käypä arvo on esitettävä liitetietona KPA 2:2.2:n mukaan ensinnäkin silloin, jos pysyviin vastaaviin kuuluvan arvopaperin kirja-arvo on käypää arvoa korkeampi⁴⁰. Käypä arvo on esitettävä KPA 2:2.3:n nojalla myös sellaisista johdannaisinstrumenteista, joita ei arvosteta käypään arvoon. Lisäksi KPA 2:4.1 10 kohdassa edellytetään esittäväksi muihin tase-eriin kuin vaihto-omaisuuteen kuuluvien arvopapereiden jälleenhankintahintojen sekä aktivoitujen hankintamenojen erotus, mikäli tämä erotus on olennainen. Käypää arvoa voidaan pitää edellä tarkoitettuna jälleenhankintahintana⁴¹, joten KPA 2:4.1 10 kohdassa tarkoitetuissa tapauksissa käypä arvo voidaan laskea aktivoitujen hankintamenojen ja liitetiedoissa esitettävän erotuksen yhteissummana. On myös syytä huomata, että rahoitusinstrumenttien varovaisuusperiaatteen mukainen hankintameno arvostaminen johtaa käyvän arvon esittämiseen taseessa silloin, kun käypä arvo on hankintamenoa alempi⁴².

Kansallisen lainsäädännön mukaiseen rahoitusinstrumenttien arvostamiseen on mahdollisesti tulossa muutoksia 1.1.2016 alkavista tilikausista alkaen (Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmä 2014, 1). TEM asetti ajalle 1.9.2013–30.11.2014 työryhmän sel-

³⁹ Rahoitusinstrumentilla viitataan kaikenlaisiin rahoitusinstrumentteihin. Fair value -direktiivin vaatimus luotettavasta määrittämisestä on näin ollen RvA 3.1 §:n vaatimusta laajempi.

⁴⁰ KPL 5:13:n mukaan pysyviin vastaaviin kuuluvasta sijoituksesta on kirjattava arvonalennus siinä tapauksessa, että sijoituksen tulevaisuudessa todennäköisesti kerryttämä tulo on pysyvästi poistamatonta hankintamenoa eli kirja-arvoa pienempi. Näin ollen arvonalennus voidaan jättää kirjaamatta, mikäli kyseessä ei ole pysyvä arvonaleneminen.

⁴¹ RvA 5.1 §:n nojalla käypänä arvona pidetään ensisijaisesti rahoitusinstrumentin markkina-arvoa. Tätä arvoa voidaan pitää jälleenhankintahintana, sillä markkina-arvo on se summa, jonka yritys joutuisi maksamaan hankkiessaan rahoitusinstrumentin uudestaan.

⁴² Esimerkiksi Ball (2006, 14) toteaa, että laskentakäytännössä on huomioitu jo pitkään käypään arvoon arvostamisen toinen puoli eli tappioiden kirjaaminen varovaisuuden periaatetta noudattaen. Myös Leppiniemen (2005, 9) mukaan rahoitusinstrumenttien arvonalentumiset on tullut huomioida jo ennen KPL 5:2a:n säätämistä, ja kyseisen pykälän myötä uutta on vain arvonnousujen huomioiminen.

vittämään EU:n kesäkuussa 2013 antaman uuden direktiivin (2013/34/EU)⁴³ kirjanpito- ja muulle lainsäädännölle aiheuttamia muutostarpeita. TEM:n asettama työryhmä antoi muutostarpeita koskevan mietintönsä 14.10.2014. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2015.) Mietinnössä ehdotetaan rahoitusinstrumenttien arvostamista koskevan sääntelyn muuttamista siten, että 1.1.2016 alkavista tilikausista alkaen rahoitusinstrumentteja käypään arvoon arvostettaessa noudatetaan IFRS-standardiston rahoitusinstrumenttien arvostamista koskevia periaatteita myös FAS-tilinpäätöksessä. Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen mahdollisuus kuitenkin poistetaan pienimmiltä, niin kutsuulta mikroyrityksiltä. Lisäksi mietintö sisältää vähäisempiä rahoitusinstrumenttien arvostamista koskevia muutosehdotuksia. Mietinnön mukaan sekä mahdollisuus rahoitusinstrumenttien hankintamenoon että käypään arvoon arvostamiseen säilytetään uudistettavassa lainsäädännössä^{44, 45} (Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmä 2014, 1, 15, 70–74, 76.)

Voimassaolevan kirjanpitolain mukaan rahoitusinstrumentit arvostetaan kuitenkin pääsääntöisesti hankintamenoonsa tai sitä alempaan arvoon. Vaihtoehtoisesti osa rahoitusinstrumenteista voidaan arvostaa käypään arvoon. Yhteistä arvostamistavoille on se, että niissä molemmissa huomioidaan rahoitusinstrumenttien arvonalenemiset. Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen johtaa kuitenkin myös arvonnousujen huomiointiin. Lisäksi arvostaessaan rahoitusinstrumentin käypään arvoon kirjanpitovelvollisen tulee aina kirjata arvonalenemiset ja -nousut (ks. RvA 6.1 §, 7.1 §). Varovaisuuden periaatteen mukaista hankintamenooperusteisuutta noudattaessaan kirjanpitovelvollisella taas on harkinnanvaraa sen suhteen, ovatko muutokset sekä jälleenhankintahintojen ja aktivoitujen hankintamenojen erotukset olennaisia tai pysyviä (ks. KPL 5:13, 5:17.1; KPA 2:4.1 10 kohta)^{46, 47}.

⁴³ Uusi direktiivi syrjäyttää vuoden 1997 kirjanpitolainsäädännön taustalla olevat neljännen (78/660/ETY) ja seitsemännen (83/349/ETY) yhtiöoikeudellisen direktiivin (Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmä 2014, 2–4).

⁴⁴ Lisäksi säilytetään oikean ja riittävän kuvan vaatimus (ks. Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmä 2014, 46–50). Ks. jäljempänä luku 2.3.1, jossa käsitellään oikean ja riittävän kuvan vaatimuksen tärkeyttä.

⁴⁵ Rahoitusinstrumenttien arvostamista koskevat uudistukset käsittävät vain pienen osan mietinnöstä. Suurin osa mietinnöstä käsittelee pienyrityksiä koskevia kirjanpidollisia helpotuksia.

⁴⁶ Käypään arvoon arvostamiseen, kuten arvostusmallien ja -menetelmien käyttöön, voi kuitenkin liittyä harkinnanvaraa.

⁴⁷ Myös Shivakumar (2013, 376) huomauttaa, että varovaisuuden periaatetta noudatettaessa johdolla on harkinnanvaraa sen suhteen, milloin tappio on pysyvä.

2.2.2 Vertailukohtana rahoitusinstrumenttisääntely IFRS-standardistossa

IFRS-standardien⁴⁸ määräykset rahoitusinstrumenttien arvostamisesta poikkeavat josain määrin kirjanpitolain vastaavista vaatimuksista. Vaikka tutkielmassa ei tutkitakaan IFRS-standardiston heijastusvaikutuksia FAS:iin, on aiheellista esitellä lyhyesti IFRS-standardien sisältämää rahoitusinstrumenttisääntelyä vertailukohtana kansalliselle sääntelyllemme: IFRS-standardit ja niiden muutokset voivat heijastua FAS:iin, sillä jo nykyisellään IFRS-standardien vaikutus on nähtävissä esimerkiksi KPL 5:2a:ssä^{49, 50}. Lisäksi kansainvälisillä käytännöillä on vaikutusta kirjanpitokäytännön sisältöön (Fredriksson, Havukainen, Hilmola, Ilkka, Laitinen, Luoma, Mikkola, Mäkinen, Nevalainen, Ojala, Saari, Termäs, Tikka, Virtanen & Vuorio 2008, 25), ja esimerkiksi Kirjanpitolautakunta (Kila) huomioi ratkaisuisaan IFRS-standardit (ks. esim. Tikka ym. 2014, 439).

IFRS-standardeja sovellettaessa rahoitusinstrumenttien arvostamisessa noudatetaan joi-takin poikkeuksia lukuun ottamatta IAS 39 -standardia⁵¹. Sen mukaan rahoitusvarat arvostetaan käypään arvoon sekä alun perin kirjanpitoon merkittäessä (IAS 39.43) että myöhemmin (IAS 39.46). Sellaiset rahoitusvarat, jotka ovat eräpäivään asti pidettäviä sijoituksia tai lainoja ja muita saamisia, arvostetaan kuitenkin jaksotettuun hankintamenoonsa (IAS 39.46). Myös rahoitusvelat arvostetaan kirjanpitoon alun perin merkittäessä yleensä käypään arvoon (IAS 39.45), mutta myöhemmin ne arvostetaan pääsääntöisesti jaksotettuun hankintamenoonsa (IAS 39.47). Sellaiset rahoitusinstrumentit, joihin soveltuvat suojauslaskennan säännökset, arvostetaan puolestaan kyseisten säännösten mukaisesti (IAS 39.46–47, 39.84).

Kuten kauppa- ja teollisuusministeriön asetuksen 1315/2004 mukaan, myös IFRS-standardeja noudatettaessa käypänä arvona tulee käyttää havainnoitavissa olevaa markkinahintaa, mikäli tällainen markkinahinta on saatavissa täysin samanlaiselle rahoitusinstrumentille. Muissa tapauksissa käypä arvo on määritettävä käyttäen IFRS 13 -standardin

⁴⁸ IFRS-standardit ovat IASB:n antamia kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja.

⁴⁹ KPL 5:2a:n taustalla oleva fair value -direktiivi perustuu IAS 39 -standardiin (ks. esim. HE 126/2004 vp, 5).

⁵⁰ IFRS-standardiston asema voi korostua 1.1.2016 alkavista tilikausista alkaen, mikäli Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmän (2014) esitys rahoitusinstrumenttisääntelyn uudistamisesta hyväksytään.

⁵¹ IAS 39 -standardin toisessa kappaleessa luetellaan erä, joihin standardia ei sovelleta.

sallimia muita arvostusmenetelmiä. Tällöin käypää arvoa määritettäessä tulee käyttää mahdollisimman paljon havainnoitavissa olevia syöttötietoja ja mahdollisimman vähän ei-havainnoitavissa olevia syöttötietoja. (Ks. esim. IFRS 13.3.) Kansallisen sääntelyn mukaiset käyvän arvon määrittämistavat vastaavat jossain määrin IFRS-standardien sisältämiä määrittämistapoja, sillä kauppaja- ja teollisuusministeriön asetuksen 1315/2004 taustalla oleva fair value -direktiivi perustuu IFRS-standardeihin (HE 126/2004 vp, 5). Erona kansalliseen sääntelyyn on kuitenkin se, että erityisesti rahoitusvarojen osalta IFRS-standardit edellyttävät käypään arvoon arvostamista (ks. IAS 39.46).

IFRS-standardien mukaiseen rahoitusinstrumenttien arvostamiseen on tulossa muutoksia lähitulevaisuudessa, sillä IFRS 9 -standardi syrjäyttää IAS 39 -standardin pakottavana 1.1.2018 ja sitä myöhemmin alkavilla tilikausilla (IASB 2014). Jatkossakin rahoitusvarojen arvostamisessa lähtökohtana on käypään arvoon arvostaminen (IFRS 9.4.1.1), ja rahoitusvelat arvostetaan pääsääntöisesti jaksotettuun hankintamenuun (IFRS 9.4.2.1). Huomionarvoista tulevassa muutoksessa on kuitenkin se, että vaikka IASB kannattaa voimakkaasti käypien arvojen käyttöä erityisesti rahoitusinstrumenttien arvostamisessa⁵², se toteaa rahoitusinstrumentti uudistuksen perusteluissa, että käypään arvoon arvostaminen ei aina ole paras rahoitusinstrumenttien arvostamistapa. IASB:n mukaan erityisesti tietyistä velkainstrumenteista annetaan merkityksellisempää informaatiota hankintamenujen kuin käypien arvojen avulla. (Tikka ym. 2014, 659.)

2.3 Tilinpäätöksen tarkoitus ja tilinpäätösinformaation laatu

2.3.1 Kirjanpitolain vaatimus oikeasta ja riittävästä kuvasta

Kirjanpitolaki ei sisällä varsinaisia määräyksiä tilinpäätöksen tarkoituksesta⁵³ tai tilinpäätösinformaation laadusta. Ekholm ja Troberg (1998, 118) toteavatkin talousraportointia ja tilinpäätösinformaation käyttäjiä koskevan sääntelyn olevan tyypillisesti

⁵² Ks. luku 1.1 sekä esim. Gebhardt (2012, 268)

⁵³ Aiemmin tilinpäätöksen tarkoituksena oli kirjanpitolain mukaan laskea ja esittää kirjanpitovelvollisen jakokelpoinen voitto (Leppiniemi & Leppiniemi 2000, 14 Vehmasen 2002, 210 mukaan). Tämä oli myös meno-tulo-teorian luoneen Saarion mukaan tuloksenlaskennan tarkoitus (Pihlanto & Lukka 1993, 256). Meno-tulo-teoriaa sivutaan jäljempänä luvussa 2.3.2.

häilyvää Euroopan unionin alueella. Kirjanpitolaissa tilinpäätöksen tarkoitus määritellään niin sanottujen kuvaustehtävien avulla: kirjanpitovelvollisen tulee KPL 3:1:n nojalla laatia jokaiselta tilikaudeltaan tilinpäätös, joka sisältää tilinpäätöspäivän taloudellista asemaa kuvaavan taseen sekä tuloksen muodostumista kuvaavan tuloslaskelman (Vehmanen 2002, 210)⁵⁴. Lisäksi KPL 3:2.1:ssä säädetään, että ”[t]ilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tulee antaa oikeat ja riittävät tiedot kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (*oikea ja riittävä kuva*)”. Näin ollen kirjanpitolain mukaisesti tilinpäätöksen tavoitteeksi voidaan määrittää taloudellisen aseman ja tuloksen muodostumisen kuvaaminen oikein ja riittävin tiedoin⁵⁵.

Kirjanpitolaissa ei kuitenkaan oteta kantaa siihen, kenelle tai mitä tarkoitusta varten oikea ja riittävä kuva tulee antaa⁵⁶. Kauppa- ja teollisuusministeriön nyttemmin kumotusta päätöksestä 766/1998 ilmenee, että oikeita ja riittäviä tietoja tarkastellaan tilinpäätöksen lukijan näkökulmasta (Leppiniemi 2000, 535). Tilinpäätöksen lukijat voivat kuitenkin olla hyvin moninaisia⁵⁷, eikä edellä tarkoitettu päätös selvennä sitä, mille sidosryhmälle tilinpäätösinformaatiota tuotetaan. Perinnäisesti FAS:in mukaista tilinpäätöstä tarkasteltaessa on kuitenkin korostunut velkojien suoja (ks. esim. Haaramo, Palmuaro ja Peill 2014), ja lisäksi usein huomioidaan voimakkaasti verottajan näkökulma (ks. esim. Leppiniemi 2003, 37). Huomionarvoista on kuitenkin se, että kirjanpitolakia noudattavien yritysten sidosryhmissä voi olla eroja, ja esimerkiksi pk-yrityksen tilinpäätöstä hyödyntää yleensä vain omistajataho, rahoittaja ja verottaja. Pk-yritysten tilinpäätösinformaation hyödyntäjien tarpeet poikkeavatkin merkittävästi noteerattujen yritysten sidosryhmien informaatiotarpeista. (Tiihonen & Suomela 2007, 26.) Kirjanpitolain mukaan rahoitusinstrumenttinsa arvostaviin yrityksiin voi kuitenkin luokitua myös hyvin suuria yrityksiä, ja tällaisten yritysten tilinpäätösinformaation hyödyntäjien tarpeet voivat olla lähellä noteerattujen yhtiöiden sidosryhmien tarpeita. Eri sidosryhmien tarpeet voivat myös poiketa toisistaan (Penman 2007, 34).

⁵⁴ Lisäksi tilinpäätöksen tulee sisältää liitetiedot sekä tietyt ehdot täyttävien yritysten osalta rahoituslaskelma (KPL 3:1.3–4, 3.2).

⁵⁵ Alexander ja Eberhartingerin (2009, 574) mukaan on kohtuullista yleisemminkin olettaa, että kirjanpitosääntelyn tavoitteena on aina oikean ja riittävän kuvan tuottaminen.

⁵⁶ Esimerkiksi Ekholm ja Troberg (1998, 119) sekä Alexander ja Eberhartinger (2009, 575) tuovat esiin oikean ja riittävän kuvan käsittelyn yhteydessä kysymyksen siitä, kenelle ja mitä tarkoitusta varten oikea ja riittävä kuva annetaan.

⁵⁷ Esimerkiksi Stolowy ja Lebas (2006, 13) luettelevat seuraavat ryhmät tilinpäätösinformaation mahdollisina hyödyntäjinä: johto, työntekijät, oman pääoman ehtoiset sijoittajat, velkojat, suuri yleisö, julkinen valta, kilpailijat ja asiakkaat.

Kuten edellä on todettu, kirjanpitolaki ei sisällä varsinaisia määräyksiä myöskään tilinpäätösinformaation laadusta⁵⁸. Myös Ekholm ja Troberg (1998, 118) toteavat, että Euroopan unionin jäsenvaltioissa ei tyypillisesti määritellä sitä, millaisten informaation laadullisten ominaisuuksien on täytyttävä, jotta oikea ja riittävä kuva tulee annetuksi. Toteamuksesta ilmenee kuitenkin epäsuorasti, että informaation on oltava laadultaan sellaista, että se tuottaa oikean ja riittävän kuvan. Näin ollen KPL 3:2.1:n vaatimusta oikeiden ja riittävien tietojen antamisesta voidaan pitää viittauksena tilinpäätösinformaation laatuun. Kirjanpitolaissa ei kuitenkaan määritellä, mitä oikeilla ja riittävillä tiedoilla tarkoitetaan, ja sääntelijät eivät yleensä määrittelekään oikean ja riittävän kuvan käsitettä, vaikka ne hyödyntävät sitä (Ekholm & Troberg 1998, 114). Perinteisesti oikealla ja riittävällä kuvalla on tarkoitettu tosiasioihin perustumista ja vääristymättömyyttä (Vieten 1995, 381–382; ks. myös Nobes 1993, 39). Käsitteen sisältö voidaan kuitenkin määritellä monella tapaa⁵⁹, mutta käytännössä oikea ja riittävä kuva tulee yleensä annetuksi, kun kirjanpitoa ja tilinpäätöstä laadittaessa noudatetaan kansallisen lainsäädännön vaatimuksia (HE 173/1997⁶⁰; ks. myös IAS-sääntelyryhmä 2003, 81).

Myös joitakin muita kirjanpitolain säädöksiä voidaan kytkeä tilinpäätösinformaation laatuun. Tilinpäätösinformaation tulee muun muassa olla laadultaan sellaista, että se on tuotettu noudattaen hyvää kirjanpitolapaa (KPL 1:3). Sen tulee myös olla suoriteperusteista (KPL 2:3.1) sekä yleisten tilinpäätösperusteiden mukaista (KPL 3:3)⁶¹. KPL 3:2:n vaatimusta oikeiden ja riittävien tietojen antamisesta voidaan kuitenkin pitää kirjanpitolain tärkeimpänä viittauksena tilinpäätösinformaation laatuun. Näin on siksi, että muut tilinpäätöksen laatimista ohjaavat periaatteet ovat alisteisia oikean ja riittävän kuvan vaatimukselle (IAS-sääntelyryhmä 2003, 81)⁶². Oikean ja riittävän kuvan tärkeys ilmenee myös KPL 3:2:stä: Pykälä edellyttää oikean ja riittävän kuvan kannalta tarpeellisten

⁵⁸ Vrt. esimerkiksi IASB:iin (2010), joka määrittelee käsitteellisessä viitekehyksessään informaation laadulliset ominaisuudet.

⁵⁹ Erilaisia määritelmiä selostavat esimerkiksi Vieten (1995) sekä Ekholm ja Troberg (1998).

⁶⁰ Oikeat ja riittävät tiedot -käsite perustuu hallituksen esityksen (173/1997) mukaan neljänteen yhtiöoikeudelliseen direktiiviin. Hallituksen esityksessä viitataan direktiivin hyväksymistä koskevaan ministeriöneuvoston pöytäkirjaan vuodelta 1978, jonka mukaan oikea ja riittävä kuva tulee yleensä annetuksi direktiivin muiden säännösten noudattamisella. Näin ollen myös kansallista lainsäädäntöä noudattamalla varmistetaan direktiivin kansallisen voimaansaattamisen jälkeen yleensä oikean ja riittävän kuvan antaminen.

⁶¹ Ks. jäljempänä luku 2.3.2

⁶² Ks. myös esim. Kirjanpitolautakunnan (Kila) päätöksen 2011/1878 kohta 3.5.3, jonka mukaan pienen kirjanpitovelvollisen ei ollut mahdollista hyödyntää KPA 2:7.4:n pieniä kirjanpitovelvollisia koskevaa helpotusta, kun tällöin ei annettu oikeaa ja riittävää kuvaa toiminnasta.

liitetietojen⁶³ esittämistä. Lisäksi se sallii tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevista säännöksistä poikkeamisen, mikäli oikean ja riittävän kuvan antaminen tällaista edellyttää^{64, 65}. Sääntelyä on myös arvioitava aina siitä näkökulmasta, tuleeko oikea ja riittävä kuva annetuksi (Ekholm & Troberg 1998, 116).

Oikean ja riittävän kuvan vaatimusta voidaan myös pitää tilinpäätösinformaation laatua määrittävänä vähimmäisvaatimuksena. Alexander ja Eberhartinger (2009, 575) toteavatkin, että talousraportoinnin vähimmäistavoitteena on antaa yksittäisen yrityksen toiminnasta paikkansapitävä, ei-harhaanjohtava kuva. Näin ollen tässä tutkielmassa tarkasteltava merkityksellisyys ei välttämättä ole ristiriidassa KPL 3:2.1:n oikean ja riittävän kuvan vaatimuksen kanssa: Arvostettaessa rahoitusinstrumentteja tuotettavan informaation on välttämättä oltava sellaista, että se tuottaa oikean ja riittävän kuvan. Mikäli kuitenkin kaksi arvostamistapaa tuottaa yhtä lailla oikean ja riittävän kuvan, ei kirjanpitolaissa ole estettä valita näistä arvostamistavoista se, jota käyttämällä tuotetaan sidosryhmien kannalta merkityksellisempää informaatiota.

Kirjanpitolaissa vaaditun oikean ja riittävän kuvan sekä merkityksellisyyden välistä ristiriidattomuutta puoltaa myös se, että niiden ei nähdä olevan ristiriidassa myöskään IFRS-standardistossa. IAS 1 -standardin 15 kappale edellyttää tilinpäätöksen antavan oikean kuvan⁶⁶, ja käsitteellisessä viitekehyksessä taas määritetään informaation perustavanlaatuisiksi ominaisuuksiksi merkityksellisyys ja todenmukainen esittäminen (IASB 2010, QC5). IFRS-standardisto edellyttää siis sekä oikean kuvan antamista että informaation merkityksellisyyttä. Edelleen oikean ja riittävän kuvan sekä merkityksellisyyden välistä ristiriidattomuutta puoltaa se, että IFRS-standardit ennen niiden Euroopan unionin alueella hyväksymistä läpikäyvä EFRAG arvioi, ovatko IFRS-standardit

⁶³ Esimerkiksi arvostettaessa rahoitusinstrumentit hankintamenoperusteisesti liitetiedoissa on kerrottava olennaisista realisoitumattomista arvonnousuista, jotta voidaan varmistaa oikeiden ja riittävien tietojen antaminen (Leppiniemi 2007, 58).

⁶⁴ KPL 3:2:n mukaan poikkeamiseen kuitenkin vaaditaan KTM:n päätös.

⁶⁵ Kirjanpitolainsäädännön uudistamista käsittelevä työryhmä tosin huomauttaa, että poikkeusasetuksia ei ole voimassa (Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmä 2014, 47).

⁶⁶ Oikean kuvan antamista pidetään ainakin joidenkin lähteiden mukaan oikean ja riittävän kuvan antamisen lähikäsitteenä (Evans 2003, 312; Alexander & Eberhartinger 2009, 574–575, 588). Kirkin (2006) tutkimustulosten mukaan käsitteitä tosin pidetään erillisinä.

neljännessä⁶⁷ ja seitsemännessä⁶⁸ neuvoston direktiivissä tarkoitetulla tavalla oikean ja riittävän kuvan periaatteen mukaisia (ks. Palea & Maino 2013, 264).

Sekä tilinpäätöksen tarkoitusta että tilinpäätösinformaation laatua koskevat kirjanpitolain vaatimukset liittyvät keskeisesti KPL 3:2.1:ssä esitettyyn oikeiden ja riittävien tietojen vaatimukseen⁶⁹. Kyseinen vaatimus on myös ensisijainen muihin vaatimuksiin nähden, ja näin ollen kaiken tilinpäätöksessä esitettävän informaation on oltava sel-laista, että se tuottaa tilinpäätöksen lukijalle oikean ja riittävän kuvan. Käytännössä oi-kea ja riittävä kuva tulee kuitenkin annetuksi silloin, kun noudatetaan kirjanpitolain sekä muun lainsäädännön vaatimuksia. Täten sekä rahoitusinstrumenttien hankintame-noon että käypään arvoon arvostamisen tulisi tuottaa oikea ja riittävä kuva, sillä molem-mat arvostamistavat perustuvat lainsäädäntöön. Kirjanpitolaki ei myöskään sisällä es-teitä sille, että näistä arvostamistavoista voitaisiin valita se, joka tuottaa sidosryhmien kannalta merkityksellisempää informaatiota. Käypään arvoon arvostamisen osalta edel-lytyksenä on kuitenkin se, että käypä arvo on luotettavasti määritettävissä⁷⁰.

2.3.2 Tilinpäätösinformaation laatimista ohjaavat periaatteet

Oikeiden ja riittävien tietojen vaatimuksen lisäksi on tärkeää ymmärtää tilinpäätösinfo-ramaation laatimista ohjaavia periaatteita. Näiden periaatteiden voidaan edeltävässä lu-vussa todetun mukaisesti mieltää määrittävän sitä, millaista tilinpäätösinformaation tu-lee olla ja edelleen sitä, miten rahoitusinstrumentit tulee arvostaa⁷¹.

⁶⁷ Kumottu direktiivillä 2013/34/EU. Direktiivi täytäntöönpannaan Suomessa kuitenkin vasta 1.1.2016 al-kavista tilikausista alkaen (Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmä 2014, 1).

⁶⁸ Kumottu direktiivillä 2013/34/EU. Direktiivi täytäntöönpannaan Suomessa kuitenkin vasta 1.1.2016 al-kavista tilikausista alkaen (Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmä 2014, 1).

⁶⁹ Tilinpäätösinformaation laadun voidaan myös ajatella kytkeytyvän tilinpäätöksen tarkoitukseen. Esimerkiksi Ballin (2006, 9) mukaan tilinpäätösinformaatio on laadukasta silloin, kun se vastaa tilinpää-tösraportointiin liittyviä tarpeita. Myös IASB (2010) kytkee tilinpäätösinformaation laadun tilinpäätöksen tarkoitukseen: käsitteellisen viitekehyksen mukaan tilinpäätöksen tarkoitus on tuottaa päätöksenteon kannalta hyödyllistä informaatiota (OB2), ja tilinpäätösinformaation ominaisuudet määrittellään tämän tehtävän pohjalta (ks. QC4).

⁷⁰ Ks. luku 2.2.1, jossa todetun mukaisesti käypään arvon arvostamisen edellytyksenä on, että käypä arvo on luotettavasti määritettävissä.

⁷¹ Tilinpäätösinformaation laatimista ohjaavat periaatteet koskevat kaikkea tuotettavaa tilinpäätösinformaatiota ja siten myös rahoitusinstrumenttien arvostamista.

Kirjanpitolain taustalla vaikuttaa voimakkaasti ensinnäkin Martti Saarion kehittämä meno–tulo-teoria⁷², jonka keskiössä ovat realisointi- sekä meno tulon kohdalle -periaatteet. Teoria ei itsessään enää muodosta kirjanpitolain perustaa⁷³, mutta sen keskeiset periaatteet sisältyvät voimassa olevaan lainsäädäntöön. Lisäksi esimerkiksi Pajusen (2010) tutkimuksen vastaajista⁷⁴ yli puolet olivat sitä mieltä, että meno–tulo-teorialla on edelleen merkitystä suomalaisen laskentakäytännön kannalta. Englund ja Järventausta (2005, 501) puolestaan esittävät meno–tulo-teorian keskeisten periaatteiden lukeutuvan tärkeimpiin perinteisen kirjanpitokäytännön ajatuksiin, ja vastaavasti Pihlanto (2003, 9) toteaa meno–tulo-teorian muodostavan edelleen kirjanpitolainsäädännön pohjan. Myös Fredrikssonin ym. (2008, 25) mukaan meno–tulo-teoria on huomioitava hyvää kirjanpitolakia arvioitaessa. Näin ollen realisointi- ja meno tulon kohdalle -periaatteita on perusteltua käsitellä pohdittaessa sitä, millaisia vaatimuksia kirjanpitolaki asettaa rahoitusinstrumenttien arvostamiselle⁷⁵.

Meno–tulo-teoriaan sisältyvä realisointiperiaate tunnetaan voimassa olevassa kirjanpitolain suoriteperusteen nimellä (Leppiniemi 2000, 535). Siitä säädetään KPL 2:3.1:ssa, jonka mukaan liiketapahtumat⁷⁶ on kirjattava vasta vastaanotettaessa tuotannon tekijä tai luovutettaessa suorite. Käytännössä realisointiperiaate siis edellyttää sitä, että liiketapahtumia ei kirjata ennen realisointia. Tämä voi tarkoittaa rahoitusinstrumenttien arvostamisen kannalta sitä, että rahoitusinstrumenttien arvonnmuutoksia ei tulisi kirjata ainakaan tulosvaikutteisesti: arvostettaessa ei synny KPL 2:3.1:ssä tarkoitettua menoä tai tuloa, sillä mitään ei vastaanoteta tai luovuteta. Suoriteperusteen näkökulmasta tarkasteltuna arvonnmuutosten kirjaaminen omaan pääomaan voi sen sijaan tulla kyseeseen, sillä KPL 2:3.1 ei ainakaan kirjaimellisesti tulkittuna käsittele taseen sisäisten erien

⁷² Meno–tulo-teoria on tuloksenlaskennan teoria, jonka tarkoituksena on jakokelpoisen voiton määrän selvittäminen (ks. esim. Pihlanto & Lukka 1993, 256). Meno–tulo-teoriaa käsittelevät Saarion (1965) lisäksi esimerkiksi Pihlanto ja Lukka (1993), Leppiniemi (2000) sekä Pihlanto (2003).

⁷³ Nykyistä kirjanpitolakia edeltävä kirjanpitolaki säädettiin meno–tulo-teoriaan pohjautuen, ja myös vuonna 1993 lakia uudistettaessa huomioitiin meno–tulo-teorian mukainen lähestymistapa (Leppiniemi 2000, 19). Voimassa olevan kirjanpitolain lähtökohtana ovat sen sijaan tilinpäätösdirektiivit (ks. HE 173/1997).

⁷⁴ Pajusen (2010) tutkimus on kyselytutkimus, jonka vastaajat ovat suomalaisia laskenta-ammattilaisia.

⁷⁵ Sinällään meno–tulo-teorian keskeisten periaatteiden voidaan mieltää liittyvän lähinnä liiketapahtumien kirjaamiseen eikä niinkään arvostamiseen, sillä periaatteita koskevissa kirjanpitolain pykälissä käsitellään liiketapahtumia ja niihin lukeutuvia menoja (ks. KPL 2:3.1, 5:1). Lisäksi Saarion teoria korostaa tuloslaskelman merkitystä (ks. esim. Pihlanto 2003), ja arvostamisen voidaan nähdä sen sijaan liittyvän taseeseen. Meno–tulo-teorialla on kuitenkin niin keskeinen asema osana kansallista laskentakäytäntöä, että sen periaatteilla voi olla vaikutusta myös arvostamiseen liittyviä kysymyksiä tarkasteltaessa.

⁷⁶ Momenttia voidaan soveltaa myös rahoitustapahtumiin, vaikka niitä ei siinä erikseen mainita (Tikka ym. 2014, 66).

kirjaamista. Huomionarvoista on kuitenkin se, että KPL 2:3.1:n mukaan muualla laissa voidaan antaa suoriteperusteesta poikkeavia säännöksiä⁷⁷.

Meno tulon kohdalle -periaatteesta säädetään puolestaan jaksottamista koskevassa KPL 5:1:ssä. Lainkohdan mukaan tilikauden aikana saadut tulot jaksotetaan tilikauden tuotoiksi, ja kuluiksi taas jaksotetaan menetykset sekä ne menot, joista ei enää odoteta kertyvän niitä vastaavia tuloja. Lainkohdassa ei oteta kantaa tulojen määritelmään. Näin ollen tuloja ovat edellä käsitellyn realisointiperiaatteen mukaiset erät, ja siten myöskään meno tulon kohdalle -periaatteen mukaan rahoitusinstrumenttien arvonnousuja ei tulisi kirjata tuloslaskelman tuotoiksi. KPL 5:1:ssä ei oteta kantaa myöskään menojen käsitteeseen. Lainkohdan mukaan kuluksi on kuitenkin kirjattava sellaiset erät, joiden ei odoteta kerryttävän tuottoja. Rahoitusinstrumenttien arvostamisen kannalta tämän voidaan katsoa puoltavan realisoitumattomien arvonalentumisten kirjaamista⁷⁸.

Saarion meno–tulo-teorian sekä oikeiden ja riittävien tietojen vaatimuksen lisäksi rahoitusinstrumenttien arvostamista ohjaavat KPL 3:3:ään sisältyvät yleiset tilinpäätösperiaatteet. Näihin lukeutuvat jatkuvuus, johdonmukaisuus, sisältöpainotteisuus, varovaisuus, tasejatkuvuus, suoriteperusteisuus sekä erillisarvostus. Periaatteiden voidaan katsoa ohjaavan hyvin voimakkaasti tilinpäätösinformaation laatimista ja siten myös rahoitusinstrumenttien tilinpäätöskäsittelyä, sillä KPL 3:3.3:n mukaan periaatteista poikkeaminen on mahdollista ainoastaan erityisestä syystä tai lain tai sen nojalla annetun muun säännöksen tai määräyksen perusteella.

Erityisesti varovaisuuden periaatteen voidaan nähdä kytkeytyvän rahoitusinstrumenttien arvostamiseen. KPL 3:1.1:n 3 kohdan mukaan varovaisuuden on oltava tilikauden tuloksesta riippumatonta, ja KPL 3:3.2:n 1 kohdassa täsmennetään varovaisuuden edellyttävän erityisesti sitä, että tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa huomioidaan vain kunkin tilikauden toteutuneet voitot. Varovaisuuden periaate vaikuttaakin suoriteperiaatteen tavoin edellyttävän sitä, että rahoitusinstrumenttien realisoitumattomia arvonnousuja ei kirjata. Toisaalta KPL 3:3.2:n 2 kohdassa täsmennetään myös, että tilinpäätös-

⁷⁷ Tiettyjen tilintarkastusyhteisö Ernst & Youngin asiantuntijoiden mukaan lainkohdalla viitataan kuitenkin vain maksuperustetta käsittelevään KPL 2:3.2:iin sekä KPL 5:14:n säännöksiin vastaisista menoista ja menetyksistä (Fredriksson ym. 2008, 45).

⁷⁸ Jos rahoitusinstrumenttia esimerkiksi pidetään tulonansaitsemistarkoituksessa, voidaan katsoa perustelluksi kirjata kuluksi sellainen rahoitusinstrumentin osa, josta ei enää todennäköisesti kerry tuloa.

töksessä ja toimintakertomuksessa on huomioitava muun muassa kaikki taseen vastaavien arvonalennukset sekä päättyneen ja aiempien tilikausien mahdolliset menetykset. Näin ollen varovaisuusperiaatteen nojalla on kirjattava rahoitusinstrumenttien realisoi- tumattomat arvonalentumiset⁷⁹.

Rahoitusinstrumenttien arvostamisen kannalta huomionarvoinen on myös jatkuvuuden periaate. Periaatteen mukaan kirjanpitovelvollisen toiminnan oletetaan jatkuvan tois- taiseksi (HE 173/1997, 15), ja siten rahoitusinstrumentteja arvostettaessa voi olla perus- teltua olla rajaamatta tarkastelua pelkästään tilinpäätöshetkeen. Mikäli kirjanpitovel- lisen esimerkiksi oletetaan jatkavan liiketoimintaansa, kirjanpitovelvollinen ei tosiasial- lisesti joudu realisoimaan hallussaan olevia rahoitusinstrumentteja tilinpäätöshetkellä. Jatkuvuuden periaatteen näkökulmasta tarkasteltuna voikin olla perusteltua arvioida sitä, millainen rahoitusinstrumenttien arvo on toiminnan jatkuessa. KPL 3:1.1:n 1 koh- dan mukaan tase tosin kuvaa nimenomaan tilinpäätöspäivän taloudellista asemaa.

Oikean ja riittävän kuvan vaatimuksen lisäksi tilinpäätösinformaation laatimista ja siten rahoitusinstrumenttien arvostamista ohjaavat kirjanpitolakiin sisältyvät muut periaatteet. Erityisesti meno–tulo-teorian periaatteet sekä varovaisuuden periaate ovat keskeisiä pohdittaessa rahoitusinstrumenttien arvostamista⁸⁰. Realisointiperiaate edellyttää ensinnäkin sitä, että kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä huomioidaan ainoastaan toteutu- neet liiketapahtumat. Tästä poiketen sekä KPL 5:1 että KPL 3:2 kuitenkin edellyttävät myös realisoi- tumattomien meno- ja muiden vastaavien erien huomioimista silloin, kun niihin ei liity tulevia tulonodotuksia. Kyseisten lainkohtien mukaan ja realisointiperiaa- tetta vastaavasti voitoista huomioidaan kuitenkin vain toteutuneet voitot. Näin ollen kir- janpitolain periaatteet puoltavat rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvien voitto- jen ja tappioiden epäsymmetristä käsittelemistä. Huomionarvoista kuitenkin on, että sekä suoriteperusteesta että varovaisuuden periaatteesta voidaan poiketa tiettyjen edel- lytysten täytyessä⁸¹.

⁷⁹ Ks. luku 2.2.1, jossa todetaan, että realisoi- tumattomien arvonalentumisten kirjaaminen toteutuu sekä hankintamenoperustetta noudatettaessa että rahoitusinstrumentit käypään arvoon arvostettaessa.

⁸⁰ Varovaisuuden periaate on luvun alussa käsiteltyjen meno–tulo-teorian keskeisten periaatteiden tavoin perinnäisesti ollut kansallisesti korostuneessa asemassa (ks. esim. Fredriksson ym. 2008, 224).

⁸¹ Suoriteperusteiden osalta ks. KPL 2:3.1 ja varovaisuuden periaatteen osalta KPL 3:3.3

2.3.3 Tilintarkastus tilinpäätösinformaation oikeellisuuden varmentajana

Luvussa 2.3.1 kuvattuun oikean ja riittävän kuvan vaatimukseen liittyy myös tilintarkastus. Tilintarkastus on yhteisön tai säätiön kirjanpitoon, tilinpäätökseen, toimintakertomukseen ja hallintoon kohdistuva lakisääteinen toiminto (ks. TTL 11.1 §; ks. myös TTL 4 §). Sen lopputulemana annetaan TTL 15.1 §:ssä säädetyn mukaisesti tilintarkastuskertomus⁸², jossa lausutaan TTL 15.2 §:n mukaisesti siitä,

- 1) antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta; sekä
- 2) ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia.

Juuri TTL 15.2 §:n 1 kohdassa tarkoitettu lausunto kytkeekin tilintarkastuksen KPL 3:2:n oikeiden ja riittävien tietojen vaatimukseen.

Tilintarkastuslaissa ei määritellä eksplisiittisesti tilintarkastuksen tavoitetta. Suomessa osana hyvää tilintarkastustapaa noudatettavassa ISA 200 -standardissa⁸³ (ks. esim. Suomen Tilintarkastajat ry 2015) sen sijaan käsitellään tilintarkastuksen tarkoitusta: standardin kolmannen kappaleen mukaan tilintarkastuksen tarkoituksena on tilinpäätöksen käyttäjien luottamuksen lisääminen lausumalla siitä, onko tilinpäätös olennaisilta osiltaan laadittu sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti⁸⁴. ISA 200 -standardin nojalla tilintarkastuksen tavoitteeksi voidaankin Suomessa määrittää TTL 15.2 §:ssä tarkoitettujen lausuntojen antaminen (ks. myös Halonen & Steiner 2010, 13–14, 42–43). Näin ollen tilintarkastuksen kytkös tilinpäätöksen tarkoitukseen sekä tilinpäätösinformaation laatuun on selkeä.

Tilintarkastuksen tarvetta sekä tilintarkastuksen yhteyttä oikean ja riittävän kuvan vaatimukseen voidaan perustella myös agenttiteorian⁸⁵ avulla, sillä tilintarkastuksesta aiheu-

⁸² Lisäksi tilintarkastuksen lopputulemana tehdään aina tilinpäätösmerkintä (ks. TTL 14 §). Tarvittaessa on mahdollista antaa myös TTL 16 §:ssä tarkoitettu tilintarkastuspöytäkirja.

⁸³ ISA-standardit ovat International Auditing and Assurance Standards Boardin (IAASB) laatimia kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja.

⁸⁴ ISA 200 -standardin kolmannen kappaleen mukaan useimpia tilinpäätösnormistoja noudatettaessa lausutaan joko siitä, ovatko tilinpäätösasiakirjat olennaisilta osiltaan oikein kuvattuja tai siitä, antavatko tilinpäätösasiakirjat oikean ja riittävän kuvan. Näin ollen ISA 200 -standardin kolmannessa kappaleessa määritetyn tilinpäätöksen tarkoituksen voidaan nähdä linkittyvän TTL 15.2 §:n 1 kohdan vaatimukseen.

⁸⁵ Agenttiteoriassa on kyse agenttisuhteista, joissa jokin osapuoli (yksi tai useampi päämies) valtuuttaa toisen tahon (agentin) toimimaan puolestaan (Jensen & Meckling 1976, 308). Agenttisuhteisiin liittyy

tuvat kustannukset lukeutuvat agenttiteorian mukaisiin suhteisiin liittyviin agenttikustannuksiin⁸⁶ (ks. Jensen & Meckling 1976, 323). Näin ollen tilintarkastus voidaan nähdä esimerkiksi oman pääoman ehtoisten sijoittajien keinoksi varmistaa sitä, että yritysjohto toimii heidän intressiensä mukaisesti. Tilintarkastajien voidaankin katsoa varmentavan yritysjohtoon tuottaman informaation oikeellisuutta ja siten sitä, tuottavatko tilinpäätös ja toimintakertomus KPL 3:2:ssä tarkoitetut oikeat ja riittävät tiedot⁸⁷. Näin ollen tilintarkastus kytkeytyy myös agenttiteorian näkökulmasta tarkasteltuna kirjanpitolain mukaisen tilinpäätöksen tarkoitukseen sekä sen tarjoaman informaation laatuun⁸⁸.

Tilintarkastuksen voidaan nähdä olevan yhteydessä tilinpäätösinformaatioon laatuun myös rahoitusinstrumentteja ja käypiä arvoja käsittelevien tutkimusten näkökulmasta tarkasteltuna⁸⁹. Esimerkiksi Barth, Beaver ja Landsman (1996, 516) huomaavat tutkimuksessaan epäsuorasti, että informaation tilintarkastaminen voi parantaa sen luotettavuutta. Goh ym. (2009) puolestaan havaitsivat sen, että osaavat tilintarkastajat tarkastavat tilinpäätökseen sisältyviä lukuja, lisäävän luottamusta kyseisiin lukuihin. Shivakumar (2013, 365) taas toteaa tilintarkastettujen tilinpäätösten tarjoavan yrityksen johtoryhmälle luotettavaa ja merkityksellistä informaatiota. Tilintarkastettujen lukujen voidaan vastaavasti ajatella tarjoavan luotettavaa ja merkityksellistä informaatiota myös muille tilinpäätösinformaation käyttäjille.⁹⁰

Tilintarkastus siis kytkeytyy TTL 15.2 §:n nojalla kirjanpitolakiin sisältyvään oikeiden ja riittävien tietojen vaatimukseen. Sillä voidaan nähdä olevan yhteys myös tilinpäätöksen tarkoitukseen ja tilinpäätösinformaation laatuun, sillä oikean ja riittävän kuvan

kaksi keskeistä ongelmaa: Ensinnäkin informaation epäsymmetriasta, päämiehen ja agentin eriävistä intresseistä sekä agentin oman edun tavoittelusta johtuen päämies ei voi olla varma siitä, että agentti toimii päämiehen etujen mukaisesti (Eisenhardt 1989, 58, 61; ks. myös Jensen & Meckling 1976, 308). Toiseksi on mahdollista, että päämies ja agentti suhtautuvat riskinottoon eri tavoin, jolloin agentti voi toimia päämiehen intresseistä poikkeavalla tavalla (Eisenhardt 1989, 58).

⁸⁶ Agenttiteorian mukaisiin suhteisiin liittyy alaviitteessä 85 kuvattuja ristiriitoja. Näistä ristiriidoista aiheutuu niin sanottuja agenttikustannuksia päämiehen pyrkiessä varmistamaan, että agentti toimii hänen etujensa mukaisesti. (Jensen & Meckling 1976, 308, 323).

⁸⁷ Tästä tilintarkastajien varmentamasta informaatiosta voi olla hyötyä myös muiden ulkoisten sidosryhmien kannalta (ks. esim. Riistama 1999, 15).

⁸⁸ Ks. luku 2.3.1, jossa on esitetty, miten oikean ja riittävän kuvan vaatimus kytkeytyy sekä tilinpäätöksen tarkoitukseen että tilinpäätösinformaation laatuun.

⁸⁹ Tässä yhteydessä viitataan lyhyiden vuoksi ja esimerkinomaisesti vain muutama tutkimukseen.

⁹⁰ Huomionarvoista on kuitenkin se, että yritysjohtolla on tyypillisesti aina tilintarkastajaa enemmän informaatiota, ja näin ollen tilintarkastuksen avulla ei voida täysin poistaa laskentainformaatioon liittyvää manipulointiongelmaa (Christensen 2010, 288).

vaatimusta voidaan pitää keskeisenä niitä koskevana vaatimuksena⁹¹. Edelleen tilintarkastus voidaan nähdä tilinpäätösinformaation oikeellisuutta varmentavana toimintona. On kuitenkin syytä huomata, että tilintarkastusvelvollisuus ei välttämättä koske kaikkia tutkielman kohteena olevia yrityksiä (ks. TTL 4 §)⁹², ja siten tilintarkastus ei välttämättä varmenna tilinpäätösinformaation laatua kaikissa tutkielman kohdeyrityksissä. Huomionarvoista on myös se, että tilintarkastaja soveltaa kohtuullisen varmuuden ja olennaisuuden periaatteita (ks. ISA 200.11). Tilintarkastus ei siis takaa tilinpäätösinformaation virheettömyyttä. Tilintarkastus on kuitenkin uskottava tilinpäätösinformaation oikeellisuuden varmentaja, sillä tilintarkastajat ovat TTL 24 §:n nojalla riippumaton taho.

2.4 Yhteenveto rahoitusinstrumenttien arvostamiseen vaikuttavista normatiivisista seikoista

Voimassa olevan lainsäädännön mukaan rahoitusinstrumentit arvostetaan hankintamenoperusteisesti ja varovaisuuden periaatetta noudattaen, mutta tiettyjen edellytysten täytyessä on mahdollista soveltaa KPL 5:2a:ssä tarkoitettua käypään arvoon arvostamista. Ainoastaan rahoitusvarat voidaan pääsääntöisesti arvostaa käypään arvoon, ja rahoitusvelkojen osalta lähtökohtaolettamana taas on hankintamenon käyttäminen (ks. RvA 3 §). Voimassa oleva sääntely viittaa näin ollen rahoitusvarojen ja -velkojen epäsymmetriseen käsittelyyn käypään arvoon arvostamista sovellettaessa.

Voimassa oleva kansallinen sääntely antaa myös muita viitteitä epäsymmetrisestä käsittelystä. Vaikka kirjanpitolain lähtökohtaolettamana on rahoitusinstrumenttien hankintamenoarvostaminen, informaatiota ainakin tiettyjen rahoitusinstrumenttien käyvistä arvoista pidetään ilmeisesti merkityksellisenä⁹³. Kansallinen sääntely voikin viitata siihen, että rahoitusinstrumenttien arvostamistapojen tuottaman informaation merkityksellisyys riippuu siitä, millainen rahoitusinstrumentti on kyseessä. Tällainen tulkinta

⁹¹ Ks. edellä luku 2.3.1

⁹² Lähtökohtaisesti tilintarkastusvelvollisuus kuitenkin koskee TTL 4.1 §:n nojalla kaikkia yhteisöjä ja säätiöitä.

⁹³ Ks. luku 2.2.1, jonka mukaan esimerkiksi johdannaisinstrumenttien käyvät arvot on KPA 2:2.3:n nojalla ilmoitettava liitetiedoissa, mikäli ei sovelleta rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista.

voidaan tehdä myös IFRS-standardiston pohjalta: vaikka standardisto painottaa hyvin voimakkaasti käypien arvojen käyttöä rahoitusinstrumenttien arvostamisessa⁹⁴, myös sen mukaan rahoitusvelat arvostetaan yleensä hankintamenoperusteisesti (IAS 39.47).

Sääntely antaa edelleen viitteitä siitä, millaista informaatiota rahoitusinstrumenttien käyvistä arvoista pidetään parhaana: RvA 5.1 § edellyttää käytettävän markkina-arvoa, mikäli sellainen on saatavissa. Lisäksi kansallinen sääntely edellyttää informaation luotettavuutta: rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen mahdollisuus rajataan kansallisen sääntelyn taustalla olevassa fair value -direktiivissä⁹⁵ vain niihin tilanteisiin, joissa käypä arvo on luotettavasti määritettävissä. Ilmeisesti kansallisen sääntelyn näkökulmasta tarkasteltuna epäluotettavaa informaatiota ei siis voida pitää tilinpäätösinformaation hyödyntäjien kannalta hyödyllisenä tai toivottuna.

Myös oikean ja riittävän kuvan vaatimus sekä kirjanpitolain periaatteet vaikuttavat rahoitusinstrumenttien arvostamiseen. Luvussa 2.3.1 kuvatun mukaisesti tilinpäätösinformaation on aina tuotettava oikea ja riittävä kuva, ja näin ollen arvostamistapaa ei voida pitää merkityksellistä informaatiota tuottavana, mikäli se ei täytä oikean ja riittävän kuvan vaatimusta. Kirjanpitolaki edellyttää myös luvussa 2.3.2 kuvatun suoriteperusteen noudattamista, mikä tarkoittaa sitä, että rahoitusinstrumenttien realisoitumattomia arvonmuutoksia ei tule kirjata. Tästä poiketen sekä meno tulon kohdalle -periaate että KPL 3:1.1:ssä tarkoitettu varovaisuus edellyttävät tietyissä tapauksissa realisoitumattomien tappioiden kirjaamista. Kirjanpitolain lähtökohtana on näin ollen realisoitumattomien voittojen ja tappioiden epäsymmetrinen huomioiminen.

Kirjanpitolaki ei sen sijaan ota kantaa tutkimuksen kannalta keskeisen merkityksellisyyden käsitteeseen⁹⁶. Toisaalta kansallisessa sääntelyssä ei ole esteitä sille, että kahdesta arvostamistavasta valitaan se, joka tuottaa ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisempää informaatiota. Kansallista sääntelyä voidaan muutoinkin pitää melko joustavana rahoitusinstrumenttien arvostamisen kannalta, sillä sekä suoriteperusteesta että

⁹⁴ Ks. edellä luku 2.2.2

⁹⁵ Ks. edellä luku 2.2.1

⁹⁶ Kirjanpitolaki ei määrittele myöskään rahoitusinstrumentin käsitettä. Tämä ei kuitenkaan ole ongelmallista tutkimuksen kannalta, sillä käsittemääritelmä voidaan perustaa IFRS-standardistoon ja käytännössä kansallisessa sääntelyssä kuitenkin säädetään rahoitusinstrumenttien arvostamisesta ja niiden kirjanpitokäsittelystä.

varovaisuuden periaatteesta poikkeaminen on mahdollista⁹⁷. Lisäksi sekä rahoitusinstrumenttien hankintamenoperusteinen että käypään arvoon arvostaminen täyttävät luvun 2.3.1 mukaisesti kirjanpitolain keskeisen oikean ja riittävän kuvan vaatimuksen. Informaation on kuitenkin ilmeisesti oltava luotettavaa, jotta sitä voidaan pitää merkityksellisenä, ja rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation merkityksellisyys voi riippua edellä sekä luvussa 2.3.1 kuvatun mukaisesti siitä, millaista rahoitusinstrumenttia tarkastellaan ja millainen sidosryhmä sitä tarkastelee.

⁹⁷ Ks. luku 2.3.2

3 RAHOITUSINSTRUMENTTIEN ARVOSTAMISEN TEOREETTISET TAUSTAT

3.1 Keskustelu rahoitusinstrumenttien arvostamisesta

Tutkielman johdannossa todetun mukaisesti rahoitusinstrumenttien kirjanpitokäsittely on ollut jo pitkään yksi kiistanalaisimmista laskentatoimen ja standardinasetannan aihepiireistä (Gebhardt 2012, 267). Rahoitusinstrumenttien arvostamisesta on keskusteltu huomattavissa määrin erityisesti viimeisten noin kahden vuosikymmenen ajan (ks. esim. Barth 1994; Barth & Landsman 1995; Carroll, Linsmeier & Petroni 2003; Penman 2007; Gebhardt 2012; Palea & Maino 2013), ja finanssikriisin voidaan katsoa vilkastuttaneen keskustelua entisestään (Laux & Leuz 2009, 826; Power 2010, 208). Erityisesti tämän tutkielman ulkopuolelle rajatut rahoitusalan yritykset ovat osallistuneet aktiivisesti käytävään keskusteluun, sillä niiden taseet muodostuvat suurimmaksi osin rahoitusinstrumenteista (Gebhardt 2012, 267; ks. myös Nelson 1996, 162).

Useimmat rahoitusinstrumenttien arvostamista ja arvostamistapojen merkityksellisyyttä käsittelevät tutkimukset ovatkin kohdistuneet rahoitusalan yrityksiin (Landsman 2007, 22; Gebhardt 2012, 268). Lisäksi niissä on tyypillisesti huomioitu vain oman pääoman ehtoisten sijoittajien näkökulma (Blankespoor ym. 2013, 1150)⁹⁸. Esimerkiksi Blankespoor ym. (2013) sekä Cantrell ym. (2014) kuitenkin tarkastelevat rahoitusinstrumenttien arvostamista velkamarkkinoiden näkökulmasta. Etenkään Blankespoorin ym. (2013) tutkimustulokset eivät kuitenkaan sovellu hyödynnettäväksi tässä tutkielmassa, sillä ne koskevat pankin konkurssiriskiä. Rahoitusinstrumenttien arvostamista koskevista tutkimuksista on syytä huomata myös se, että useimmat niistä on toteutettu yhdysvaltalaisaineistoilla, joskin nytemmin tutkimuksissa on hyödynnetty myös IFRS-dataa (Gebhardt 2012, 268).

⁹⁸ Blankespoor ym. (2013, 1150) myös huomauttavat, että tutkimuksissa käsitellään tyypillisesti oman ja vieraan pääoman ehtoisia markkinoita toisistaan erillisinä. Lisäksi he toteavat, että useimmissa rahoitusinstrumenttien arvostamista käsittelevissä tutkimuksissa huomioidaan näistä markkinoista vain toinen.

Myös rahoitusalan ulkopuoliset yritykset ovat osallistuneet jossain määrin rahoitusinstrumenttien arvostamisesta käytävään keskusteluun (Gebhardt 2012, 267–268). Rahoitusinstrumenttien arvostamista ja eri arvostamistapojen merkityksellisyyttä on kuitenkin tutkittu vain vähän rahoitusalan ulkopuolisissa yrityksissä. Simko (1999) tutkii, selittävätkö rahoitusalan ulkopuolisten yritysten rahoitusinstrumenttien käyvät arvot niiden osakekurssuja. Gebhardt (2012) taas tutkii, minkä verran rahoitusalan ulkopuolisilla yrityksillä on rahoitusinstrumentteja ja miten ne arvostetaan.⁹⁹ Rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvillä kysymyksillä voi kuitenkin olla merkitystä myös rahoitusalan ulkopuolisten yritysten sidosryhmille, sillä Gebhardtin (2012) tutkimustulosten mukaan rahoitusvarat muodostavat keskimäärin 35,7 prosenttia ja -velat 61,6 prosenttia rahoitusalan ulkopuolisten yritysten taseiden loppusummista¹⁰⁰.

Rahoitusinstrumenttien arvostamisesta käydystä keskustelusta voidaan todeta myös, että se on keskittynyt vertailuun hankintamenoon ja käypään arvoon arvostamisen välillä (Abdel-Khalik 2010, 256). Keskusteluissa pääpaino on kuitenkin viime vuosina ollut käypään arvoon arvostamisessa (ks. esim. Hitz 2007, 324, 331; Gebhardt 2012, 268), ja tutkimuksissa käsitellään jopa yllättävän vähän hankintamenoon arvostamisen hyviä ja huonoja puolia. Huomionarvoista on se, että käyvän arvon vastaiset argumentit eivät välttämättä ole argumentteja hankintamenojen puolesta (Laux & Leuz 2009, 828; Power 2010, 199). Käypään arvoon arvostamisesta keskusteltaessa keskiössä ovat olleet merkityksellisyys ja luotettavuus (ks. esim. Hitz 2007, 324; Kolev 2009, 8; Song ym. 2010, 1376)¹⁰¹.

Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista kannattavat tahot vetoavat tyypillisesti siihen, että käypään arvoon arvostaminen tuottaa hankintamenoon arvostamista merkityksellisempää informaatiota (ks. esim. Barth 1994, 3; Abdel-Khalik 2010, 256; Song ym. 2010, 1376; Shivakumar 2013, 376; Sundgren 2013, 244). Penman

⁹⁹ Tutkimuksissa on tutkittu esimerkiksi myös sitä, miten rahoitusinstrumenttien arvostamista koskevat standardit vaikuttavat rahoitusalan ulkopuolisten yritysten riskienhallintatoimintaan (ks. esim. Zhang 2009; Glaum & Klöcker 2011). Tällaiset tutkimukset eivät kuitenkaan liity tutkielman aihepiiriin, ja siten niitä ei käsitellä tässä yhteydessä.

¹⁰⁰ Huomionarvoista kuitenkin on, että Gebhardtin (2012) tutkimuksen kohdeyritykset ovat STOXX Europe 600 -indeksin yrityksiä, ja niistä suurin osa noudattaa IFRS-standardeja. Nämä yritykset voivat olla keskimääräistä kirjanpitolakia rahoitusinstrumenttien arvostamisessa soveltavaa yritystä suurempia, ja rahoitusvarojen ja -velkojen osuudet eivät välttämättä ole samanlaiset kirjanpitolakia noudattavien yritysten taseissa.

¹⁰¹ Merkityksellisyys ja luotettavuus ovat olleet rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisesta käydyn keskustelun keskiössä jo hyvin pitkään, sillä jo esimerkiksi Barth (1994, 3) mainitsee ne.

(2007, 33) toteaakin, että usein käypien arvojen oletetaan automaattisesti olevan hankintamenoja merkityksellisempiä. Käypien arvojen hyvyttä on perusteltu esimerkiksi sillä, että käypien arvojen voidaan nähdä vähentävän johdolla olevaa harkinnanvaraa ja siten tulosmanipuloinnin mahdollisuuksia: arvostettaessa rahoitusinstrumentteja käypään arvoon johto ei voi vaikuttaa voittojen ja tappioiden realisoitumisajankohtaan¹⁰² ja siten tilikauden tulokseen (Ball 2006, 13; Landsman 2007, 24; Shivakumar 2013, 376).

Käypien arvojen merkityksellisyyttä on puollettu myös tuomalla esiin, että käyvät arvot heijastavat ajantasaisesti vallitsevia olosuhteita (ks. esim. Laux & Leuz 2009, 827; Shivakumar 2013, 376; Fargher & Zhang 2014, 185). Barthin (2006, 272; 2007, 11) mukaan onkin itsestään selvää, että päätöksentekohetken olosuhteita heijastavat arvot ovat päätöksenteon kannalta muita arvoja hyödyllisempiä. Käypien arvojen kannattajat ovat vedonneet myös vertailukelpoisuuteen perustellessaan käypien arvojen merkityksellisyyttä (Barth 2007, 11), ja esimerkiksi Landsman (2007, 25) huomauttaa käypien arvojen arvioimisen olevan suhteellisen helppoa silloin, kun rahoitusinstrumentilla on olemassa aktiiviset markkinat. Erilaisten johdon arvioihin perustuvien arvostusmallien avulla saatujen käypien arvojen hyvyttä on puolestaan perusteltu sillä, että johdon arvioiden käyttäminen voi johtaa johdolla olevan informaation saattamiseen markkinoille ja siten informaation epäsymmetrian vähenemiseen (ks. esim. Barth 2007, 11; Hitz 2007, 343; Penman 2007, 41; Kolev 2009, 1, 9).

Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista vastustavat taas kyseenalaistavat usein erityisesti arvioihin perustuvien käypien arvojen luotettavuuden (ks. esim. Barth 1994, 3; Simko 1999, 250; Hitz 2007, 324; Kolev 2009, 2; Laux & Leuz 2009, 828; Abdel-Khalik 2010, 261; Gebhardt 2012, 277). Käypään arvoon arvostamista vastustavat näkevät arvostusmalleihin liittyvän arviointivirheitä (ks. esim. Barth 1994, 3; Landsman 2007, 28; Song ym. 2010, 1376), ja esimerkiksi Ball (2006, 13) huomauttaakin arvostusmallien ja niissä käytettävien syöttötietojen olevan epätäydellisiä. Lisäksi on mahdollista, että arvostusmalleihin perustuvat käyvät arvot eivät ole todennettavissa (ks. esim. Barth 2007, 11; Hitz 2007, 343; Kolev 2009, 2; Song ym. 2010, 1376). Käypään arvoon arvostamisen vastaisena kritiikkinä on myös esitetty, että jo yksittäisen

¹⁰² Ks. myös edellä luku 2.2.1, jossa todetaan, että arvostaessaan rahoitusinstrumentin käypään arvoon kirjanpitovelvollisen tulee aina kirjata arvonalenemiset ja -nousut (RvA 6.1 §, 7.1 §)

syöttötiedon muuttaminen voi aiheuttaa merkittäviä muutoksia saatuun arvoon (ks. Barlev & Haddad 2003, 406).

Käypään arvoon arvostamisen vastustajat näkevät arvostusmallien myös luovan johdolle mahdollisuuksia manipuloida tilinpäätöslukuja (ks. esim. Ball 2006, 13; Barth 2007, 11; Landsman 2007, 20; Song ym. 2010, 1376; Gebhardt 2012, 277). Hitz (2007, 343) toteaaakin väitteen, jonka mukaan rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen vähentää johdolla olevia manipulointimahdollisuuksia, liittyvän lähinnä noteerattuihin hintoihin. Käyvän arvon vastustajat ovat kohdistaneet kritiikkiä tyypillisesti myös siihen, että rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen voi lisätä tuloksen heiluntaa¹⁰³ (Ball 2006, 13; Hitz 2007, 347; Abdel-Khalik 2010, 262). Esimerkiksi Landsman (2007, 22) sekä Ronen (2008, 186, 205; 2012, 151–152) ovat myös huomauttaneet, että markkinaperusteinen käypä arvo ei välttämättä kuvaa rahoitusinstrumentin todellista arvoa yritykselle. Lisäksi on esitetty, että käypä arvo voi olla jopa harhaanjohtava sellaisten rahoitusinstrumenttien osalta, jotka pidetään eräpäivään asti (Laux & Leuz 2009, 828; ks. myös Cantrell ym. 2014, 153).

Kuten edellä on todettu, rahoitusinstrumenttien arvostamista käsittelevissä tutkimuksissa huomioidaan jopa yllättävän vähän hankintameno- arvostamisen vahvuuksia ja heikkouksia. Hankintameno- arvostamisen vahvuutena on perinnäisesti pidetty siihen liittyvää vähäistä harkinnan määrää (ks. Ijiri 1967 Abdel-Khalikin 2010, 254 mukaan). Esimerkiksi Barth (2007, 273), Penman (2007, 41), Ronen (2008, 195) sekä Vehmanen (2002, 211) kuitenkin huomauttavat, että käytännössä kaikkeen tilinpäätösinformaatioon liittyy harkintaa. Myös Lennard (2007, 64) huomauttaa, että joidenkin tahojen mukaan hankintameno- arvostamiseen liittyy sattumanvaraisia kohdistuksia. Hankintameno- arvostamisen hyvänä puolena pidetään usein myös sitä, että arvostettaessa rahoitusinstrumentit varovaisuuden periaatetta noudattaen hankintameno- arvostamiseksi toinen käypään arvoon arvostamisen puolista (Ball 2006, 14). Tätä puolta voidaan joidenkin näkemysten mukaan pitää tärkeämpänä, sillä yrityksen johto pyrkii todennäköisemmin piilottamaan arvonalenemiset kuin -nousut (Shivakumar 2013, 375).

¹⁰³ Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista kannattavien mukaan kyseessä on kuitenkin todellinen tuloksen heilunta (ks. esim. Hitz 2007, 347; Song ym. 2010, 1376).

Hankintamenoon arvostamisen vahvuutena nähdään usein myös se, että hankintamenot ovat yleensä todennettavissa, sillä ne perustuvat toteutuneisiin maksuihin (Penman 2007, 41). Barth (2007, 12) tosin huomauttaa, että hankintamenokaan ei ole aina selkeästi määritettävissä. Kääntäen voidaan kuitenkin todeta, että hankintameno on yleensä melko yksiselitteisesti selvitettävissä. Rahoitusinstrumenttien hankintamenoon arvostamisen heikkoudeksi nähdään kuitenkin se, että hankintamenoa ei aina ole välttämättä ollenkaan (Barth 2007, 12): esimerkiksi johdannaisilla ei tyypillisesti ole hankintamenoa, vaikka niillä voi myytäessä olla huomattava arvo (Abdel-Khalik 2010, 256). Hankintamenoon arvostamisen ongelmiin lukeutuu myös se, että rahoitusinstrumenttien hankintamenot eivät välttämättä ole vertailukelpoisia yritysten välillä, sillä samanlaiset rahoitusinstrumentit voivat olla eri arvoisina eri yritysten taseissa (Carroll ym. 2003, 2)¹⁰⁴.

Kuten edellä käsitellyn pohjalta ilmenee, erityisesti rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen on herättänyt runsaasti keskustelua, joskin tutkimuksissa on huomioitu myös hankintamenoon arvostaminen vertailukohtana käypään arvoon arvostamiselle. Keskusteluissa on painottunut merkityksellisyyden ja luotettavuuden sekä niihin liittyvien seikkojen vastakkainasettelu. Vaikka keskusteluun ovat osallistuneet lähinnä rahoitusalan yritykset ja myös tutkimus on keskittynyt näihin, rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvillä seikoilla voi olla merkitystä myös rahoitusalan ulkopuolella. Seuraavissa luvuissa käsitelläänkin tarkemmin aihepiiriin liittyviä tutkimustuloksia.

3.2 Tutkimustuloksia arvostamistapojen merkityksellisyydestä

Rahoitusinstrumenttien arvostamista ja arvostamistapojen merkityksellisyyttä¹⁰⁵ käsittelevät tutkimukset ovat edeltävässä luvussa todetun mukaisesti kohdistuneet lä-

¹⁰⁴ Näin voi kuitenkin olla myös siinä tapauksessa, että rahoitusinstrumentit arvostetaan käypään arvoon, sillä esimerkiksi arvostusmalleja käytettäessä on mahdollista saada laskelmien lopputulemana useita erilaisia arvoja (ks. Barlev & Haddad 2003, 406).

¹⁰⁵ Arvostamistapojen merkityksellisyyttä käsittelevissä tutkimuksissa käytetään tyypillisesti jotakin seuraavista englanninkielisistä termeistä: relevance (ks. esim. Barth 1994; Koonce ym. 2011; Kadous ym. 2012), value relevance (ks. esim. Barth ym. 1996; Echher, Ramesh & Thiagarajan 1996; Nelson 1996; Simko 1999) ja decision usefulness (ks. esim. Hitz 2007; Abdel-Khalik 2010; Palea & Maino 2013) sekä termien adjektiivimuotoja. Kaikkien näiden termien on tässä tutkimuksessa tulkittu viittaavan informaation merkityksellisyyteen. Relevance-termi tarkoittaa käänöksensä mukaisesti merkityksellisyyttä. Value

hinnä rahoitusalan yrityksiin (Landsman 2007, 22; Gebhardt 2012, 268) sekä oman pääoman ehtoisten sijoittajien näkökulmaan (Blankespoor ym. 2013, 1150). Vastaavasti tässä luvussa painottuvat tällaiset tutkimustulokset. Tutkimuksissa on lisäksi kiinnitetty huomioita erityisesti siihen, millainen rahoitusinstrumenttien arvostamistapa tuottaa päätöksenteon kannalta merkityksellistä informaatiota, ja näin ollen rahoitusinstrumenttien arvostamistapojen merkityksellisyyttä käsitellään erityisesti tästä näkökulmasta¹⁰⁶.

Rahoitusinstrumenttien arvostamistapojen merkityksellisyyttä on tutkittu muun muassa kartoittamalla, heijastuvatko rahoitusinstrumenttien arvot osakekurssiin¹⁰⁷. Informaatio tulkitaan tällöin merkitykselliseksi, jos sillä on yhteys pääoman markkina-arvoon (Barth ym. 2001 Songin ym. 2010, 1379 mukaan). Rahoitusinstrumenttien arvojen ja osakekurssien välistä yhteyttä koskeviin tutkimuksiin lukeutuu esimerkiksi Barthin (1994) pankkialaan kohdistuva tutkimus. Barth tutkii liitetietoina esitettävien rahoitusarvopapereiden käypien arvojen sekä niiden taseessa esitettävien hankintamenojen heijastumista osakekurssiin. Nämä rahoitusarvopaperit koostuvat pääosin valtion liikkeelle laskemista joukkovelkakirjoista, jotka pankeilla on kyky ja aikomus pitää eräpäivään asti. Barth havaitsi tutkimuksessaan käypien arvojen selittävän osakekurssia hankintamenoja paremmin, ja myös muissa tutkimuksissa on havaittu pankkien rahoitusarvopapereista esitettävien käypien arvojen selittävän osakekurssia hankintamenoja paremmin (Barth ym. 1996; Eccher ym. 1996; Nelson 1996). Vastaavanlaisia tuloksia esittelevät myös Carroll ym. (2003), jotka tutkivat rahastojen rahoitusinstrumentteja.

relevance -ajattelua lähtökohtanaan käyttävät tutkijat puolestaan arvioivat tutkimuksissaan sitä, kuinka hyvin tilinpäätösluvut heijastavat oman pääoman ehtoisten sijoittajien käyttämää informaatiota (ks. Barlev & Haddad 2003, 393). Käytännössä tällaisen tutkimuksen avulla voidaan lisätä ymmärrystä informaation merkityksellisyydestä (ks. esim. Barth 1994, 1; Landsman 2007, 22; ks. myös Koonce ym. 2011, 2075–2076), ja näin ollen value relevance -termin voidaan nähdä viittaavan merkityksellisyyteen. Decision usefulness -termi puolestaan rakentuu esimerkiksi IASB:n (2010, QC4–5) ajattelussa merkityksellisyyden ja todenmukaisen esittämisen varaan, ja näin ollen myös decision usefulness -termiä hyödyntävät tutkimukset liittyvät ainakin osittain informaation merkityksellisyyteen.

¹⁰⁶ Talousraportoinnille ja tilinpäätökselle voidaan määrittää oikean ja riittävän kuvan antamisen lisäksi muitakin tehtäviä (Alexander & Eberhartinger 2009, 575), ja tyypillisesti tilinpäätösraportoinnilla nähdään olevan seuraavat informaationtuottamistehtävät: Tilinpäätöksen tehtäväksi voidaan ensinnäkin nähdä jo kappaleessa mainittu päätöksenteon kannalta hyödyllisen informaation tuottaminen. Lisäksi tilinpäätöksen voidaan haluta tuottavan informaatiota johdon toiminnan arvioimiseksi. (O’Connel 2007, 215; Christensen 2010, 293; ks. myös esim. Lennard 2007; Abdel-Khalik 2010; Zeff 2013.) Tilinpäätösinformaatiota hyödynnetään myös sopimussuhteissa (Shivakumar 2013, 363). Kansallisessa sääntelyssä tilinpäätösinformaatiolle ei tosin määritellä edellä kuvatun kaltaisia lisätehtäviä. Leppiniemi (2000, 537) kuitenkin toteaa, että kirjanpitolain mukaista tilinpäätöstä koskevat hyväksikäyttötehtävät ovat laajat. Näin ollen kirjanpitolain mukaisesti tuotettua informaatiota voidaan hyödyntää esimerkiksi edellä mainituissa tehtävissä.

¹⁰⁷ Tällaisissa tutkimuksissa on kyse value relevance -tutkimuksista, joihin on viitattu edellä alaviitteessä 105.

Barthia (1994) laajemmin erilaisia pankkien rahoitusinstrumentteja tutkivat Barth ym. (1996). He havaitsivat paitsi rahoitusarvopapereiden, myös pitkäaikaisen velan ja antolainojen käypien arvojen selittävän osakekurssija hankintamenoja paremmin. Nelsonin (1996) pankkien rahoitusinstrumenttien arvostamista koskevan tutkimuksen mukaan pitkäaikaisen velan liitetiedoissa esitettävä käypä arvo ei sen sijaan heijastu osakekurssiin. Antolainojen arvostamistavan merkityksellisyyden osalta tutkimustulokset ovat jossain määrin ristiriitaisia: Barthin ym. (1996) lisäksi Eccher ym. (1996) ovat havainneet hyvin heikon yhteyden antolainojen käyvän arvon sekä osakekurssin välillä. Eccher ym. (1996) kuitenkin toteavat antolainojen hankintamenojen olevan käyviä arvoja merkityksellisempiä. Nelson (1996) ei sen sijaan havainnut pankkien antolainojen käypien arvojen selittävän lainkaan osakekurssia. Cantrell ym. (2014) taas havaitsivat antolainojen hankintamenojen ennustavan käyviä arvoja paremmin luottotappioita, joten heidänkin tutkimustulosten nojalla hankintamenoinformaatiota voidaan antolainojen osalta pitää käyvän arvon informaatiota merkityksellisempänä¹⁰⁸.

Pankkeja käsittelevissä tutkimuksissa on tutkittu myös taseen vastattavissa olevien talletusten sekä taseen ulkopuolisten erien arvostamistapojen merkityksellisyyttä. Tutkimustulosten mukaan liitetiedoissa esitetyt talletusten käyvät arvot eivät heijastu osakekurssiin, ja näin ollen käyvän arvon informaatio ei ole niiden osalta merkityksellistä (Barth ym. 1996; Eccher ym. 1996; Nelson 1996). Barthin ym. (1996) sekä Nelsonin (1996) mukaan myöskään taseen ulkopuolisista eristä esitettävät käyvät arvot eivät ole merkityksellisiä. Myös Eccherin ym. (1996) tutkimustulosten mukaan vaikuttaa siltä, että taseen ulkopuolisista eristä liitetiedoissa esitettävät käyvät arvot eivät heijastu osakekurssin arvoon. Tietyissä rajatuissa olosuhteissa he kuitenkin havaitsivat yhteyden taseen ulkopuolisten erien käypien arvojen sekä osakekurssin välillä. Sen sijaan Venkatachalam (1996) tutkimustulosten mukaan liitetiedoissa esitettävien pankkien johdannaisinstrumenttien käyvät arvot selittävät osakkeiden hintoja^{109, 110}.

¹⁰⁸ Cantrell ym. (2014) eivät käsittele oman pääoman ehtoisen sijoittajan näkökulmaa. Tutkimustulos esitetään tästä huolimatta tässä yhteydessä, sillä se kytkeytyy läheisesti muihin antolainoihin liittyviin tutkimustuloksiin.

¹⁰⁹ Venkatachalam (1996) viittaa tutkimuksessaan taseen ulkopuolisiin johdannaisinstrumentteihin.

¹¹⁰ Vrt. kuitenkin Ahmed ym. (2006), joiden mukaan vain taseessa esitettävät johdannaisinstrumenttien käyvät arvot heijastuvat osakekurssiin.

Edellä käsitellyissä tutkimuksissa hyödynnettyä tutkimustapaa¹¹¹ on sovellettu hyvin vähän rahoitusalan ulkopuolisissa yrityksissä (Gebhardt 2012, 269). Simko (1999) kuitenkin hyödyntää sitä ja tutkii, selittävätkö rahoitusinstrumenteista liitetiedoissa esitetyt käypien arvojen ja kirja-arvojen erotukset muiden kuin rahoitusalan yritysten osakkeiden hintoja. Simko tutkii seuraavia rahoitusinstrumenttiluokkia: rahoitusvaroja ja -velkoja sekä johdannaisinstrumentteja. Hänen tutkimustulostensa mukaan ainoastaan rahoitusveloista esitettävät käyvät arvot ovat merkityksellisiä, ja lisäksi nekin ovat merkityksellisiä vain osana tarkasteluvuosista. Simko (1999, 249) perustelee muista tutkimustuloksista poikkeavia tuloksiaan sillä, että rahoitusalan ulkopuolisissa yrityksissä rahoitusinstrumenttien käypien ja kirja-arvojen erot ovat taloudellisesti merkityksettömiä. Gebhardt (2012, 269) kuitenkin toteaa Simkon (1999) tutkimustulosten olevan jokseenkin ei-vakuuttavia ja niiden voivan olla syynä siihen, että edellä käsiteltyä tutkimustapaa ei juuri hyödynnetä rahoitusalan ulkopuolella.

Tutkimuksissa on tarkasteltu rahoitusinstrumenttien arvostamistapojen merkityksellisyttä oman pääoman ehtoisten sijoittajien kannalta myös muista näkökulmista. Esimerkiksi Koonce ym. (2011) tutkivat, vaikuttaako sijoittajien käsityksiin rahoitusinstrumentin käyvän arvon merkityksellisyydestä se, onko kyseessä rahoitusvara vai -velka, aiheuttaako käyvän arvon muutos voittoa vai tappiota ja toteutetaanko tai myydäänkö rahoitusinstrumentti pian. Tutkimuksessaan he havaitsivat oman pääoman ehtoisten sijoittajien pitävän informaatiota rahoitusvarojen käyvistä arvoista rahoitusvelkojen käyviä arvoja merkityksellisempinä. Lisäksi tutkimustulosten mukaan käyvän arvon informaatiota pidetään merkityksellisempänä silloin, kun rahoitusinstrumentti toteutetaan tai myydään pian. Koonce ym. eivät sen sijaan havainneet sen, aiheuttaako käyvän arvon muutos voittoa vai tappiota, vaikuttavan informaation koettuun merkityksellisyyteen.

Myös Kadousin ym. (2012, 1351) mukaan rahoitusinstrumentin maturiteetti voi vaikuttaa siihen, mikä arvostamistapa tuottaa rahoitusinstrumentista merkityksellistä informaatiota: he havaitsivat tutkimuksessaan informaatiota käyvästä arvosta pidettävän erityisen merkityksellisenä silloin, kun instrumentti aiotaan myydä pian. Barlev ja Haddadin (2003, 407) mukaan aikomus pitää rahoitusinstrumentti sen eräpäivään on

¹¹¹ Tutkimustapa, jossa tutkitaan, heijastuvatko rahoitusinstrumenttien arvot osakekurssiin

kuitenkin merkityksetön sen kannalta, miten rahoitusinstrumentit tulisi arvostaa. Heidän mukaansa päätös pitää rahoitusinstrumentti sen eräpäivään asti vähentää mahdollisuuksia lisätä osakkeenomistajien varallisuutta, ja tällaisesta menetetyistä mahdollisuudesta tulisi tuottaa informaatiota käypien arvojen avulla.

Myös Palea ja Maino (2013, 265–266, 273) tuovat tiettyssä mielessä esiin rahoitusinstrumentin maturiteetin merkityksen arvostamistavan tuottaman informaation merkityksellisyyden kannalta: he toteavat, että markkinaperusteinen käypä arvo ei välttämättä kuvaa oikein noteeraamattomiin osakkeisiin tehtyjen sijoitusten arvoa, sillä tällaisiin sijoituksiin liittyy tyypillisesti vain strategisia tarkoituksia. Käytännössä tällaiset instrumentit ovat pidempiä aikoja hallussa pidettäviä, ja edellä käsiteltyjen Koocen ym. (2011) sekä Kadousin ym. (2012) tutkimustulosten perusteella informaatiota tällaisten instrumenttien käyvistä arvoista ei pidetä erityisen merkityksellisenä. Kuten edellä luvussa 3.1 on todettu, myös Landsman (2007, 22) sekä Ronen (2008, 186, 205; 2012, 151–152) huomauttavat, että markkinaperusteinen käypä arvo ei välttämättä kerro rahoitusinstrumentin todellista arvoa yritykselle. Näin ollen rahoitusinstrumentin käyttöön liittyvillä aikeilla voi olla merkitystä sen kannalta, mikä arvostamistapa tuottaa merkityksellistä informaatiota.

Tutkimuksissa on tarkasteltu jonkin verran rahoitusinstrumenttien arvostamistapojen merkityksellisyyttä myös johdon valvonnan näkökulmasta¹¹². Perinnäisesti johdon arvioinnin kannalta merkityksellisenä tai vähintään riittävänä on pidetty hankintamenoinformaatiota (Barlev & Haddad 2003, 396). Shivakumar (2013, 379) toteaa aiempaa tutkimusta läpikäyvässä tutkimuksessaan johdon toiminnan arvioimisessa hyötyä olevan objektiivisesta ja todennettavasta informaatiosta. Toisaalta esimerkiksi Barlev ja Haddadin (2003, 397) mukaan johdon toiminnan arvioimisessa hyötyä voi olla käypiin arvoihin liittyvästä informaatiosta, sillä tällainen informaatio ohjaa heidän mukaansa huomion oman pääoman arvoon sekä siinä tapahtuviin muutoksiin.

Myös Barthin (2006, 275) mukaan käyvät arvot soveltuvat johdon toiminnan arvioimiseen, sillä ne heijastavat yrityksen käytettävissä olevan varallisuuden arvoa. Vastaavasti Penman (2007, 36) toteaa käypien arvojen kuvastavan varallisuuden arvoa oman pää-

¹¹² Ks. alaviite 106, jossa sivutaan tilinpäätösinformaation miellettyjä tehtäviä.

oman ehtoisten sijoittajien näkökulmasta. Tässäkin yhteydessä voidaan kuitenkin nostaa esiin Landsmanin (2007, 22) sekä Ronenin (2008, 186, 205; 2012, 151–152) esittämä kritiikki siitä, että markkinaperusteinen arvo ei välttämättä kuvasta rahoitusinstrumentin todellista arvoa yrityksen kannalta. Toisaalta Koonce ym. (2011, 2075) huomauttavat käyvän arvon puoltajien mukaan voivan olla niin, että käyvät arvot kertovat menetehtävistä mahdollisuuksista, ja siten ne mahdollistavat johdon toiminnan arvioimisen. Abdel-Khalikin (2010, 259) mukaan johdon toiminnan arvioimisen kannalta merkityksellistä ja välttämätöntä taas on sekä hankintamenoa että käypää arvoa koskeva informaatio.

Velkasuhteiden näkökulmasta¹¹³ on puolestaan tuotu esiin se, että velkojien kannalta tappioiden varovaisuuden periaatteen mukaisella kirjaamisella voi olla enemmän merkitystä kuin voittojen ajantasaisella kirjaamisella (Peek, Cuijpers & Buijink 2010, 49). Shivakumar (2013, 379) toteaaakin paitsi johdon toiminnan arvioimisen, myös velkasuhteiden kannalta hyötyä olevan objektiivisesta ja todennettavasta informaatiosta, joka on varovaisuuden periaatteen mukaista. Näin tarkasteltuna velkojien kannalta merkityksellistä informaatiota tuottava rahoitusinstrumenttien arvostamistapa saattaa olla varovaisuuden periaatteen mukainen hankintamenoan arvostaminen.

Toisaalta Barlev ja Haddadin (2003, 401) mukaan käypään arvoon arvostamisesta on hyötyä myös velkasuhteiden kannalta. Heidän mukaansa käypään arvoon arvostaminen mahdollistaa tulevien maksujen sekä konkurssiriskin arvioimisen. Shivakumarin (2013, 378–379) mukaan jotkin käypään arvoon arvostamiseen liittyvät arvonmuutokset ovat kuitenkin tilapäisiä, ja ne eivät siten kerro tulevaisuuden velantakaisinmaksukyvyistä¹¹⁴. Ball (2006, 13–14) taas huomauttaa, että arvostettaessa rahoitusinstrumentteja käypään arvoon arvot eivät välttämättä ole ehdottoman tarkkoja, mikä voi olla riski sopimusosapuolten kannalta. Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen ongelmia velkojien kannalta voi kuitenkin vähentää se, että velkojien saatavilla on yleensä myös muuta kuin tilinpäätösinformaatiota (Shivakumar 2013, 369; ks. myös Barth 2007, 10).

¹¹³ Ks. alaviite 106, jonka mukaan tilinpäätösinformaatiota hyödynnetään myös sopimussuhteissa.

¹¹⁴ Velkojat ovat kiinnostuneita lähinnä velallisen velantakaisinmaksukyvyistä (Barlev & Haddad 2003, 401).

Aiemman tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että rahoitusinstrumentin tyyppi¹¹⁵ voi vaikuttaa siihen, mikä arvostamistapa tuottaa ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota. Esimerkiksi Hitz (2007, 325) toteaaikin aiemman tutkimuksen tukevan lähinnä likvideiltä markkinoilta saatavien käypien arvojen merkityksellisyyttä, ja ilmeisesti siis myös rahoitusinstrumentin likviditeetillä voi olla vaikutusta arvostamistavan merkityksellisyyden kannalta. Myös rahoitusinstrumentin luonne¹¹⁶, kuten aikomus pitää rahoitusinstrumentti sen eräpäivään asti, näyttää voivan vaikuttaa arvostamistavan merkityksellisyyteen ulkoisten sidosryhmien kannalta. Joidenkin sidosryhmien kannalta arvostamistavan merkityksellisyyteen voi vaikuttaa myös se, tulevatko tappiot kirjatuiksi varovaisuuden periaatteen mukaisesti¹¹⁷, ja näin ollen myös tarkastelunäkökulma voi vaikuttaa informaation koettuun merkityksellisyyteen. Huomionarvoista on kuitenkin se, että edellä käsitellyt tutkimustulokset koskevat pääosin rahoitusala, eikä ole selvää, miten niiden tulokset yleistyvät rahoitusalan ulkopuolisiin yrityksiin.

3.3 Arvostamistavan luotettavuus ja sen yhteys merkityksellisyyteen

Rahoitusinstrumenttien arvostamista käsittelevissä tutkimuksissa on pohdittu myös arvostamisen luotettavuutta ja sitä, vaikuttaako arvostamistavan luotettavuus siihen, pidetäänkö tuotettua informaatiota merkityksellisenä. Tämä onkin perusteltua, sillä luvussa 3.1 todetun mukaisesti rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista on kritisoitu erityisesti kyseenalaistamalla erilaisiin arvostusmalleihin perustuvien arvojen luotettavuus. Luotettavuutta on tutkittu lähinnä rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen näkökulmasta, mutta tutkimustulosten avulla on mahdollista saada yleisemminkin käsitystä siitä, vaikuttavatko luotettavuuteen liittyvät seikat arvostamistavan merkityksellisyyteen¹¹⁸.

¹¹⁵ Rahoitusinstrumentin tyyppillä tarkoitetaan tässä sitä, millainen rahoitusinstrumentti on kyseessä. Esimerkkejä rahoitusinstrumenttityypeistä ovat rahoitusvarat ja -velat sekä johdannaisinstrumentit.

¹¹⁶ Rahoitusinstrumentin luonteella viitataan tässä yhteydessä rahoitusinstrumentin käyttöön liittyviin aikeisiin, kuten siihen, kuinka kauan instrumentti aiotaan pitää. Vrt. IAS 39, jossa rahoitusinstrumentit jaotellaan niiden luonteen mukaisesti neljään eri luokkaan.

¹¹⁷ Ks. kuitenkin edellä luku 2.2.1, josta ilmenee, että voimassa olevan kansallisen sääntelymme nojalla tappiot tulevat kirjatuiksi varovaisuuden periaatteen mukaisesti sekä rahoitusinstrumentteja hankintamenoon että käypään arvoon arvostettaessa.

¹¹⁸ Tutkimustulokset voivat antaa viitteitä siitä, pidetäänkö informaatiota merkityksellisenä, mikäli arvostamistapa koetaan epäluotettavaksi. Tutkimustulokset eivät näin ollen koske suoranaisesti arvostamistapaa, vaan sen tuottaman informaation koettua luotettavuutta ja merkityksellisyyttä.

Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen luotettavuutta ja sen yhteyttä merkityksellisyyteen tutkivat esimerkiksi Song ym. (2010). He tarkastelevat eri tavoin saatujen käypien arvojen¹¹⁹ heijastumista pankkien osakekursseihin¹²⁰ ja pohjaavat tutkimuksensa siihen oletamaan, että erityisesti johdon arvioihin perustuvat käyvät arvot¹²¹ ovat vähemmän luotettavia kuin markkinoilta havaittavat käyvät arvot¹²². Song ym. havaitsivatkin tutkimuksessaan oman pääoman ehtoisten sijoittajien antavan muita käypiä arvoja vähemmän painoarvoa sellaisille käyville arvoille, joiden määrittämisessä on hyödynnetty ei-havaittavissa olevaa informaatiota¹²³. Gohin ym. (2009) sekä Kolevin (2009) mukaan puolestaan kaikkia arvostusmalleihin perustuvia käypiä arvoja¹²⁴ pidetään vähemmän merkityksellisinä kuin suoraan markkinoilta havaittavia käypiä arvoja. Songin ym. (2010) tutkimustuloksia vastaavasti Kolevin (2009) mukaan kuitenkin ainoastaan ei-havaittavaan informaatioon perustuvat käyvät arvot ovat tilastollisesti merkittävästi muita käypiä arvoja vähemmän merkityksellisiä.

Myös Kadous ym. (2012) havaitsivat tutkimuksessaan, että markkinoilta havaittavia käypiä arvoja pidetään merkityksellisempinä kuin arvostusmalleihin perustuvia käypiä arvoja. Heidän tutkimustulostensa mukaan arvostusmalleihin perustuvien käypien arvojen merkityksellisyys kuitenkin kasvaa silloin, kun ne pohjautuvat osaavien tahojen tekemiin arvioihin. Kadous ym. tekevät tutkimustulostensa perusteella sen johtopäätök-

¹¹⁹ Tutkimuksessa käytetyt käyvät arvot perustuvat joko 1) markkinanoteerauksiin; 2) epäsuorasti havaittaviin arvoihin tai; 3) ei-havaittaviin oletuksiin.

¹²⁰ Songin ym. (2010) tutkimus on niin sanottu value relevance -tutkimus, joita on käsitelty myös edellä luvussa 3.2.

¹²¹ Tällaisiin käypiin arvoihin rinnastuvat RvA 5.2 §:n 2 kohdassa tarkoitetut arvostusmalleilla ja -menetelmillä laskettavat arvot.

¹²² Myös muiden tutkimusten taustalla voidaan nähdä olevan vastaavanlainen oletama. Esimerkiksi Goh ym. (2009) sekä Kolev (2009) hyödyntävät vastaavaa tutkimusmenetelmää kuin Song ym. (2010), ja siten heidän tutkimustensa taustalla voidaan mieltää olevan sama oletama. Muun muassa Kadous ym. (2012) puolestaan tekevät erilaisia käyvän arvon määrittämistapoja koskevien tutkimustulostensa perusteella sen johtopäätöksen, että luotettavuuteen liittyvät seikat vaikuttavat tuotetun informaation koettuun merkityksellisyyteen. Näillä seikoilla viitataan heidän tutkimuksessaan muun muassa markkinoilta havaittaviin ja arvostusmallein saataviin käypiin arvoihin. Myös Carroll ym. (2003, 19) toteavat tiettyjen tutkimustulostensa olevan yhdenmukaisia sen kanssa, että vähemmän likvideihin markkinoihin perustuvia käyvän arvon arvioita pidetään vähemmän luotettavina. Vastaavasti Palea ja Maino (2013, 265) huomauttavat, että arvostusmalleihin pohjautuvat käyvät arvot ovat yleensä vähemmän luotettavia kuin muut käyvät arvot. Tyypillistä on joka tapauksessa se, että oletusta eri arvostamistapojen vaihtelevasta luotettavuudesta ei tuoda tutkimuksissa eksplisiittisesti esiin, ja myöskään Song ym. (2010) eivät täysin yksiselitteisesti ilmaise käyttämänsä oletamaa. Heidän käyttämänsä oletama ilmenee kuitenkin esimerkiksi sivuilta 1376, 1379 ja 1381.

¹²³ Songin ym. (2010) käyttämän oletaman mukaisesti tulkituna tämä tarkoittaa sitä, että ei-havaittavaan informaatioon perustuvia käypiä arvoja pidetään vähemmän luotettavina kuin muita käypiä arvoja.

¹²⁴ Näihin lukeutuvat epäsuorasti havaittavat käyvät arvot sekä ei-havaittaviin oletuksiin perustuvat käyvät arvot.

sen, että luotettavuuteen liittyvät seikat vaikuttavat tilinpäätösinformaation käyttäjien käsityksiin käyvän arvon informaation merkityksellisyydestä¹²⁵. Vastaavasti Fargher ja Zhang (2014, 185) toteavat käypään arvoon arvostamiseen liittyvää harkinnanvaraa käsittelevien tutkimustulostensa olevan yhdenmukaisia sen kanssa, että informaatiota ei pidetä hyödyllisenä tai merkityksellisenä silloin, kun sitä pidetään epäluotettavana.

Viitteitä siitä, että luotettavuudella voi olla vaikutusta informaation merkityksellisyyden kannalta, antavat myös Gassen ja Schwedlerin (2010) sekä Pajusen (2010) tutkimustulokset¹²⁶. Gassen ja Schwedlerin (2010) mukaan ammattisijoittajat ja heidän neuvonantajansa pitävät markkinoilta havaittavia rahoitusinstrumenttien käypiä arvoja päätöksenteon kannalta hyödyllisempinä kuin rahoitusinstrumenttien hankintamenoja ja arvostusmalleihin perustuvia käypiä arvoja. Tutkimuksen mukaan hankintamenoinformaatiota pidetään lisäksi yleensä hyödyllisempänä kuin arvostusmalleihin perustuvaa käyvän arvon informaatiota. Hieman vastaavasti Pajunen (2010) havaitsi suomalaisten laskenta-ammattilaisten näkemyksiä kartoittavassa tutkimuksessaan noin puolen vastaajista pitävän IFRS-standardien mahdollistamaa rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista hyvänä asiana, mutta vain noin neljänneksen vastaajista kannattavan kassavirtoihin¹²⁷ pohjautuvaa arvostamista.

Tutkimuksissa on käsitelty jonkin verran myös tiettyjen käypien arvojen koetun epäluotettavuuden taustasyitä¹²⁸. Esimerkiksi Fargher ja Zhang (2014) tutkivat FASB:n standardimuutosta, joka sallii yritysjohdolle aiempaa enemmän harkinnanvaraa rahoitusinstrumenttien käypiä arvoja määritettäessä. He havaitsivat tutkimuksessaan rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamiseen liittyvän harkinnanvaran¹²⁹ lisäävän tulosmanipuloinnin todennäköisyyttä ja vähentävän tuloksen informatiivisuutta. Vastaa-

¹²⁵ Kadousin ym. (2012) tutkimustulosten mukaan merkityksellisyyteen liittyvät seikat eivät sen sijaan vaikuta tilinpäätösinformaation käyttäjien käsityksiin luotettavuudesta.

¹²⁶ Gassen ja Schwedler (2010) sekä Pajunen (2010) eivät käsittele suoraan rahoitusinstrumenttien arvostamistapojen luotettavuutta. Heidän tutkimustulostensa voidaan kuitenkin mieltää liittyvän luotettavuuteen, sillä ne ovat linjassa muun muassa Gohin ym. (2009), Kolevin (2009), Songin ym. (2010) sekä Kadousin ym. (2012) tutkimustulosten kanssa.

¹²⁷ Kassavirtoihin perustuvissa arvoissa on kyse arvostusmallien avulla lasketuista käyvistä arvoista.

¹²⁸ Taustasyitä ei käsitellä tässä yhteydessä kovin kattavasti, sillä tutkielman tavoitteen mukaisesti kiinnostus kohdistuu erityisesti rahoitusinstrumenttien arvostamistapojen merkityksellisyyteen. Näin ollen mielenkiinto kohdistuu enemmän siihen, miten arvostamistavan luotettavuus vaikuttaa sen merkityksellisyyteen kuin itse arvostamistavan luotettavuuteen. Koetun luotettavuuden tai epäluotettavuuden taustasyöt voivat kuitenkin antaa viitteitä seikoista, jotka vaikuttavat informaation merkityksellisyyteen luotettavuuden välityksellä.

¹²⁹ Tällaista harkinnanvaraa voidaan nähdä liittyvän arvostusmalleihin perustuviin käypiin arvoihin.

vasti Palea ja Maino (2013, 267) toteavat Aboody, Barth ja Kasznikin (2006) sekä Bartov, Mohanram ja Nissimin (2007) osakeoptioita koskevien tutkimusten osoittavan, että laskentainformaation subjektiivisuus sekä johdolla laskentainformaation suhteen oleva harkinnanvara lisäävät ennusteiden vääristämisen todennäköisyyttä. Arvostamistapaan liittyvä harkinnanvara voi näin ollen vähentää tuotetun informaation luotettavuutta ja siten sen merkityksellisyyttä.

Informaation koettua luotettavuutta ja siten merkityksellisyyttä voi vähentää myös arvostamistavan epätarkkuus. Esimerkiksi Palea ja Maino (2013, 266) toteavat aiemman tutkimuksen osoittavan, että oman pääoman ehtoiset sijoittajat ovat tietoisia arvostusmalleihin perustuviin käypiin arvoihin liittyvästä virheellisyydestä ja pitävät siksi tällaisia arvoja vähemmän luotettavina ja vähemmän merkityksellisinä kuin muita arvoja. Vastaava vaikutus voi olla rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvällä todennettavuuden puutteella: Esimerkiksi Ronenin (2008, 186) mukaan tilintarkastajien on käytännössä vaikea kyseenalaistaa yritysjohton tekemiä ennusteita¹³⁰. Luvun 3.1 mukaisesti rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista on myös kritisoitu arvostusmalleihin perustuvien käypien arvojen todennettavuuden puutteen takia. Jos tilintarkastaja ei pysty todentamaan yritysjohton tekemien ennusteiden todenmukaisuutta, edellä luvussa 2.3.3 kuvattu tilintarkastuksen tehtävä tilinpäätösinformaation oikeellisuuden varmentajana ei välttämättä toteudu optimaalisesti¹³¹.

Joidenkin tutkimustulosten mukaan on kuitenkin mahdollista, että myös arvostusmallein saadut käyvät arvot voivat olla riittävän luotettavia, jotta niitä voidaan pitää ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisinä. Esimerkiksi Songin ym. (2010), Gohin ym. (2009) sekä Kolevin (2009) tutkimustulosten mukaan myös muut kuin markkinoilta havaittavat käyvät arvot vaikuttavat osakkeen hintaan ja ovat siten merkityksellisiä. Kolev (2009) toteaaakin oman pääoman ehtoisten sijoittajien pitävän myös arvostusmalleihin perustuvia käypiä arvoja riittävän luotettavina huomioidakseen ne osakkeita hinnoitellessaan. Myös Carrollin ym. (2003) mukaan käypiä arvoja pidetään merkityksellisinä siinäkin tapauksessa, että ne joudutaan arvioimaan. Vastaavasti Gassen ja

¹³⁰ Ennusteita voi liittyä esimerkiksi arvostusmallien avulla saatuihin käypiin arvoihin.

¹³¹ Huomionarvoista kuitenkin on, että tilintarkastus ei anna tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta täyttä varmuutta, sillä luvussa 2.3.3 todetun mukaisesti tilintarkastajat soveltavat työssään kohtuullisen varmuuden ja olennaisuuden käsitteitä.

Schwedlerin (2010) tutkimustulokset voivat viitata siihen, että tiettyjen rahoitusinstrumenttien käyvät arvot ovat määritettävissä riittävän luotettavasti myös arvostusmallien avulla: he havaitsivat tutkimuksessaan ammattisijoittajien ja heidän neuvonantajiansa pitävän rahoitusvaroja koskevaa arvostusmalliperusteista käyvän arvon informaatiota merkityksellisempänä kuin niitä koskevaa hankintamenoinformaatiota¹³².

Joukkovelkakirjalainoja käsittelevät Barth, Landsman ja Rendleman (1998, 92) puolestaan huomauttavat, että yritysjohdolla on tyypillisesti käytettävissään tilinpäätösinformaation käyttäjiä enemmän informaatiota. Näin ollen he toteavat olevan mahdollista, että yritysjohton tekemät arviot voivat olla luotettavampia kuin muiden tekemät arviot.¹³³ Vastaavasti Altamuro ja Zhang (2013, 833) toteavat arvopaperistettuja asuntolainoja koskevien tutkimustulostensa viittaavan siihen, että yritysjohto voi sillä olevan informaation ansiosta arvioida käypiä arvoja muita paremmin. Näin on heidän mukaansa etenkin silloin, kun rahoitusinstrumentille ei ole olemassa aktiivisia markkinoita. Myös Barth ja Clinchin (1998) mukaan yritysjohdolla olevalla informaatiolla voi olla merkitystä. He havaitsivatkin uudelleenarvostamista käsittelevässä tutkimuksessaan, että yritysjohton tekemät arviot ovat yleensä yhtä luotettavia kuin riippumattomien tahojen tekemät arviot. Samankaltaisia tuloksia saivat myös Cotter ja Richardson (2002)¹³⁴. Muller ja Riedl (2002) sen sijaan havaitsivat tutkimuksessaan ulkopuolisten arvioijien tekemiä uudelleenarvostuksia pidettävän informatiivisempina kuin yritysjohton tekemiä arvioita. Landsman (2007, 24) kuitenkin huomauttaa, että Muller ja Riedlin (2002) tutkimustulokset eivät tarkoita sitä, että yritysjohton tekemät arviot eivät voisi olla informatiivisia.

¹³² Tarkasteltaessa kaikkia rahoitusinstrumentteja yhtenä ryhmänä ammattisijoittajat ja heidän neuvonantajansa kuitenkin pitävät Gassen ja Schwedlerin (2010) tutkimuksen mukaan hankintamenoinformaatiota merkityksellisempänä kuin arvostusmalleihin perustuvaa käyvän arvon informaatiota.

¹³³ Barth ym. (1998) viittaavat itse tekemiinsä arvioihin. He kuitenkin kirjoittavat myös julkisesti saatavilla olevasta informaatiosta, ja näin ollen heidän tekemiinsä arvioihin voidaan rinnastaa myös muiden tilinpäätösinformaation käyttäjien tekemät arviot. Ks. myös Landsman (2007, 26), joka Barthin ym. (1998) tutkimustuloksia käsitellessään mainitsee juuri tilinpäätösinformaation käyttäjät, joihin myös tutkijat lukeutuvat.

¹³⁴ Cotter ja Richardson (2002) käsittelevät tutkimuksessaan seuraavia pysyvien vastaavien erii: maa-alueet, rakennukset ja rakennelmat, sijoitukset, koneet ja kalusto sekä erotettavissa olevat aineettomat erät. Heidän mukaansa ulkopuolisten tekemät arviot ovat yritysjohton tekemiä arvioita luotettavampia silloin, kun kyseessä on koneet ja kalusto. Tutkimuksensa yhteenvedossa Cotter ja Richardson (2002, 454–455) kuitenkin toteavat, että yritysjohton tekemät arviot ovat ulkopuolisten tahojen tekemiä arvioita vähemmän luotettavia silloin, kun uudelleenarvostettavalle varallisuuserälle ei ole suoraan saatavissa markkina-arvoa. Arvostettaessa rahoitusinstrumentteja arvostusmalliperusteisesti käypään arvoon rahoitusinstrumentille ei ole saatavissa suoraan markkinoilta havaittavaa arvoa. Cotter ja Richardsonin (2002) tutkimustulokset jättävät näin ollen hieman epäselväksi sen, ovatko johdon tekemät pysyvien vastaavien sijoituksia koskevat arviot yhtä luotettavia kuin ulkopuolisten tahojen tekemät arviot.

On myös mahdollista, että rahoitusinstrumenttien arvostamisen luotettavuuteen liittyvillä kysymyksillä on aiempaa vähemmän merkitystä. Esimerkiksi Barlev ja Haddad (2003, 398) toteavat useiden rahoitusinstrumenttimarkkinoiden olevan nykyään hyvin kehittyneitä, ja myös Ballin (2006, 13) mukaan rahoitusinstrumenttimarkkinat ovat syventyneet ja vilkastuneet viime vuosikymmenten aikana. Käypien arvojen voidaankin katsoa olevan luotettavia silloin, kun ne saadaan riittävän syviltä ja likvideiltä markkinoilta (Barth 2006, 275). Ball (2006, 13) tosin huomauttaa, että käytännössä monien IFRS-standardit käyttöönotaneiden maiden rahoitusinstrumenttimarkkinat eivät ole kovin syvät¹³⁵. Myös erilaisten arvostusmallien käyttöön on kuitenkin olemassa paljon ohjeistusta (ks. esim. Hitz 2007, 327), ja näin ollen myös arvostusmalliperusteiset käyvät arvot voivat olla määritettävissä luotettavasti.

Arvostusmalliperusteisten käypien arvojen luotettavuutta voivat parantaa myös RvA 8 §:n liitetietovaatimukset¹³⁶: muun muassa Barth (2006, 283) sekä Sundgren (2013, 248) korostavat liitetietoinformaation tärkeyttä arvostusmallein saatujen käypien arvojen luotettavuuden kannalta. Barth ym. (1996, 516) puolestaan nostavat epäsuorasti esiin sen, että informaation tilintarkastaminen voi parantaa sen luotettavuutta. On lisäksi mahdollista, että rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen ja sen luotettavuus eivät ole ongelmallisia kysymyksiä rahoitusalan ulkopuolella. Vaikka rahoitusinstrumentteja käypään arvoon arvostettaessa ne joudutaan usein arvioimaan (ks. esim. Landsman 2007, 22; Kolev 2009, 8; Shivakumar 2013, 378), Gebhardtin (2012) rahoitusalan ulkopuolisia yrityksiä käsittelevän tutkimuksen mukaan käypinä arvoina käytetään rahoitusalan ulkopuolella lähinnä markkinoilta suoraan havaittavia arvoja sekä niiden pohjalta johdettavia arvoja. Huomionarvoista on kuitenkin se, että kyseessä on vain yksittäinen tutkimus, ja lisäksi tämän tutkielman kohteena olevat FAS-yritykset voivat poiketa esimerkiksi kooltaan Gebhardtin (2012) tutkimuksen kohdeyrityksistä. Näin ollen ei ole selvää, voidaanko Gebhardtin (2012) tutkimustuloksia yleistää tutkielman kohteena oleviin yrityksiin.

Rahoitusinstrumenttien hankintamenojen arvostamisen luotettavuutta ei sen sijaan ole juuri sivuttu viimeaikaisissa tutkimuksissa, kuten luvun alussa on todettu. Lähtökoh-

¹³⁵ IFRS-standardit ovat käytössä myös Suomessa (ks. KPL 7a).

¹³⁶ RvA 8 §:ssä edellytetään esittäväksi käypään arvoon arvostettuja rahoitusinstrumentteja koskevia liitetietoja.

taolettama lienee kuitenkin se, että rahoitusinstrumenttien hankintamenot ovat luotettavasti määritettävissä¹³⁷. Hankintamenoon arvostamisen vahvuutena pidetään ensinnäkin luvussa 3.1 käsitellyn mukaisesti siihen liittyvää vähäistä harkinnan määrää (Ijiri 1967 Abdel-Khalikin 2010, 254 mukaan). Lisäksi hankintamenot ovat yleensä todennettavissa (Penman 2007, 41). On kuitenkin syytä huomata, että joidenkin tahojen mukaan myös hankintamenoon arvostamiseen liittyy tulosmanipuloinnin mahdollisuuksia (ks. esim. Ball 2006, 13; Landsman 2007, 24; Shivakumar 2013, 376). Barth (2007, 11) huomauttaa lisäksi, että useiden tutkimusten mukaan keinoja manipuloida tulosta keksitään arvostamistavasta riippumatta.

Arvostamistavan luotettavuus kytkeytyy aiempien tutkimustulosten perusteella läheisesti arvostamistavan merkityksellisyyteen. Markkina-arvoisia käypiä arvoja pidetään muita käypiä arvoja luotettavampina ja siten merkityksellisempinä, ja näin ollen luvussa 3.2 käsitelty rahoitusinstrumentin likviditeetti ilmeisesti vaikuttaa tuotetun informaation merkityksellisyyteen luotettavuuden välityksellä. Kuitenkin myös arvostusmalleihin pohjautuvat käyvät arvot voivat aiemman tutkimuksen mukaan olla riittävän luotettavia ollakseen merkityksellisiä. Hankintamenoja puolestaan pidetään lähtökohtaisesti luotettavina. Luotettavuuteen voivat aiemman tutkimuksen perusteella vaikuttaa myös arvostamistavan häilyvyys¹³⁸ sekä se, mikä taho määrittää arvioon perustuvan käyvän arvon. Epäselvää kuitenkin on, onko luotettavuuteen liittyvillä kysymyksillä olennaista merkitystä tutkielman kohteena olevissa yrityksissä, sillä Gebhardtin (2012) tutkimustulosten mukaisesti rahoitusalan ulkopuolella käytetään usein vain markkinoilta suoraan havaittavia arvoja sekä niiden pohjalta johdettavia arvoja.

¹³⁷ Näin on ilmeisesti myös fair value -direktiivin nojalla, sillä direktiivin mukaan rahoitusinstrumentteja arvostettaessa on käytettävä hankintamenoa, mikäli käypää arvoa ei voida määrittää luotettavasti (ks. HE 126/2004 vp, 6).

¹³⁸ Häilyvyydellä viitataan arvostamistapaan liittyvään harkinnanvaran määrään sekä arvostamistapaan liittyvään epätarkkuuteen ja todennettavuuden tasoon.

3.4 Rahoitusinstrumenttien arvostaminen ja tilinpäätösinformaation esittämispaikka

Käypää arvoa käsittelevissä tutkimuksissa on tutkittu jonkin verran myös sitä, huomioivatko yrityksen sidosryhmät samalla tavoin kaiken informaation sen esittämispaikasta riippumatta¹³⁹. Tutkimuksissa erotetaan toisistaan informaation esittäminen tarkastetuilla tilinpäätöslaskelmilla sekä muu informaation esittäminen. Käytännössä kyse on taseessa ja tuloslaskelmassa esitettävän informaation erottamisesta muin tavoin esitettävästä informaatiosta. (Ks. esim. Davis-Friday ym. 1999, 405; Bratten, Choudhary & Schipper 2013, 1180.) Lähtökohtaisesti taseessa tai tuloslaskelmassa sekä esimerkiksi liitetiedoissa esittäminen ovat vaihtoehtoisia informaation esittämispaikkoja, eikä informaation esittämispaikan pitäisi tehokkailla markkinoilla vaikuttaa siihen, miten informaatiota hyödynnetään (Ahmed ym. 2006, 568; ks. myös Barth, Clinch & Shibano 2003, 582). Myöskään saatavilla olevan informaation näkökulmasta tarkasteltuna informaation esittämismuodolla ei pitäisi olla merkitystä (Hitz 2007, 344), mikäli tilinpäätösinformaation käyttäjät noudattavat sisältöpainotteisuuden periaatetta (Bernard & Schipper 1994 Davis-Fridayn ym. 1999, 405 mukaan).

Esimerkiksi Ahmed ym. (2006) kuitenkin havaitsivat pankkien johdannaisinstrumentteja käsittelevässä tutkimuksessaan sijoittajien antavan suuremman painoarvon taseessa kuin liitetiedoissa esitettäville käyville arvoille. Vastaavasti Müllerin ym. (2014) sijoituskiinteistöjä käsittelevän tutkimuksen mukaan käypien arvojen esittäminen taseessa liitetietojen sijaan johtaa siihen, että käyvät arvot heijastuvat voimakkaammin osakekurssiin. Myös Davis-Fridayn ym. (1999) eläke-etuuksia koskevat tutkimustulokset antavat jonkinasteista näyttöä siitä, että taseessa esitettäville erille annetaan muin tavoin raportoituja eriä enemmän painoarvoa. Schipper (2007, 322) sekä Bratten ym. (2013, 1184) toteavatkin aiemman tutkimuksen osoittavan, että tilinpäätösinformaation käyttäjät käsittelevät eri tavoin taseen ja tuloslaskelman lukuja kuin muin tavoin esitettyä informaatiota.

¹³⁹ Vaikka aihetta on sivuttu rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista käsittelevissä tutkimuksissa, tutkimustulokset voivat antaa myös muiden arvostamistapojen osalta viitteitä siitä, vaikuttaako esittämispaikka informaation koettuun merkityksellisyysyteen. Vrt. alaviitteeseen 118.

Viitteitä siitä, että liitetietoinformaatiota käsitellään tase- ja tuloslaskelmainformaatiosta poikkeavalla tavalla, antavat myös Gassen ja Schwedlerin (2010, 501) tutkimustulokset, joiden mukaan ammattilaissijoittajat ja heidän neuvonantajansa pitävät tilinpäätöstä liitetietoja merkityksellisempänä informaationlähteenä¹⁴⁰. Vastaavasti Cantrellin ym. (2014, 173) tutkimuksesta ilmenee, että taseessa esittäminen voi lisätä informaation painoarvoa, ja näin ollen informaation esittämispaikalla voi olla merkitystä. Hirshleifer ja Teohin (2003, 338) mukaan taas yritykset ja sääntelijät ovat kiinnostuneita informaation esittämismuodosta, ja Ahmed ym. (2006, 569) puolestaan toteavat yrityksen johdon saattavan vaatia korkeampaa laatua taseessa ja tuloslaskelmassa esitettyjen lukujen kuin liitetietojen osalta. Myös Hirshleifer ja Teohin (2003) sekä Ahmedin ym. (2006) lausumien voidaan nähdä viittaavan siihen, että tilinpäätösinformaation esittämispaikkaa voidaan pitää merkityksellisenä seikkana. Aboody ym. (2006, 458) sen sijaan havaitsivat tutkimuksessaan johdon manipuloivan liitetiedoissa esitettäviä lukuja, mikä viittaa siihen, että johto pitää myös liitetietoinformaatiota tilinpäätösinformaation käyttäjien kannalta merkityksellisenä.

Tutkimuksissa onkin esitetty useita syitä sille, miksi liitetietoinformaatiota käsitellään tase- ja tuloslaskelmainformaatiosta poikkeavasti¹⁴¹. Ensimmäkin informaation käsittelykustannukset voivat olla erilaiset liitetiedoissa ja tilinpäätöslaskelmilla esitettävän informaation osalta (Barth ym. 2003, 583; Hitz 2007, 344), sillä liitetietojen ymmärtäminen voi olla taseen tai tuloslaskelman sisältämän informaation ymmärtämistä vaikeampaa. Näin ollen liitetietoinformaatio huomioidaan vain, jos siitä saatavat hyödyt ylittävät sen käsittelemisestä aiheutuvat kustannukset. Näin on käytännössä silloin, kun liitetietoinformaatio on riittävän merkityksellistä, luotettavaa tai molempia. (Barth ym. 2003, 583–584.) Schipper (2007, 322) kuitenkin toteaa aiemman tutkimuksen osoittavan, että tilinpäätösinformaation käyttäjät hyödyntävät lähinnä sellaista informaatiota, jota ei tarvitse erikseen muokata käsiteltävään muotoon. Liitetietoinformaatio ei välttämättä ole tällaista, sillä liitetietoinformaatiota yksittäisestä seikasta saatetaan esimerkiksi esittää useissa eri kohdissa.

¹⁴⁰ Vrt. KPL 3:1.1:n 4 kohtaan, jonka mukaan myös liitetiedot ovat osa tilinpäätöstä.

¹⁴¹ Kyseessä ovat informaation esittämispaikan merkityksellisyyden taustasyyt. Nämä taustasyyt eivät tutkielman tavoitteiden mukaisesti ole varsinaisen mielenkiinnon kohteina, mutta ne voivat lisätä ymmärrystä tekijöistä, jotka vaikuttavat tuotetun informaation koettuun merkityksellisyyteen esittämispaikan välityksellä.

Informaation esittämispaikka saattaa vaikuttaa esitetyn informaation merkityksellisyyteen myös kognitiivisten vinoumien takia (Bernard & Schipper 1994, 14 Davis-Fridayn ym. 1999, 405 mukaan). Esimerkiksi rajoitettu huomiointi- ja informaationkäsittelykyky voi johtaa siihen, että tilinpäätösinformaation käyttäjälle muodostuva käsitys on informaation esittämismuodosta riippuvainen. Helpommin saatavilla olevaa informaatiota voidaan esimerkiksi hyödyntää vaikeammin saatavilla olevaa informaatiota enemmän, jolloin vaikeammin saatavilla olevaa merkityksellistä informaatiota voidaan jättää hyödyntämättä. (Hirshleifer & Teoh 2003, 338–339.) Schipper (2007, 322) toteaaikin aieman tutkimuksen osoittavan, että tilinpäätösinformaation käyttäjät aliarvioivat liitetietoinformaation merkityksen tai jättävät sen jopa huomioimatta. Myös Hirshleifer ja Teohin (2003, 340) mukaan aiemmat kokeelliset tutkimukset osoittavat sijoittajien ja analyytikoiden tulkitsevan laskentainformaatiota järjestelmällisesti vinoutuneesti. On myös mahdollista, että liitetietovaatimusten laajuus on niin suuri, että se johtaa informaation liikatarjontaan (Sundgren 2013, 248). Tällöin rajoitettu informaationkäsittelykyky voi johtaa siihen, että kaikkea informaatiota ei hyödynnetä.

Tilinpäätösinformaation esittämispaikka voi olla merkityksellinen seikka myös, mikäli taseessa tai tuloslaskelmassa raportoidut luvut ovat merkityksellisempiä tai luotettavampia kuin esimerkiksi liitetiedoissa esitetty informaatio (Bernard & Schipper 1994, 14 Davis-Fridayn ym. 1999, 405 mukaan). Esimerkiksi Davis-Friday, Liu ja Mittelstaedtin (2004) tutkimustulosten mukaan muualla kuin taseessa ja tuloslaskelmassa esitettävää informaatiota pidetäänkin vähemmän luotettavana kuin niissä esitettävää informaatiota. Libby, Nelson ja Huntonin (2006) tutkimuksen mukaan tilintarkastajat taas hyväksyvät liitetietoinformaatioissa enemmän virheellisyyttä kuin tase- ja tuloslaskelmainformaatioissa. Tutkimustuloksia, joiden mukaan liitetietoinformaatio on tase- ja tuloslaskelmainformaatiota epäluotettavampaa, voikin selittää se, että tilintarkastajat vaativat yrityksiä korjaamaan tilinpäätöslaskelmien sisältämää informaatiota liitetietoinformaatiota useammin.

Bratten ym. (2013) kuitenkin havaitsivat leasingeja käsittelevässä tutkimuksessaan, että liitetietoinformaatiota käsitellään samoin kuin taseella esitettävää informaatiota siinä tapauksessa, että liitetietoinformaatio on yhtä luotettavaa kuin taseinformaatio. Brattenin ym. tutkimustulosten mukaan luotettavuus on siis ilmeisesti välttämätön, mutta ei riit-

tävä ehto liitetieto- ja tilinpäätöslaskelmainformaation samankaltaiselle käsittelylle¹⁴². Lisäksi heidän tutkimustulostensa mukaan ehtona liitetieto- ja taseinformaation samankaltaiselle käsittelylle on se, että liitetietoinformaatio on helposti saatavilla ja soveltuu käytettäväksi nykyarvolaskelmissa.¹⁴³ Myös Müllerin ym. (2014) tutkimustulosten mukaan liitetietoinformaation samankaltaista käsittelyä tilinpäätöslaskelmilla esitettävän informaation kanssa edistää informaation käsittelykustannusten alhaisuus sekä liitetietoinformaation luotettavuus.

Bernard ja Schipperin (1994) mukaan varhaiset tutkimukset taas osoittavat, että liitetietoina esitettävä informaatio huomioidaan yleensä ainakin osittain (Davis-Fridayn ym. 1999, 405). Myös IASB:n mukaan liitetiedoissa esitettävä informaatio voi olla hyödyllistä ja siten merkityksellistä tilinpäätösinformaation käyttäjien kannalta, vaikka se ei voi olla tuloslaskelma- ja taseinformaation korvike (Barth 2006, 282–283). Hitz (2007, 331) puolestaan tuo esiin, että useimmat osapuolet ovat yksimielisiä siitä, että käypien arvojen esittämisestä vähintään liitetietoina on hyötyä. Näin ollen on mahdollista, että rahoitusinstrumenttien arvoista liitetiedoissa esitettävä informaatio¹⁴⁴ huomioidaan ainakin osittain, vaikka se ei olisi Brattenin ym. (2013) tarkoittamalla tavalla yhtä luotettavaa kuin taseessa tai tuloslaskelmassa esitettävä informaatio. Täten myös liitetietoinformaatio voi olla ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä.

Aiemman tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että informaation esittämispaikalla on merkitystä informaation koetun merkityksellisyyden kannalta: tilinpäätöslaskelmilla esitettävää informaatiota pidetään yleensä liitetietoinformaatiota merkityksellisempänä. Usein kuitenkin myös liitetietoinformaatio huomioidaan ainakin osittain, ja liitetietoinformaation hyödyntämistä ja siten sen merkityksellisyyttä voi lisätä sen luotettavuus sekä se, että se on helposti saatavissa ja hyödynnettävissä.

¹⁴² Brattenin ym. (2013, 1180) mukaan aiemmassa tutkimuksessa ei ole tutkittu sitä, mitkä ovat välttämättömät ehdot sille, että liitetietoinformaatiota käsitellään samoin kuin tuloslaskelmalla ja taseella esitettävä informaatiota.

¹⁴³ Bratten ym. (2013, 1183) tosin toteavat olevan mahdollista, että heidän tutkimustuloksensa olisivat toisenlaisia monimutkaisemmissa tilanteissa kognitiivisten vinoumien takia.

¹⁴⁴ Ks. edellä luku 2.2.1, jonka mukaisesti tällaista informaatiota voi olla esimerkiksi hankintamenoisen tilinpäätöksen liitetiedoissa esitettävä informaatio tiettyjen rahoitusinstrumenttien käyvistä arvoista.

3.5 Teoreettisen viitekehyksen yhteenveto

Vaikka kansainväliset toimijat kannattavat voimakkaasti käypien arvojen käyttöä rahoitusinstrumentteja arvostettaessa, aiempi rahoitusinstrumenttien arvostamista käsittelevä tutkimus tukee lähinnä likvideiltä markkinoilta saatavien käypien arvojen merkityksellisuyttä. Edeltävien alalukujen kirjallisuuskatsaus viittaa siihen, että arvostamistavan merkityksellisyys riippuu rahoitusinstrumentin tyypistä¹⁴⁵ ja likviditeetistä¹⁴⁶. Tätä tukee myös tutkielman normatiivinen osuus, jossa havaittiin kansallisen sääntelyn sekä IFRS-standardiston viittaavan rahoitusvarojen ja -velkojen epäsymmetriseen käsitteelyyn. Informaation merkityksellisyyteen voi vaikuttaa myös rahoitusinstrumentin luonne¹⁴⁷: aiemman tutkimuksen perusteella informaatiota rahoitusinstrumenttien käyvistä arvosta pidetään erityisen merkityksellisenä silloin, kun instrumentti realisoidaan pian. Myös sillä, mistä näkökulmasta¹⁴⁸ informaatiota tarkastellaan, voi olla kytkös informaation koettuun merkityksellisyyteen.

Rahoitusinstrumentteja koskevan arvostusinformaation merkityksellisyyteen voi vaikuttaa myös informaation luotettavuus. Luotettavuuteen voivat puolestaan luvun 3.3 mukaisesti vaikuttaa arvostamistapaan liittyvä harkinnanvara sekä sen tarkkuus- ja todennettavuustaso¹⁴⁹ sekä se, kuka arvon määrittää. Arvostusinformaation luotettavuuteen viittaa myös kansallinen sääntely, jonka mukaan käypään arvoon arvostamista voidaan soveltaa vain, mikäli käypä arvo on luotettavasti määritettävissä. Rahoitusinstrumentin hankintamenon nähdään ilmeisesti normatiivisesta näkökulmasta olevan käytännössä aina luotettavasti määritettävissä, sillä luotettavan käyvän arvon puuttuessa on aina käytettävä hankintamenoa rahoitusinstrumentin arvona.¹⁵⁰

Aiempi tutkimus viittaa myös siihen, että informaation esittämispaikka voi vaikuttaa esitetyn informaation merkityksellisyyteen. Vaikka tase, tuloslaskelma ja liitetiedot ovat

¹⁴⁵ Ks. alaviite 115, jonka mukaan rahoitusinstrumentin tyypillä tarkoitetaan sitä, millainen rahoitusinstrumentti on kyseessä.

¹⁴⁶ Likviditeetti kuitenkin vaikuttaa luvussa 3.3 todetun mukaisesti merkityksellisyyteen luotettavuuden välityksellä.

¹⁴⁷ Ks. määritelmä alaviitteessä 116.

¹⁴⁸ Mikä sidosryhmä informaatiota tarkastelee tai mitä tarkoitusta varten informaatiota tarkastellaan

¹⁴⁹ Ks. alaviite 138, jossa harkinnanvara ja tarkkuus- ja todennettavuustasoon viitataan käsitteellä arvostamistavan häilyvyys.

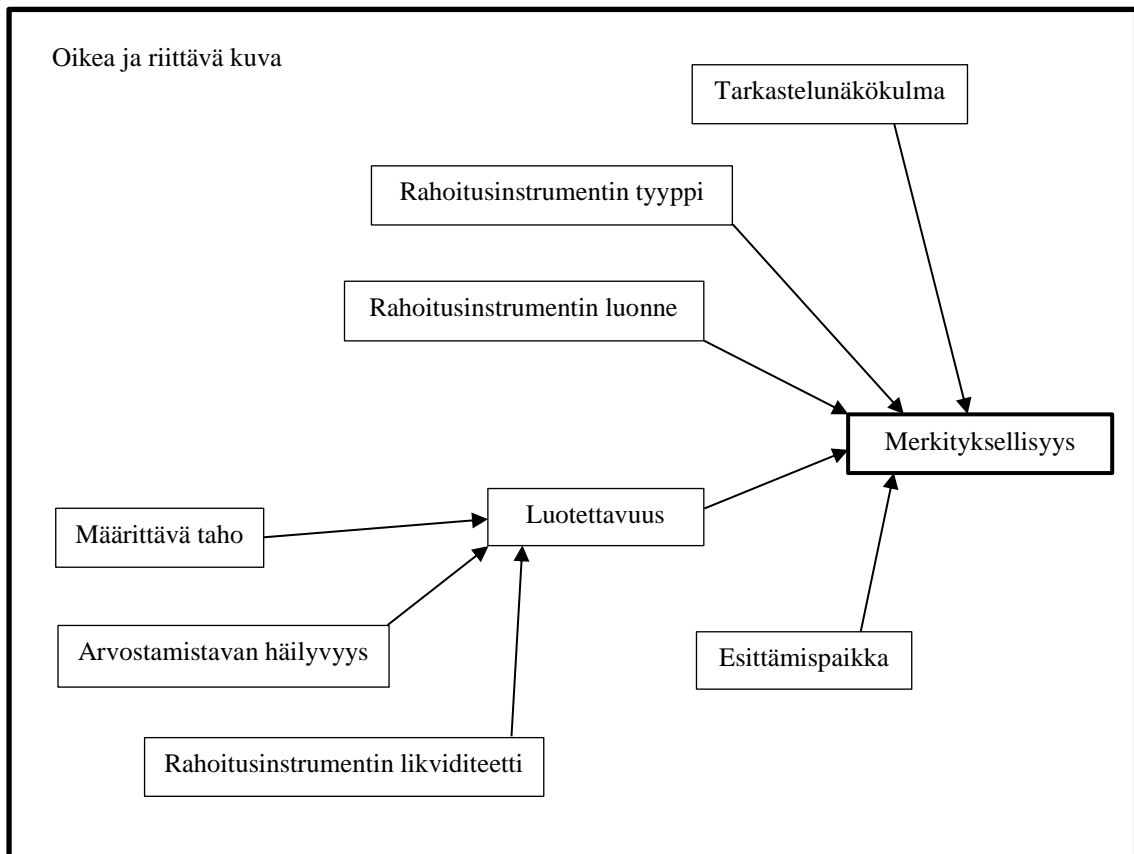
¹⁵⁰ Normatiivisista näkökohdista ks. tarkemmin edellä luvut 2.2.1 ja 2.4.

toisilleen vaihtoehtoisia informaation esittämispaikkoja, tase- ja tuloslaskelmainformaatiota pidetään usein muulla tavalla esitettyä informaatiota merkityksellisempänä. Voi siis olla, että mikäli informaatio on sidosryhmien kannalta merkityksellistä, sen esittäminen ainoastaan liitetiedoissa ei ole riittävää. Kansallisen sääntelyn näkökulmasta tarkasteltuna liitetietoinformaation nähdään kuitenkin olevan jollain tavalla merkityksellistä, sillä tietyt rahoitusinstrumenttien käyvät arvot on kirjanpitoasetuksen mukaisesti esitettävä vähintään liitetietoina. Liitetiedoissa esitettävien rahoitusinstrumenttien arvojen merkityksellisyyteen voi lisäksi edeltävän kirjallisuuskatsauksen perusteella vaikuttaa esitetyn informaation tärkeys sekä sen selkeys ja luotettavuus.

Normatiiviset lähtökohdat aiheuttavat tiettyjä vähimmäisvaatimuksia rahoitusinstrumenttien arvostamiselle. Kirjanpitolaki perustuu vahvasti oikean ja riittävän kuvan vaatimukselle, ja voidakseen olla hyväksyttävä arvostamistavan on täytettävä kyseinen vaatimus. Ilmeisesti informaatio ei siis voi olla ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä, mikäli se ei tuota oikeaa ja riittävää kuvaa. Lisäksi informaatiolta edellytetään luotettavuutta, kuten edellä on todettu. Kirjanpitolaissa vaikuttavat voimakkaasti myös meno–tulo-teorian periaatteet sekä varovaisuus. Nämä edellyttävät käytännössä rahoitusinstrumenttien hankintamenoperusteista ja alimman arvon mukaista arvostamista. Periaatteista voidaan kuitenkin poiketa, ja näin ollen ne eivät suoranaisesti määritä sitä, miten rahoitusinstrumentit on arvostettava ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisen informaation tuottamiseksi.¹⁵¹

Tutkielman teoreettinen viitekehys on tiivistetty kuvioon 1. Kuviossa esitetään ne tekijät, jotka edeltävien lukujen perusteella voivat vaikuttaa tuotetun informaation koettuun merkityksellisyyteen. Lisäksi kuviossa kuvataan sitä, että informaation merkityksellisyyttä arvioitaessa toimitaan oikean ja riittävän kuvan vaatimuksen asettamissa rajoissa. Huomionarvoista kuitenkin on, että aiempi tutkimus kohdistuu lähinnä rahoitusalaan ja oletettavasti tutkielman kohteena olevia yrityksiä suurempiin kirjanpitovelvollisiin. Luvun 3.3 mukaisesti ei myöskään ole selvää, kuinka tärkeitä luotettavuuteen liittyvät kysymykset ovat FAS-yritysten rahoitusinstrumenttien arvostamista tarkasteltaessa. Näin ollen aiemmat tutkimustulokset eivät välttämättä yleisty tutkielman kohdeyrityksiin, ja siten tutkielman empiirisen osion tulokset voivat poiketa viitekehuksesta.

¹⁵¹ Normatiivisia seikkoja on käsitelty tarkemmin tutkielman toisen luvun yhteenvedossa.

Kuvio 1 Teoreettisen viitekehyksen yhteenveto

4 TILINTARKASTAJIEN NÄKEMYKSIÄ RAHOITUSINSTRUMENTTIEN ARVOSTAMISESTA

4.1 Empiirisen aineiston kerääminen ja analysointi

Tutkielman empiirinen aineisto kerättiin kahdeksaa Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen¹⁵² edustajaa haastattelemalla. Haastateltaviksi pyydettiin kahta KHT-tilintarkastajaa kustakin yhteisöstä.¹⁵³ Näin pyrittiin varmistamaan se, että vastauksissa eivät painotu yksittäisen KHT-yhteisön näkemykset. KHT-yhteisöihin otettiin yhteyttä loka-marraskuussa 2014 ja pyydettiin haastateltaviksi rahoitusinstrumentit hyvin tuntevia tilintarkastajia, joilla on kokemusta niin kirjanpitolakia kuin IFRS-standardeja soveltavista yrityksistä. Haastateltavat valittiin yhteistyössä KHT-yhteisöjen edustajien kanssa sen varmistamiseksi, että haastateltavilla on riittävä asiantuntemus haastattelukysymyksiin vastaamiseksi¹⁵⁴.

Haastateltaviksi valikoitui alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen seitsemän KHT-tilintarkastajaa sekä yksi rahoitusasiantuntija. Yhdeltä haastateltavalta puuttuva auktorisointi ilmeni vasta haastattelutilanteessa, eikä haastattelun peruminen kyseisessä vaiheessa ollut mielekäästä. Haastateltava puuttuva auktorisointi ei kuitenkaan ole tutkimuksen kannalta ongelmallinen seikka, sillä haastateltava toimii rahoitusasiantuntijan nimikkeestään huolimatta KHT-yhteisönsä tilintarkastusyksikössä. Näin ollen haastateltavan voidaan katsoa toimivan vastaavissa tehtävissä kuin haastateltujen KHT-tilin-

¹⁵² Deloitte, Ernst & Young (EY), KPMG ja PriceWaterhouseCoopers (PWC)

¹⁵³ Koska tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, miten rahoitusinstrumentit tulisi tilintarkastajien näkemyksen mukaan arvostaa FAS-tilinpäätöksessä ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisen informaation tuottamiseksi, on luonnollista, että tutkielman empiirinen aineisto kerättiin nimenomaan tilintarkastajia haastattelemalla. Tilintarkastajien soveltuvuutta haastateltaviksi on perusteltu edellä luvussa 1.3.

¹⁵⁴ Empiirisen osion onnistuneen toteuttamisen kannalta oli tärkeää saada haastateltaviksi aihetta riittävästi tuntevia tilintarkastajia. Tutkimuksen aihe on monitahoinen, mitä puoltaa muun muassa tutkielman laaja teoreettinen viitekehys sekä IASB:n ja FASB:n aihepiiriä koskevan sääntelyn uudistamisprojektin pitkäkestoisuus. Edelleen aihetta voidaan sen monitahoisuuden takia pitää haastavana, ja siten haastateltaviksi ei ollut mielekäästä valita ketä tahansa tilintarkastajaa. Tuomi ja Sarajärvi (2013, 85) toteavatkin laadullisessa tutkimuksessa olevan tärkeää, että haastateltavat tuntevat tutkittavan ilmiön.

tarkastajien.¹⁵⁵ Haastateltavien työkokemus, asiantuntemus sekä haastattelujen kesto on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1 Haastateltavien asiantuntemus ja haastattelujen kestot

	Työkokemus ¹⁵⁶	Kokemus rahoitusinstrumenteista ja kirjanpitonormistoista	Kesto (min)
KHT A	18 vuotta ¹⁵⁷	”-- toimin -- IFRS-asiantuntijana ja rahoitusinstrumenttiasiantuntijana. -- [Kokemusta rahoitusinstrumenteista on] kirjanpitolain mukaan, IFRS:n mukaan ja -- pankkia koskevien standardien mukaan.”	52
KHT B	4,5 vuotta	”[Vuodesta 2011 lähtien] minulla on ollut -- [rahoitusinstrumentti]asiakkaita. Ehkä puolet budjetista --. -- Enemmänkin IFRS:ää.”	57
KHT C	3,5 vuotta	”Käytännössä olen koko urani aikana toiminut [tilintarkastustehtävissä rahoitusalan]yrityksissä --. -- [Näissä] on totta kai IFRS vahvasti läsnä. -- [puhtaita FAS-yrityksiä] minulla ei oikeastaan ole asiakkaita juuri ollenkaan.”	51
KHT D	16 vuotta	”-- ehkä keskivertotarkastajaa enemmän --. -- alusta asti, tavalla tai toisella, olen ollut [rahoitusinstrumenttien] kanssa [tekemisissä]. -- Molempia [IFRS ja FAS].”	53
KHT E	16 vuotta	”Sanotaan, että [minulla on] keskimääräinen kokemus. Tai keskimääräistä enemmän ehkä. Sekä [IFRS] että [FAS].”	63
KHT F	13 vuotta	”En ole missään vaiheessa erikoistunut rahoitusvälineisiin. Voisi sanoa, että olen näiden osalta sellainen keskitien kulkija. -- Sekä [IFRS] että [FAS]. Lähtökohtaisesti FAS-yhtiöitä, mistä joutuu itse vastuun kantamaan.”	62
KHT G	8 vuotta	”Joissakin IFRS-asiakkaita on ihan aavistuksen [käypään arvoon arvostettuja rahoitusinstrumentteja] --. -- FAS--ympäristössä kokemukseni on, että hyvin vähän -- on yhtiöitä, jotka soveltaa [rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista]. Mutta uskon, että [tämän takia] sen, mitä normaali KHT tietää, -- tiedän ainakin.”	70
Rahoitusasiantuntija	17 vuotta ¹⁵⁸	”Olen rahoitusinstrumenttien ja viranomaisvalvonnan asiantuntija eli rahoitusasiantuntija. Vuonna 2005 tulin [KHT-yhteisöön] töihin IFRS-, -- FAS- sekä U.S. GAAP -rahoitusinstrumentti-ihmiseksi.”	86

Puolistrukturoidut teema-haastattelut toteutettiin joulukuussa 2014. Haastattelurungon (liite 1) aihepiirit sekä aihepiirin kannalta keskeiset käsitteet lähetettiin haastateltaville tutustuttavaksi noin viikkoa ennen haastattelua, mikä on perusteltua haastattelujen onnistumisen kannalta (ks. Tuomi & Sarajärvi 2013, 73). Haastattelujen asiasisältö litte-

¹⁵⁵ Haastateltavaan viitataan Rahoitusasiantuntijana, ks. taulukko 1.

¹⁵⁶ Sarakkeessa esitetään haastateltavien kokemus tilintarkastusalalta sekä muu tutkimustehtävän kannalta relevantti työkokemus.

¹⁵⁷ 15 vuotta tilintarkastustehtävissä, kolme vuotta pankkialan tehtävissä

¹⁵⁸ Työkokemus koostuu tilintarkastusyhteisössä toimimisen lisäksi pankkialan ja IFRS-valvonnan tehtävistä.

roitiin¹⁵⁹ nauhoitusten perusteella tammikuussa 2015, ja analysoitavaa aineistoa kertyi yhteensä 108 sivua. Viimeinen haastateltava ei nostanut esiin aiemmista haastatteluista olennaisesti poikkeavia seikkoja, ja näin ollen haastatteluissa saavutettiin jonkinasteinen saturaatiopiste¹⁶⁰. Aiheen monitahoisuuden vuoksi haastatteluissa olisi kuitenkin voinut nousta esiin joitakin uusia seikkoja, mikäli haastatteluja olisi tehty enemmän. Haastateltavien määrä päätettiin kuitenkin rajata kahdeksaan pro gradu -tutkielmaan liittyvien aikarajoitteiden vuoksi.

Litteroitu aineisto luettiin useaan kertaan läpi ja siitä etsittiin tutkielman teoreettisessa osiossa havaittuja osa-alueita¹⁶¹ ilmentäviä seikkoja, toistuvia ajatuksia sekä samankaltaisuutta haastattelujen välillä¹⁶². Lisäksi huomiota kiinnitettiin olennaisiin poikkeamiin haastateltavien näkemysten välillä. Tämän jälkeen aineisto teemoiteltiin käyttäen lähtökohtana teoreettisen viitekehyksen perusteella muodostetun haastattelurungon mukaisia teemoja¹⁶³: Aineistosta kerättiin eri teema-alueita kuvastavia ilmaisuja, jotka kirjoitettiin muistiin niiden teemojen alle, joita ne kuvasivat. Mikäli yksittäinen aineiston kohta soveltui usean eri teeman alle sijoitettavaksi, se kirjoitettiin kaikkien sopivien teemojen alle. Lisäksi erilliseen listaan kerättiin aineistosta havaitut uudet teemat. Teemoittelun toimivuutta tarkasteltiin analysoinnin aikana, ja havaitut virheellisesti teemoitellut vastaukset siirrettiin analysointia tehtäessä oikean teeman alle. Teemoiteltua aineistoa analysoidaan alaluvuissa 4.3–4.9^{164 165}.

¹⁵⁹ Hirsjärvi ja Hurmeen (2011, 139) mukaan aineiston litterointi voidaan tehdä tutkimustehtävän ja -otteen kannalta mielekkäällä tasolla. Näin ollen ainoastaan haastattelujen asiasisältö on litteroitu, sillä esimerkiksi täytesanoilla ei ole olennaista merkitystä tutkimustehtävään vastaamisen kannalta. Vastavasti tutkielmassa hyödynnettävissä lainauksissa puhekieliset ilmaisut on muutettu kirjakielisiksi ja täytesanat on poistettu tekstin ymmärrettävyyden lisäämiseksi. Lainausten asiasisältöä ei ole muutettu.

¹⁶⁰ Saturaatiosta ks. esim. Hirsjärvi ja Hurme (2011, 60) sekä Tuomi ja Sarajärvi (2013, 87)

¹⁶¹ Ks. kuvio 1

¹⁶² Sisällönanalyysin menetelmää noudatettaessa tekstistä etsitään ainoastaan merkityksiä, kun taas diskurssianalyysissä analysoidaan, miten edellä tarkoitettuja merkityksiä tuotetaan (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2013, 104). Näin ollen aineistoa luettaessa ei pyritty tekemään havaintoja merkitysten tuottamisesta.

¹⁶³ Kun empiirinen aineisto kerätään teemahaastattelulla, jollaiseksi puolistrukturoitua haastattelua voidaan alaviitteen 24 mukaan kutsua, haastattelurungon aihealueet muodostavat luonnollisen jäsenyyksen aineistoon (Tuomi & Sarajärvi 2013, 93; ks. myös Hirsjärvi & Hurme 2011, 149).

¹⁶⁴ Aineiston analysoinnissa hyödynnetään teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Analyysimenetelmän soveltuvuutta tutkimukseen on perusteltu luvussa 1.4.

¹⁶⁵ Rahoitusinstrumenttien arvostamisen tulevaisuuden näkymiin liittyviä seikkoja sisällytettiin tutkimuksen tavoitteeseen perustuen teemoitteluun vain niiltä osin, kuin ne liittyivät muihin teema-alueisiin. Näitä seikkoja analysoidaan tarpeen tullen relevanteissa yhteyksissä. Vastavasti haastattelurunkoon (liite 1) sisältyviä teema-alueita tarkentavia kysymyksiä analysoidaan vain tutkimustehtävän mukaisessa laajuudessa.

4.2 Tutkimuksen laadun ja luotettavuuden arviointi

Kvalitatiivisen tutkimuksen laatua ja luotettavuutta voidaan arvioida rakenne-, sisäisen ja ulkoisen validiteetin, vakuuttavuuden, toistettavuuden sekä virhelähteiden ja ulkoisten häiriötekijöiden arvioinnin perusteella (ks. Kihn & Ihantola 2008, 88–92)¹⁶⁶. Rakennevaliditeetissa on kyse empiirisen aineiston analyysin sekä tulkintojen ja johtopäätösten tekemisen läpinäkyvyydestä (ks. Kihn & Ihantola 2008, 89; Hirsjärvi & Hurme 2011, 189). Tämä on tutkimuksessa pyritty varmistamaan kuvaamalla analyysiluvuissa selkeästi haastateltavien näkemyksiä sekä perustelemalla tehdyt päätelmät muun muassa sitaattien avulla. Lisäksi analyysi pohjautuu valitun analyysimenetelmän mukaisesti tutkielman teoreettiseen viitekehykseen. Ongelmallisena voidaan kuitenkin pitää sitä, että tutkielman rajallisen sivumäärän vuoksi suhteellisen laajaa haastatteluaineistoa on jouduttu pelkistämään paljon.

Sisäisellä validiteetilla viitataan laadullisen tutkimuksen arvioinnissa puolestaan koko tutkimuksen kattavaan loogiseen ja sisäisesti ristiriidattomaan tulkintaan (Koskinen ym. 2005, 254; Kihn & Ihantola 2008, 88–89). Käytännössä tämä edellyttää sitä, että empiirisen aineiston analysoinnissa hyödynnetään tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä omaksuttua otetta. Tämä on pyritty aineiston analysointimenetelmän valinnan lisäksi varmistamaan sillä, että teoreettisen osion tulkintoja ja aiempaa tutkimusta koskevia näkemyksiä käytiin useaan otteeseen läpi aineiston analyysia tehtäessä. Muun muassa Kihn ja Ihantola (2008, 92) sekä Tuomi ja Sarajärvi (2013, 141) korostavat myös tutkimusvaiheiden kuvaamiseen olevan sisäisen validiteetin kannalta tärkeää. Tutkielmassa onkin pyritty esittämään selkeästi kaikkiin keskeisiin tutkimusvaiheisiin liittyvät seikat. Sisäisen validiteetin arvioimiseen kiinnitettiin myös erityistä huomiota, sillä esimerkiksi Tuomi ja Sarajärvi (2013, 140) huomauttavat sisäisen johdonmukaisuuden korostuvan tutkimuksen kokonaisuutta arvioitaessa.

¹⁶⁶ Perinteisesti tutkimuksen laatua arvioitaessa on keskitytty validiteetin ja reliabiliteetin käsitteisiin (ks. esim. Koskinen ym. 2005, 253; Eriksson & Kovalainen 2008, 291). Käsitteiden soveltumista ainakaan sellaisinaan laadullisen tutkimuksen arviointikriteereiksi on kuitenkin kritisoitu (ks. esim. Koskinen ym. 2005, 253; Eriksson & Kovalainen 2008, 292; Kihn & Ihantola 2008, 88; Hirsjärvi & Hurme 2011, 185; Tuomi & Sarajärvi 2013, 136). Kihn ja Ihantola (2008) esittävät aiempiin tutkimuksen laatua koskeviin kirjoituksiin pohjautuvassa artikkelissaan, miten reliabiliteetin ja validiteetin eri aspekteja voidaan soveltaa laadullista tutkimusta arvioitaessa.

Ulkoisen validiteetti taas viittaa tulkinnan yleistettävyyteen (Koskinen ym. 2005, 254; Kihn & Ihantola 2008, 89). Laadullisessa tutkimuksessa tämä tarkoittaa tutkimustulosten suhteuttamista aiempaan tutkimukseen (Lillis 2006, 468; Eriksson & Kovalainen 2008, 294; Kihn & Ihantola 2008, 89)¹⁶⁷. Ulkoista validiteettia on pyritty tutkimuksessa parantamaan huomioimalla teoreettisen viitekehyksen näkökulmat aineiston analyysia tehtäessä sekä vertaamalla saatuja tuloksia aiempaan tulokseen. Ulkoisen validiteetin näkökulmasta haasteellisena voidaan kuitenkin pitää sitä, että aiempi rahoitusinstrumenttien arvostamista koskeva tutkimus on kohdistunut pitkälti rahoitusalan yrityksiin (Landsman 2007, 22; Gebhardt 2012, 268). Tämä hankaloitti tutkimustulosten suhteuttamista aiempaan tutkimukseen, sillä tutkimuksen kohdeyritykset poikkeavat aiemman tutkimuksen kohdeyrityksistä. Lisäksi aiemmat tutkimukset on tyypillisesti toteutettu tästä tutkimuksesta poikkeavalla tavalla¹⁶⁸. Kihn ja Ihantolan (2008, 89) Koskisen ym. (2005, 267) perusteella tekemän tulkinnan mukaan ulkoisen validiteetti voi viitata myös pelkistysten tekemiseen. Tutkimusmenetelmä palveleekin ulkoista validiteettia, sillä se edellyttää haastatteluaineiston pelkistämistä¹⁶⁹.

Validiteetin osa-alueita yhdessä tarkasteltaessa validiteetilla tarkoitetaan sitä, käsitteleekö tutkimus sitä, mitä sen on tarkoitus käsitellä. Käytännössä kyse on ilmiön kuvaamisen todenmukaisuudesta. (Ks. esim. Koskinen ym. 2005, 254; Eriksson & Kovalainen 2008, 292; Kihn & Ihantola 2008, 82, 88; Tuomi & Sarajärvi 2013, 136.) Kokonaisuudessaan tutkimuksen validiteettia on pyritty parantamaan jäsenvalidaation avulla^{170, 171}.

Perinteisen reliabiliteettitarkastelun sijaan laadullisen tutkimuksen reliabiliteettia voidaan tarkastella vakuuttavuuden, toistettavuuden sekä virhelähteiden ja ulkoisten häiriötekijöiden arvioinnin näkökulmista (ks. Kihn & Ihantola 2008, 90–92). Tutkimuksen vakuuttavuus edellyttää muun muassa analyysiprosessin riittävää kuvaamista (Eriksson

¹⁶⁷ Laadullisessa tutkimuksessa tuloksia ei voida yleistää perinteisen tilastotieteen tarkoittamassa mielessä (ks. esim. Koskinen ym. 2005, 265).

¹⁶⁸ Rahoitusinstrumenttien arvostamista käsittelevä aiempi tutkimus on tyypillisesti kvantitatiivista tutkimusta. Tutkielman lähdeaineistoon ei sisälly lainkaan haastattelututkimuksia.

¹⁶⁹ Vrt. rakennevaliditeetin käsittelyn yhteydessä toteamus, jonka mukaisesti analyysia tehtäessä aineiston pelkistäminen on ollut välttämätöntä.

¹⁷⁰ Jäsenvalidaatiolla viitataan siihen, että tutkimuksen käsikirjoitus lähetetään haastateltavien luettavaksi etukäteen. Tämä mahdollistaa sen, että haastateltavat voivat esimerkiksi oikaista tutkijan tekemät virheelliset tulkinnat. Jäsenvalidaatiota käsittelevät esimerkiksi Koskinen ym. (2005, 259–261), Eriksson ja Kovalainen (2008, 292–293) sekä Hirsjärvi ja Hurme (2011, 189).

¹⁷¹ Vrt. kuitenkin Koskinen ym. (2005), jotka viittaavat jäsenvalidaatioon reliabiliteetti- ja validiteettitarkastelun vaihtoehtona.

& Kovalainen 2008, 294), jotta tutkimuksen lukijan on mahdollista varmistua väitteiden paikkansapitävyydestä ja päätelmien loogisuudesta (ks. Kihn & Ihantola 2008, 90, 92). Analyysi onkin pyritty perustamaan selkeästi haastatteluaineistoon, ja sitaattien käyttö parantaa rakennevaliditeetin lisäksi tutkimuksen vakuuttavuutta.

Toistettavuus viittaa reliabiliteettiin sen perinteisessä merkityksessä (ks. esim. Eriksson Kovalainen 2008, 292; Tuomi & Sarajärvi 2013, 136). Tämä on laadullisen tutkimuksen kannalta ongelmallinen näkökulma: laadullinen tutkimus perustuu subjektiiviseen tulkintaan (ks. esim. Hirsjärvi & Hurme 2011, 189), mikä vähentää toistettavuutta. Laadullisessa tutkimuksessa toistettavuudella tosin viitataan lähinnä tulkinnan ristiriidattomuuteen (Koskinen ym. 2005, 255; Kihn & Ihantola 2008, 91) sekä tehdyn analyysin luotettavuuteen (Hirsjärvi & Hurme 2011, 189). Tutkimuksessa onkin pyritty esittämään tutkimusprosessin eteneminen niin selkeästi, että tutkimuksen lukijan on mahdollista arvioida sitä¹⁷².

Tutkielman toistettavuutta on pyritty parantamaan myös pohjaamalla analyysin perustana olevat teemat selkeästi tutkielman teoreettiseen viitekehykseen. Teemoittelua on myös luvussa 4.1 kuvatulla tavalla tarkastettu aineiston analyysin yhteydessä. Lisäksi analyysia tehtäessä haastatteluaineistoa sekä teoreettisen viitekehyksen tulkintoja luettiin useaan otteeseen tulkintojen virheettömyyden varmistamiseksi, mikä Kihn ja Ihantolan (2008, 92) mukaan lisää tutkimuksen toistettavuuden astetta. Edelleen Kihn ja Ihantolaa mukaillen tutkielmassa on pyritty selkeästi kuvaamaan käytetty viitekehys sekä tutkimuksellisten¹⁷³ että teoriasitoumusten¹⁷⁴ osalta.

Tutkimuksen virhelähteillä viitataan tutkimuksen laatua uhkaaviin tekijöihin (Koskinen ym. 2005, 262). Tutkimuksen altistumista virhelähteille on pyritty vähentämään ensinnäkin luvuissa 2 ja 3 tehdyn kattavan kirjallisuuskatsauksen avulla. Näin on pyritty varmistamaan se, että empiirisen aineiston kerääminen pohjautuu relevanttiin teoriataustaan. Erityistä huomiota on Koskista ym. (2005, 262–263) mukaillen pyritty kiinnittämään myös analyysin huolellisuuteen ja sen tarkkaan kuvaamiseen, ja analyysia

¹⁷² Ks. esim. Kihn & Ihantola (2008, 91), joiden mukaan tällainen menettely parantaa laadullisen tutkimuksen reliabiliteettia toistettavuuden näkökulmasta tarkasteltuna.

¹⁷³ Ks. luku 1.4

¹⁷⁴ Ks. edellä luvut 2 ja 3

tehtäessä on pyritty tuomaan selkeästi esiin myös poikkeavat näkemykset. Tutkimuksen ulkoisina häiriötekijöinä voidaan puolestaan pitää erityisesti haastateltavien aikataulu-kiireitä, joista johtuen jotkut haastateltaviksi pyydetty tilintarkastajat joutuivat kieltäytymään haastattelusta. Aikataulukiireiden vaikutusta toteutettuihin haastatteluihin pyrittiin minimoimaan muun muassa nauhurinkäytön avulla sekä lähettämällä teema-alueet ja keskeiset käsitteet haastateltavien tutustuttaviksi ennen haastatteluja.

Tutkimuksen laatu ja sen luotettavuus on pyritty kokonaisuudessaan varmistamaan monipuolisesti Kihn ja Ihantolan (2008) esittämää laadullisen tutkimuksen arviointia koskevaa näkemystä mukaillen. Tutkimuksen rajoitteisiin palataan luvussa 5.3.

4.3 Rahoitusinstrumentit ja merkityksellisyys FAS-tilinpäätöksessä

Tutkielman teoreettisessa osiossa todetun mukaisesti aiempi rahoitusinstrumenttien arvostamista käsittelevä tutkimus kohdistuu lähinnä rahoitusalaan ja oletettavasti tutkielman kohteena olevia yrityksiä suurempiin kirjanpitovelvollisiin. Edelleen teoreettisessa osiossa todetun mukaisesti ei näin ollen ole selvää, yleistyvätkö aiemmat tutkimustulokset tutkielman kohdeyrityksiin.¹⁷⁵ Haastateltaville esitettiin rahoitusinstrumentteja, niiden arvostamista ja arvostamistapojen merkityksellisyyttä käsitteleviä kysymyksiä ymmärryksen lisäämiseksi rahoitusinstrumenteista ja niihin liittyvien seikkojen merkityksellisyydestä FAS-tilinpäätöksessä. Vastauksia näihin kysymyksiin analysoidaan tässä alaluvussa.

Haastateltavien näkemykset siitä, millaiset rahoitusinstrumentit ovat yleisimpiä FAS-tilinpäätöksessä, poikkesivat hieman toisistaan. Tämä kuvastaa oletettavasti eroja haastateltavien asiakas- ja kokemustaustoissa. Kokonaistasolla tarkasteltuna tyypillistä vastausta kuvastaa kuitenkin KHT A:n toteamus, jonka mukaan

”[n]ormaalisti yrityksellä, jonka toimiala ei ole nimenomaisesti aktiivinen kaupankäynti rahoitusvälineillä, on kyse pääsääntöisesti likvidien rahoitusvarojen -- sijoittamisesta tai riskeiltä suojautumisesta --.”

¹⁷⁵ Ks. esim. teoreettisen viitekehyksen yhteenveto

Kaikki haastateltavat myös totesivat FAS-yritysten rahoitusinstrumenttien olevan suhteellisen yksinkertaisia ja tyypillisesti sellaisia, joille on saatavissa helposti käypä arvo. Näin ollen FAS-yritysten rahoitusinstrumentit voivat olla yksinkertaisempia kuin aiemman tutkimuksen kohdeyritysten rahoitusinstrumentit¹⁷⁶. FAS-yritysten rahoitusinstrumenttien maturiteetti taas riippuu vastauksien perusteella siitä, onko kyseessä tarvittaessa realisoitava sijoitus vai suojaava instrumentti. Se, kuinka paljon rahoitusinstrumentteja FAS-yrityksellä on, on tilintarkastajien mukaan puolestaan tilannekohtaista.

Haastateltavat kokivat, että FAS-yritykset arvostavat rahoitusinstrumenttinsa pääsääntöisesti hankintamenoperusteisesti ja varovaisuuden periaatetta noudattaen. KHT B totesi tyypillisenä vastauksena seuraavasti:

”[Yritykset arvostavat rahoitusinstrumenttinsa KPL] 5:2:n mukaan. Aika harva käyttää [KPL] 5:2a:ää.”

Teoreettisen viitekehyksen näkökulmasta tarkasteltuna FAS-yritysten voisi tosin olla perusteltua arvostaa rahoitusinstrumenttinsa käypään arvoon. Edellä todetun mukaisesti FAS-yritysten rahoitusinstrumentit ovat tyypillisesti tarvittaessa realisoitavia sijoituksia ja johdannaisinstrumentteja. Tällaisten rahoitusinstrumenttien käypiä arvoja voidaan aiemman tutkimuksen (ks. esim. Barth ym. 1996; Eccher ym. 1996; Nelson 1996; Venkatachalam 1996; Carroll ym. 2003; Ahmed ym. 2006) sekä KPA 2:2.3:n perusteella pitää merkityksellisinä. Teoreettisesta näkökulmasta tarkasteltuna FAS-yritysten rahoitusinstrumentit voisi olla perusteltua arvostaa käypään arvoon myös siksi, että likviditeetin hallintaan liittyvät rahoitusinstrumentit saattavat olla pian toteutettavissa. Tällöin käyvän arvon informaatio on esimerkiksi Koonen ym. (2011) sekä Kadousin ym. (2012) tutkimusten perusteella merkityksellistä.

Valtaosa haastateltavista kokikin, että rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen tuottaa lähtökohtaisesti ulkoisille sidosryhmille merkityksellisempää informaatiota kuin hankintamenoperusteinen arvostaminen^{177, 178}. Esimerkiksi Rahoitusasiantuntija totesi yksiselitteisesti, että

¹⁷⁶ Näin on siksi, että aiempi tutkimus on kohdistunut teoreettisen viitekehyksen mukaisesti pitkälti rahoitusalan yrityksiin. Rahoitusalan yrityksillä on niiden toiminnan luonteen vuoksi oletettavasti hyvin moninaisia ja monimutkaisiakin rahoitusinstrumentteja.

¹⁷⁷ Muutamat haastateltavat tosin huomauttivat, että he eivät pidä informaation merkityksellisyyttä sellaisena seikkana, jonka takia pitäisi muuttaa sääntelyä. Esimerkiksi KHT E myös huomautti, että hän ei ole

”-- [käypä arvo] on yhtiölle parempi, ja se on sidosryhmille parempi --. -- tilinpäätöksen informatiivisuuden [kannalta] käypä arvo on parempi.”

Haastateltavien näkemykset tukevat useiden tutkijoiden esiintuomaa näkemystä, jonka mukaan käypään arvoon arvostamisen mielekkyyttä perusteellaan käyvän arvon informaation merkityksellisyydellä (ks. esim. Barth 1994, 3, Abdel-Khalik 2010, 256; Song ym. 2010, 1376; Shivakumar 2013, 376; Sundgren 2013, 244).

Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen kannalla olevat haastateltavat pitivät rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista erityisesti niiden hankintameno- arvoon arvostamista selkeämpänä tapana. Esimerkiksi KHT A totesi rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen mahdollistavan sen, että rahoitusinstrumenteista aiheutuvat vaikutukset näkyvät suoraan tuloslaskelmalla ja taseessa. KHT E puolestaan korosti, että arvostettaessa rahoitusinstrumentit käypään arvoon tilinpäätöksen lukija saa nopeammin kuvan yhtiön varallisuus- ja velkaeristä kuin silloin, kun vastaava informaatio esitetään liitetietoina. Haastateltavat kokivat rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen merkityksellisyyden johtuvan näin ollen ensisijaisesti muusta kuin aiemman tutkimuksen mukaisesta syystä¹⁷⁹

Toisena rahoitusinstrumenttien käyvän arvon arvostamisen merkityksellisyyteen liittyvänä syynä useampi haastateltava mainitsi käyvän arvon ajantasaisuuden. Tämä on myös aiemman tutkimuksen mukaan yksi käypään arvoon arvostamisen hyvistä puolista (ks. esim. Laux & Leuz 2009, 827; Shivakumar 2013, 376; Fargher & Zhang 2014, 185). KHT F:n mukaan

”-- käypään [arvoon arvostaminen] tuottaa [merkityksellisempää informaatiota] sen takia, että siinä näkyy jokaisella ajanhetkellä, jolloin raportoidaan, hyödykkeen todellinen käypä arvo --.”

rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen ehdoton kannattaja. Tästä huolimatta useimmat haastateltavat pitivät lähtökohtana sitä, että rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen tuottaa hankintameno- arvoon arvostamista merkityksellisempää informaatiota.

¹⁷⁸ Se, miten FAS-yritykset tosiasiallisesti arvostavat rahoitusinstrumenttinsa, ja se, mikä arvostamistapa tuottaa kyseisistä instrumenteista merkityksellisistä informaatiota, eivät välttämättä ole yhteydessä toisiinsa. Haastateltavien mukaan rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen soveltamattomuuden syyt eivät liity merkityksellisyyteen. KHT E huomautti lisäksi, että käytännössä yritykset eivät mieti informaation merkityksellisyyttä ulkoisten sidosryhmien kannalta valitessaan soveltamansa arvostamistavan.

¹⁷⁹ Ks. luku 3.1, jossa esitellään aiemmassa tutkimuksessa mainittavia syitä.

Haastateltavat siis ilmeisesti kokivat ulkoisten sidosryhmien olevan kiinnostuneita rahoitusinstrumenttien tarkasteluhetken todellisista arvoista ja pitivät siksi käypää arvoa hankintamenoa merkityksellisempää informaatiota tuottavana.

Haastateltavat eivät tyypillisesti pitäneet kumpaakaan käyvän arvon arvostamistapaa¹⁸⁰ selkeästi toista tapaa merkityksellisempää informaatiota tuottavana, vaan he näkivät kirjauspaikan valinnan olevan kontekstisidonnainen seikka. Esimerkiksi KHT D huomautti seuraavasti:

”Riippuu instrumentin käyttötarkoituksesta, minne [käyvän arvon muutos] pitäisi kirjata. -- On luontevaa, että kun [rahoitusinstrumenttisijoittaminen] on aktiivista --, [käyvän arvon muutos] menee tulokseen. Mutta jos on jokin esimerkiksi suojausinstrumentti, emme saavuta suojauslaskennan periaatetta, jos käypä arvo kirjautuisi suoraan tulokseen.”

Useimmat haastateltavat kokivatkin, että suojausinstrumenttien osalta on perusteltua tehdä kirjaukset niin, että suojausinstrumentin käyvän arvon muutos kohdistetaan tuloslaskelmaan samanaikaisesti suojattavan kohteen tulosvaikutuksen kanssa¹⁸¹. Tällöin toteutuu haastateltavien mukaan myös suojauslaskennan tarkoitus. KHT F esitti muista poikkeavasti, että suojaavan johdannaisinstrumentin käyvän arvon muutos on perusteltua kirjata suoraan omaan pääomaan arvon spekulatiivisuuden takia.

Muiden kuin suojausinstrumenttien osalta haastateltavien vastaukset poikkesivat toisistaan. Erityisesti KHT B koki kirjauspaikan riippuvan yrityksen liiketoiminnasta¹⁸². KHT A, KHT C sekä KHT E taas pitivät lähtökohtana tulosvaikutteista käypään arvoon arvostamista, mikä vastaa RvA 6–7 §:iä. KHT E perusteli tätä näkökantaa sillä, että halu kirjata käyvän arvon muutos omaan pääomaan johtuu tyypillisesti halusta pystyä ajoittamaan arvonmuutosten realisoitumisia. Tätä ei voida KHT E:n mukaan pitää perusteltuna, vaan käypään arvoon arvostamista noudatettaessa käyvän arvon muutosten tulisi näkyä yhtiön toiminnassa. Näkemys vastaa sitä rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista kannattavien tahojen näkemystä, jonka mukaan käypään arvoon arvosta-

¹⁸⁰ Tulosvaikutteinen käyvän arvon arvostaminen ja käyvän arvon muutoksen kirjaaminen suoraan omaan pääomaan

¹⁸¹ Rahavirran suojauksen osalta tämä tarkoittaa RvA 7.1 §:n 1 kohdan mukaisesti sitä, että suojausinstrumentin käyvän arvon muutos kirjataan suoraan käyvän arvon rahastoon omaan pääomaan ja tuloutetaan tai kirjataan kuluksi vasta rahavirran realisoituessa.

¹⁸² Liiketoiminnan yhteyttä arvostamistavan merkityksellisyyteen analysoidaan tarkemmin luvussa 4.5.

minen vähentää yritysten mahdollisuuksia vaikuttaa voittojen ja tappioiden realisointisajankohtaan (ks. Ball 2006, 13; Landsman 2007, 24; Shivakumar 2013, 376).

KHT G puolestaan piti käyvän arvon muutosten kirjaamista omaan pääomaan parempana kuin tulosvaikutteista kirjaamista, sillä hän totesi olevan mielekäästä, että tuloslaskelmalla esitetään mahdollisimman vähän realisoitumattomia tapahtumia. Näkemystä voidaan pitää KPL 2:3.1:n suoriteperusteen mukaisena. Toiseksi syyksi käypien arvojen muutosten kirjaamiselle omaan pääomaan KHT G mainitsi sen, että tulosvaikutteinen arvostaminen lisää tuloksen tilikausittaista vaihtelua, mikä vähentää eri tilikausien tilinpäätösten vertailukelpoisuutta. Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista onkin kritisoitu tämän takia (ks. Ball 2006, 13; Hitz 2007, 347; Abdel-Khalik 2010, 262). KHT E kuitenkin huomautti toisessa yhteydessä käyvän arvon vaikuttavan tuloslaskelmalla tyypillisesti ainoastaan liikevoiton alapuolisiin eriin. Tämä voi viitata siihen, että käypien arvojen tulosvaikutteisella kirjaamisella ei ole olennaista kielteistä vaikutusta eri tilikausien tilinpäätösten vertailukelpoisuuteen.

Ainoastaan KHT B ja KHT G nostivat esiin käyvän arvon koetusta mielekkyydestä selkeästi poikkeavia näkemyksiä. KHT B:n mielestä ei ole mahdollista tehdä yleistyksiä siitä, kumpi arvostamistapa tuottaa merkityksellisempää informaatiota. Tämä voi olla yhdenmukaista teoreettisen viitekehyksen kanssa, jonka mukaan rahoitusinstrumentin tyyppi ja luonne sekä tarkastelunäkökulma voivat vaikuttaa siihen, mikä arvostamistapa tuottaa merkityksellistä informaatiota¹⁸³. Kuitenkin myös KHT B:n mukaan rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen tuottaa ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisempää informaatiota silloin, kun rahoitusinstrumenttisijoittaminen on yrityksen liiketoimintaa. Lisäksi KHT B:n voidaan katsoa pitävän informaatiota rahoitusinstrumenttien käyvästä arvosta ainakin jossain määrin merkityksellisenä kaikissa tapauksissa, sillä hänen mukaansa hankintameno on arvostamista sovellettaessa on ehdottoman tärkeää antaa liitetietoinformaatiota käyvistä arvoista,

”[e]ttä päästään kuitenkin siihen, mikä käypä arvo on¹⁸⁴.”

¹⁸³ Ks. jäljempänä luku 4.4, jossa analysoidaan teoreettisen viitekehyksen teemojen ilmenemistä haastatteluaineistossa.

¹⁸⁴ Vastaavasti esimerkiksi KHT C ja KHT E huomauttivat, että mikäli rahoitusinstrumentteja ei ole arvostettu käypään arvoon, käyvistä arvoista on annettava liitetietoinformaatiota. Tätä voidaan pitää sen

KHT G puolestaan totesi, että varovaisuuden periaatteen näkökulmasta tarkasteltuna rahoitusinstrumenttien hankintameno arvoistaminen on niiden käypään arvoon arvostamista parempi ratkaisu. Hänenkin mukaansa käypään arvoon arvostaminen voi tosin tuottaa merkityksellisempää informaatiota tietyissä tilanteissa:

”Tilanteessa, jossa on iso yritys, jolla on paljon kaikenlaista monimutkaista toimintaa ja monenlaisia instrumentteja, joilla tehdään monenlaisia asioita, mielestäni käypä arvo ja siitä annettava informaatio ovat hyödyllisempiä [kuin hankintameno ja siitä annettava informaatio] --. Jos taas mietitään pientä ja yksinkertaista [yritystä], jolla on vain sijoituksia tai vastaavia, mielestäni -- hankintameno on parempi lähtökohta. -- Mutta jos tehdään monimutkaisia järjestelyjä, saattaa hävitä [oikea] kuva hankintamenoa käytettäessä ihan kokonaan.”

Näin ollen myös KHT G:n mukaan se, mikä arvostamistapa tuottaa ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota, riippuu yrityksen liiketoiminnan luonteesta¹⁸⁵.

Toisaalta haastateltavat nostivat kuitenkin esiin myös sen, että rahoitusinstrumenttien arvostamistapa ei välttämättä vaikuta siihen, millaista informaatiota tilinpäätöksestä on saatavilla, ja siten informaation merkityksellisyyteen. Esimerkiksi KHT F totesi lainsäädännön toimivuudesta keskusteltaessa, että

”-- jos kahta tilinpäätöstä vertaa, ja toisessa on noudatettu [käypään arvoon arvostamista] ja toisessa ei ja [yrityksillä] on samanlaiset instrumentit, voi olla todella iso ero [siinä], miltä luvut näyttävät. -- kyllä [sama] tieto on [silti] löydettävissä näiden kahdenkin yhtiön välillä --”

Valtaosa haastateltavista huomauttikin, että sama rahoitusinstrumentteja koskeva informaatio on yleensä löydettävissä tilinpäätöksestä arvostamistavasta riippumatta, joko tuloslaskelmalta ja taseesta tai liitetiedoista. Vain KHT G koki, että on suhteellisen vähän tilanteita, joissa kirjanpitoasetuksessa vaaditut rahoitusinstrumenttien käypää arvoa koskevat liitetiedot¹⁸⁶ tulevat esitetyiksi hankintamenoperusteisesti arvostetussa tilinpäätöksessä. Hankintamenoinformaation riittävyyteen viittaa myös se, että kysyttäessä haastateltavilta voimassa olevan sääntelyn ongelmakohtista he eivät kokeneet näiden liittyvän suoranaisesti informaation merkityksellisyyteen tai siihen, että voimassa oleva sääntely mahdollistaa rahoitusinstrumenttien hankintameno arvoistamisen¹⁸⁷.

mukaisena, että KHT C ja KHT E pitivät useiden muiden haastateltavien tavoin käypään arvoon arvostamista hankintamenoperusteista arvostamista merkityksellisempää informaatiota tuottavana.

¹⁸⁵ Liiketoiminnan luonnetta analysoidaan tarkemmin luvussa 4.5.

¹⁸⁶ Ks. edellä luku 2.2.1

¹⁸⁷ Ainoastaan KHT kritisoi selkeästi voimassa olevaa sääntelyä. Hänen mukaansa ongelmallisia seikkoja ovat sääntelyn kirjoitusasu, se, että voimassa oleva sääntely mahdollistaa rahoitusinstrumenttien arvosta-

Informaation saatavuuden näkökulma on jossain määrin ristiriidassa sen kanssa, että useimmat haastateltavat kokivat rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen tuottavan hankintamenoa arvostamista merkityksellisempää informaatiota: informaation saatavuuden näkökulmasta tarkasteltuna rahoitusinstrumentin arvostamistapa ei välttämättä vaikuta informaation merkityksellisyyteen¹⁸⁸. Informaation saatavuuden esiin nostaminen on kuitenkin linjassa KPA 2:2.2–3:n ja 2:4.1 10 kohdan kanssa¹⁸⁹. Näkökulma tosin poikkeaa tutkielman teoreettisesta viitekehystä siltä osin, että aiemmissa informaation merkityksellisyyttä käsittelevissä tutkimuksissa ei ole käsitelty informaation saatavuuden näkökulmaa.

Useimmat haastateltavat kokivat myös, että molemmat rahoitusinstrumenttien arvostamistavat ovat normatiivisesti tarkasteltuna sellaisia, että ne voivat tuottaa KPL 3:2.1:ssä tarkoitetun oikean ja riittävän kuvan. Tämä on teoreettisen viitekehksen mukaan edellytys sille, että arvostamistapa voi tuottaa merkityksellistä informaatiota. Esimerkiksi KHT C totesi seuraavasti:

”Ainakin jos -- [kirjataan] vain negatiiviset arvonmuutokset, [tapa täyttää] mielestäni oikean ja riittävän kuvan määritelmä. Mutta koska kirjanpitolaki sallii käytettävän KTM:n asetusta, sekin antaa oikean ja riittävän kuvan.”

Haastateltavat pitivätkin tyypillisesti lähtökohtana sitä, että koska kirjanpitolaki mahdollistaa sekä rahoitusinstrumenttien hankintamenoa että käypään arvoon arvostamisen, molemmat arvostamistavat täyttävät oikean ja riittävän kuvan vaatimuksen. Tämä vastaa tutkimuksen normatiivisia lähtökohtia, sillä hallituksen esityksen (173/1997) mukaan oikea ja riittävä kuva tulee annetuksi lainsäädännön vaatimuksia noudatettaessa. KHT B näki lisäksi oikean ja riittävän kuvan antamisen edellyttävän informaation luotettavuutta¹⁹⁰, mitä voidaan pitää kansallisen sääntelyn taustalla olevan fair value -direktiivin mukaisena¹⁹¹. Vain KHT G esitti poikkeavana näkemyksenä, että

misen hankintamenooperusteisesti, käyvän arvon muutosten epäsymmetrinen kirjaaminen, arvostamistavan valinnanmahdollisuudesta johtuva vertailukelpoisuuden puute sekä se, että rahoitusinstrumentteja voidaan esittää useissa eri tasoissa. Useimmat haastateltavat kuitenkin pitivät voimassa olevaa sääntelyä vähintään kohtuullisen toimivana.

¹⁸⁸ Vrt. mm. Ahmed ym. (2006,568) ja Hitz (2007, 344), joiden mukaan informaation esittämipaikan ei pitäisi vaikuttaa tilinpäätösinformaation hyödyntämiseen. Informaation esittämipaikkaan liittyviä seikkoja analysoidaan tarkemmin luvussa 4.9.

¹⁸⁹ Ks. edellä luku 2.2.1, jossa selostetaan kirjanpitoasetuksen vaatimuksia tiettyjen käypien arvojen esittämisestä liitetietoina.

¹⁹⁰ Informaation luotettavuuteen liittyviä seikkoja analysoidaan tarkemmin luvussa 4.6–4.8.

¹⁹¹ Fair value -direktiivin vaatimusta informaation luotettavuudesta käsitellään edellä luvussa 2.2.1.

se, tuottaako arvostamistapa oikean ja riittävän kuvan, riippuu siltä, mikä arvostamistapa kuvastaa kutakin rahoitusinstrumenttia todenmukaisimmalla tavalla. Tämä taas riippuu hänen mukaansa esimerkiksi liiketoiminnan luonteesta¹⁹².

Osaltaan sitä, että molemmat kirjanpitolain mahdollistamat arvostamistavat voivat tuottaa merkityksellistä informaatiota rahoitusinstrumenteista, puoltaa se, että haastateltavat eivät nähneet voimassa olevan sääntelyn ja kummankaan arvostamistavan välillä olevan olennaisia ristiriitoja. Useimmin haastateltavat sanoivat lainsäädännön ja arvostamistapojen välisten ristiriitojen liittyvän siihen, että käypään arvoon arvostaminen ei ole varovaisuuden periaatteen mukaista. KHT C kuitenkin huomautti, että jos kirjanpitosääntelyä noudatetaan kokonaisuudessaan, tällaista ristiriitaa ei muodostu. Näin on myös tutkimuksen normatiivisten lähtökohtien nojalla, sillä KPL 3:3.3 mahdollistaa varovaisuuden periaatteesta poikkeamisen. Rahoitusinstrumenttien hankintamenoperusteiseen arvostamiseen liittyen haastateltavat eivät nostaneet esiin arvostamisen ja sääntelyn välisiä ristiriitoja. Myös tämä on teorian kanssa yhdenmukaista: perinnäisesti FAS-tilinpäätöksessä lähtökohtana on ollut hankintamenoperusteinen arvostaminen (Englund & Järventausta 2005, 501), jolloin myös lainsäädäntö on rakentunut hankintamenoperusteisen arvostamisen varaan.

Haastattelujen perusteella huomionarvoista on kuitenkin se, että haastateltavien mukaan rahoitusinstrumenttien asema FAS-tilinpäätöksessä ei välttämättä ole sellainen, että arvostamiskysymykset ovat olennaisia. KHT C, KHT E ja KHT G huomauttivat, että ei ole kovin paljon sellaisia FAS-yrityksiä, joilla on suurissa määrin rahoitusinstrumentteja. KHT A sekä Rahoitusasiantuntija puolestaan toivat esiin sen, että jo itse FAS-tilinpäätöksen merkitys on vähäinen. Rahoitusasiantuntijan mukaan

”-- FAS[-tilinpäätös] tehdään -- verottajaa varten ja IFRS[-tilinpäätös] tehdään sidosryhmiä varten.”

Näin ollen sillä, miten rahoitusinstrumentit arvostetaan FAS-tilinpäätöksessä, ei välttämättä ole ainakaan kaikissa tapauksissa olennaista vaikutusta ulkoisten sidosryhmien saaman informaation kannalta.

¹⁹² Liiketoiminnan luonteen yhteyttä informaation merkityksellisyyteen analysoidaan tarkemmin luvussa 4.5.

Yhteenvetona haastattelujen perusteella voidaan todeta, että FAS-yritysten rahoitusinstrumentit ovat tyypillisesti suhteellisen yksinkertaisia instrumentteja, joille on saatavissa helposti käypä arvo. Nämä instrumentit arvostetaan pääsääntöisesti hankintamenoperusteisesti. Haastateltavien mukaan rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen kuitenkin tuottaa hankintamenoperusteista arvostamista merkityksellisempää informaatiota. Lisäksi ainakin suojaavien johdannaisinstrumenttien osalta on mielekästä, että käyvän arvon muutos kirjataan suoraan omaan pääomaan. Sinällään tosin haastateltavien mukaan sama rahoitusinstrumentteja koskeva informaatio on saatavilla arvostamistavasta riippumatta. Tästä sekä normatiivisesta näkökulmasta tarkasteltuna arvostamistavalla ei välttämättä ole vaikutusta tuotetun informaation merkityksellisyyden kannalta. Haastateltavat kuitenkin pitivät ilmeisesti erityisesti selkeyden takia rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista hankintameno- arvostamista parempana ratkaisuna. Huomionarvoista kuitenkin on, että ainakaan kaikilla FAS-yrityksillä ei ole niin paljon rahoitusinstrumentteja, että rahoitusinstrumentit muodostaisivat olennaista osaa tilinpäätöksestä.

4.4 Informaation merkityksellisyys ja teoreettisen viitekehyksen teemat

Edeltävän luvun analyysin mukaisesti useimmat haastateltavat olivat sitä mieltä, että käypään arvoon arvostaminen tuottaa lähtökohtaisesti rahoitusinstrumenteista hankintamenoperusteista arvostamista merkityksellisempää informaatiota. Teoreettisessa viitekehyksessä käsitellyn aiemman tutkimuksen perusteella rahoitusinstrumentin tyyppi ja luonne sekä tarkastelunäkökulma voivat kuitenkin vaikuttaa arvostamistavan tuottaman informaation merkityksellisyyteen. Tässä alaluvussa analysoidaankin haastatteluaineistoa teoreettisen viitekehyksen teemojen näkökulmasta.

Keskusteltaessa rahoitusinstrumenttien arvostamisesta KHT B ja KHT G totesivat käyvän arvon informaation olevan suojausinstrumenttien osalta merkityksellistä. Koska kyseisten haastateltavien mukaan kumpikaan arvostamistapa ei ole kaikissa tilanteissa toista tapaa parempi, viittaa suojausinstrumenttien esiin nostaminen siihen, että rahoitus-

tusinstrumentin tyyppi voi vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen¹⁹³. Useat haastateltavat kuitenkin kokivat, että rahoitusinstrumentin tyyppi ei vaikuta arvostamistavan merkityksellisyyteen. Esimerkiksi KHT A:n mukaan

”[i]han yhtä lailla [riippumatta] siitä, käyttääkö yritys johdannaisia, vai onko sillä varoja, joita se sijoittaa, merkityksellistä -- tilinpäätöksen lukijan kannalta on nähdä, miten varat on sijoitettu [ja] mikä niiden käypä arvo on tilinpäätöshetkellä --.”

KHT A:n näkemyksen voidaan nähdä rinnastuvan Barlev & Haddadin (2003, 407) toteamukseen. Heidän mukaansa sijoittajien on rahoitusinstrumentin maturiteetista riippumatta merkityksellistä saada informaatiota käyvistä arvoista. Ilmeisesti myöskään haastateltavien mukaan rahoitusinstrumentin tyyppi ei vaikuta yrityksen ulkoisten sidosryhmien informaatiotarpeisiin.

Rahoitusasiantuntija kuitenkin huomautti useiden haastateltavien näkemyksestä poiketen, että niin sanotusti ei-puhtaiden rahoitusinstrumenttien, kuten golf- ja kesämökiosakkeiden, kohdalla käypään arvoon arvostaminen ei ole välttämätöntä. Tämä saattaa kuitenkin johtua enemmänkin olennaisuudesta¹⁹⁴ kuin rahoitusinstrumentin tyypistä: tällaisten sijoitusten hankintamenot ja käyvät arvot voivat olla sen verran alhaisia, että niiden arvostaminen ei ole olennainen kysymys. KHT E:n mukaan käypään arvoon arvostaminen ei taas välttämättä ole mielekästä silloin, kun rahoitusinstrumentti on tyypiltään sellainen, että käyvän arvon vaikutus katoaa instrumentin juoksuaikana. Esimerkkinä hän mainitsi tappiollisen koronvaihtosopimuksen. On kuitenkin huomionarvoista, että koronvaihtosopimuksen tappiollisuus ei välttämättä häviä sopimuksen juoksuaikana: Koronvaihtosopimus voi olla tappiollinen esimerkiksi silloin, kun koronvaihtosopimuksella vakioitu kiinteä korko on vaihtuvaa markkinakorkoa korkeampi. Tällöin tappiollisuuden katoaminen edellyttää sitä, että markkinakorot nousevat sopimuksen kiinteää korkoa korkeammiksi.

Ainoastaan KHT D nosti selkeästi esiin rahoitusinstrumentin tyyppin vaikutuksen informaation merkityksellisyyteen:

”Velan käyvän arvon hyödyntämistä näen kohtuullisen harvoin -- on irrelevantti tieto, mikä velan käypä arvo on. Eivät [yritykset] koskaan osta [velkoja] takaisin -- [e]ikä niitä välttämättä edes pystytä ostamaan takaisin. Varapuolella taas tällaisten pysyvämmiksi sijoituksiksi [tarkoitettujen] ty-

¹⁹³ Ks. edellä luku 4.3

¹⁹⁴ Olennaisuuteen liittyviä seikkoja käsitellään tarkemmin luvussa 4.5.

täryhtiö- ja osakkuusyhtiöosakkeiden [osalta] en tiedä, onko käyvällä arvolla välttämättä niin suurta merkitystä. Mutta sitten, kun ollaan toisentyyppisissä instrumenteissa, johdannaisissa tai lyhytaikaisessa sijoittamisessa, [käyvän arvon] informaatiolla alkaa olla jo jonkinäköistä merkitystä.”

Näkemys tukee Kooncen ym. (2011) tutkimustulosta, jonka mukaan sijoittajat pitävät informaatiota rahoitusvarojen käyvistä arvosta merkityksellisempänä kuin vastaavaa rahoitusvelkoja koskevaa informaatiota. Näkemys tukee myös sitä teoreettisessa viitekehyksessä esitettyä seikkaa, että rahoitusinstrumentin tyyppi voi vaikuttaa rahoitusinstrumenttien arvostamistavan merkityksellisyyteen¹⁹⁵. KHT D:n, KHT B:n sekä KHT G:n näkemykset johdannaisinstrumenttien käypien arvojen merkityksellisyydestä ovat puolestaan yhdenmukaisia KPA 2:2.3:n kanssa: Kyseinen kirjanpitoasetuksen säännös edellyttää johdannaisinstrumenttien käypien arvojen esittämistä hankintamenoisen tilinpäätöksen liitetietoina. Tämä viittaa teoreettisessa viitekehyksessä kuvatun mukaisesti siihen, että informaatiota johdannaisinstrumenttien käyvistä arvoista pidetään merkityksellisenä.

Rahoitusinstrumentin tyyppin tavoin useat haastateltavat kokivat teoriasta poiketen, että tarkastelunäkökulma ei vaikuta siihen, mikä arvostamistapa tuottaa ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota. Ainoastaan KHT G ja KHT E nostivat selkeästi esiin tarkastelunäkökulmaan liittyvänä seikkana sidosryhmien väliset erot: KHT G näki sidosryhmien välillä voivan olla eroja siitä syystä, että kaikki sidosryhmät eivät välttämättä osaa tulkita rahoitusinstrumentteja koskevaa käyvän arvon informaatiota oikein. Myöskään KHT E:n mukaan sama arvostamistapa ei tuota kaikkien sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota, vaan

”[esimerkiksi] rahoittajat katsovat yhtiön kassavirtaa, ja sitten yleensä on lainan erityisehtoja --, joissa katsotaan tiettyjä tunnuslukuja --. Siinähan voi olla merkittäväkin vaikutus sillä, kuinka [rahoitusinstrumentit] on arvostettu. -- Sitten taas, kun ajatellaan [asiaa] osakkeenomistajien kannalta, he ajattelevat yleensä enemmänkin sitä, miten he saavat rahansa ulos yrityksestä. Yleensä se, että siirryttäisiin käyvän arvon arvostamiseen, johtuu esimerkiksi siitä, että saataisiin jotain realisoitumatonta arvonnousua omaan pääomaan.”

Näin ollen esimerkiksi rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen voi olla oman pääoman ehtoisten sijoittajien näkökulmasta tarkasteltuna merkityksellistä infor-

¹⁹⁵ Vrt. useimpien haastateltavien mukaan rahoitusinstrumentin tyyppi ei vaikuta arvostamistavan merkityksellisyyteen, mikä poikkeaa teoreettisesta viitekehystä.

maatiota tuottavaa, mutta lainanantajien näkökulmasta informaation merkityksellisyys riippuu siitä, miten arvostaminen vaikuttaa kovenantteihin.

Sekä KHT E että KHT G totesivat kuitenkin, että tilinpäätöstä ei voida laatia siten, että se täyttää kaikkien mahdollisten sidosryhmien informaatiotarpeet. Molemmat haastateltavat näkivätkin, että informaation merkityksellisyyttä pitää tarkastella ensisijaisesti oman pääoman ehtoisten sijoittajien näkökulmasta. Lisäksi KHT E huomautti Shivakumaria (2013, 369) vastaavasti, että tyyppillisesti esimerkiksi lainanantajat vaativat yrityksiltä tilinpäätöksen lisäksi muutakin raportointia. Tämä viittaa siihen, että ainakin tietyille sidosryhmille voidaan tuottaa rahoitusinstrumenteista merkityksellisestä informaatiota myös muin tavoin kuin tilinpäätösinformaation avulla.

Rahoitusinstrumentin luonteen haastateltavat sen sijaan näkivät selkeämmin voivan vaikuttaa siihen, mikä arvostamistapa tuottaa ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota. Esimerkiksi KHT G totesi seuraavasti:

”-- [jos] puhutaan tilanteesta, jossa [rahoitusinstrumentti] olisi eräpäivään pidettävä, mielestäni [käypä arvo] antaa liian ruusuisen kuvan. Mutta jos [instrumentti] olisi -- heti -- realisoitavissa, käypä arvo voisi antaa tai antaisikin hyvän kuvan.”

Vastaavasti erityisesti KHT C:n ja KHT D:n mukaan rahoitusinstrumentin maturiteetti vaikuttaa arvostamistavan merkityksellisyyteen, ja hankintameno on arvostaminen voi olla perusteltua erityisesti pitkän maturiteetin rahoitusinstrumenttien kohdalla. Myös KHT B ja KHT E huomauttivat, että ei ole välttämättä mielekästä arvostaa pitkän maturiteetin rahoitusinstrumentteja käypään arvoon. Näkemykset ovat muun muassa Kooncen ym. (2011) sekä Kadousin ym. (2012) tutkimustulosten mukaisia.

Ainoastaan kolme haastateltavaa ei ottanut kantaa rahoitusinstrumenttien luonnetta koskevaan kysymykseen. Ilmeisesti heidän mukaansa rahoitusinstrumentin luonne ei vaikuta ainakaan olennaisesti siihen, mikä arvostamistapa tuottaa ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota. Näiden haastateltavien näkemykset voivat rinnastua aiemmin mainitun KHT A:n rahoitusinstrumentin tyyppiä koskevan näkemyksen tavoin Barlev & Haddadin (2003, 407) toteamukseen käyvän arvon informaation merkityksellisyydestä.

Rahoitusinstrumentin maturiteettiin voi puolestaan rinnastua rahoitusinstrumentin käyttöaikaan¹⁹⁶ liittyvänä seikkana käyttöarvo, jonka KHT B ainoana haastateltavana nosti esiin. KHT B totesi seuraavasti:

”-- teoriassahan on myös käyttöarvo, [jota] voisi miettiä [arvostamisvaihtoehtona], jos se eroaa markkina-arvosta. Jos esimerkiksi jokin suuri paperitehdas omistaa sähköntuotantoyrityksen, käyttöarvo voi olla isompi kuin markkina-arvo --. Mutta luulen, että [käyttöarvo] on aika teoreettinen kysymys.”

Jos siis yrityksen aikomuksena on pitää jokin rahoitusinstrumentti, tällainen rahoitusinstrumentti voisi olla perusteltua arvostaa käyttöarvoonsa. Myös aiempi tutkimus käsittelee käyttöarvoa¹⁹⁷, ja esimerkiksi Palea ja Mainon (2013, 266) mukaan käyttöarvo kuvastaa rahoitusinstrumentin arvoa oikein silloin, kun rahoitusinstrumenttia pidetään strategisista syistä. Kuitenkin ainoastaan yksi haastateltava mainitsi käyttöarvon, ja hänkin totesi käyttöarvon olevan lähinnä teoreettisesti lähestyttävä vaihtoehto. Näin ollen yrityksen aikomus pitää rahoitusinstrumentti ei ilmeisesti vaikuta informaation merkityksellisyyteen ainakaan siten, että käyttöarvo olisi merkityksellistä informaatiota tuottava arvostamistapa.

Teoreettisen viitekehyksen mukaisista tekijöistä haastateltavat pitivät ainoastaan rahoitusinstrumentin luonnetta sellaisena tekijänä, joka selkeästi vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen: haastateltavat näkivät rahoitusinstrumenttia koskevan käyvän arvon informaation olevan teorian mukaisesti merkityksellistä erityisesti silloin, kun rahoitusinstrumentti on maturiteetiltaan lyhyt. Tästä poiketen suojaavia johdannaisinstrumentteja koskevaa käyvän arvon informaatiota pidettiin kuitenkin merkityksellisenä: myös ne haastateltavat, joiden mukaan käypä arvo ei tuota aina hankintamenoa merkityksellisempää informaatiota, totesivat käyvän arvon informaation olevan tällaisten instrumenttien kohdalla merkityksellistä¹⁹⁸. Muutoin rahoitusinstrumentin tyyppin ei nähty vaikuttavan siihen, mikä arvostamistapa tuottaa ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota. Myöskään tarkastelunäkökulmaa ei pidetty teoreettisesta

¹⁹⁶ Ks. alaviite 116, jonka mukaan rahoitusinstrumentin luonteella viitataan rahoitusinstrumentin käyttöön liittyviin aikeisiin.

¹⁹⁷ Käyttöarvoa koskevia tutkimuksia ei ole kuitenkaan käsitelty tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä rajausten takia.

¹⁹⁸ Kyseessä on poikkeus sen takia, että johdannaisinstrumentit ovat haasteltavien mukaan tyyppillisesti eräpäivään pidettäviä rahoitusinstrumentteja, jolloin niiden maturiteetti voi olla pitkä.

viitekehuksesta poiketen sellaisena tekijänä, joka vaikuttaa arvostamistavan tuottaman informaation merkityksellisyyteen.

4.5 Informaation merkityksellisyyden kontekstisidonnaisuus

Edeltävissä analyysiluvuissa on noussut esiin se, että rahoitusinstrumenttien arvostamiseen ja informaation merkityksellisyyteen liittyvät kysymykset voivat olla kontekstisidonnaisia¹⁹⁹. Sinällään myös tutkimuksen teoreettisen viitekehysten lähtökohtana on kontekstisidonnaisuus: Aiemman tutkimuksen perusteella tietyt seikat voivat vaikuttaa siihen, mikä arvostamistapa tuottaa ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota. Näin ollen arvostamistavan tuottaman informaation merkityksellisyys voi teorian mukaan riippua esimerkiksi siitä, millaisia rahoitusinstrumentteja yrityksellä on, jolloin arvostamiskysymykset ovat yrityskohtaisia.^{200, 201} Haastatteluaineistosta nousikin uusina kontekstisidonnaisuuteen liittyvinä teemoina esiin joidenkin haastateltavien korostama yrityksen liiketoiminnan vaikutus sekä olennaisuuden teema.

Luvussa 4.3 todetun mukaisesti erityisesti KHT B näki yrityksen liiketoiminnan luonteen voivan vaikuttaa siihen, mikä arvostamistapa tuottaa rahoitusinstrumenteista merkityksellistä informaatiota. Hän totesi liiketoiminnan luonteesta muun muassa seuraavasti:

”Jos liiketoiminta on rahoitusinstrumenteilla toimimista, mielestäni käyvän arvon arvostaminen antaa parhaan kuvan. Jos liiketoiminta on jotain ihan muuta, eli sijoitussalkku on vain ylimääräistä rahaa, [käypään arvoon arvostaminen] voi sekoittaa -- [asioita], jolloin sijoitussalkun [käypä] arvo liitetiedoissa on ehkä selkein tapa.”

¹⁹⁹ Luvussa 4.4 on todettu, että FAS-yrityksen rahoitusinstrumenttien määrä on tilannesidonnainen seikka. Näin ollen rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvät kysymykset eivät välttämättä ole yhtä tärkeitä kaikissa FAS-yrityksissä. Luvussa on tuotu esiin myös ne haastateltavien näkemykset, joiden mukaan se, mihin rahoitusinstrumentin käyvän arvon muutos on perusteltua kirjata, vaihtelee tilanteesta riippuen. Lisäksi luvussa todetun mukaisesti tiettyjen haastateltavien mukaan se, mikä arvostamistapa tuottaa ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota, riippuu yrityksen liiketoiminnan luonteesta.

²⁰⁰ Myös luvussa 4.4 analysoidut teoreettisen viitekehysten mukaiset näkökulmat voivatkin alaviitteessä 199 mainittujen seikkojen tavoin viitata kontekstisidonnaisuuteen. Luvun 4.4 mukaan etenkin se, minkä luonteisia rahoitusinstrumentteja FAS-yrityksellä on, voi vaikuttaa arvostamistavan merkityksellisyyteen.

²⁰¹ Teoreettisen viitekehysten mukaisten näkökulmien ilmenemistä haastatteluaineistossa on analysoitu luvussa 4.4.

KHT B pitikin rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista merkityksellistä informaatiota tuottavana arvostamistapana juuri silloin, kun yritys on liiketoiminnaltaan suuntautunut voimakkaasti rahoitusinstrumentteihin. Vastaavasti KHT G totesi käyvän arvon informaation olevan merkityksellistä silloin, kun yritys käyttää liiketoiminnassaan monipuolisesti rahoitusinstrumentteja²⁰².

Toisaalta KHT B nosti esiin myös sen, että sellaistenkin yritysten, jotka eivät ole liiketoiminnaltaan rahoitusinstrumenttien kanssa toimivia, on mahdollista arvostaa rahoitusinstrumenttinsa käypään arvoon. Tällöin hän näki liiketoiminnan vaikuttavan rahoitusinstrumentin käyvän arvon muutoksen kirjauspaikkaan²⁰³ siten, että ainoastaan liiketoiminnaltaan rahoitusinstrumenttien kanssa toimivien yritysten on perusteltua kirjata rahoitusinstrumenttiansa käyvän arvon muutokset tulosvaikutteisesti. KHT B myös piti informaatiota rahoitusinstrumenttien käyvistä arvoista merkityksellisenä muidenkin kuin liiketoiminnaltaan rahoitusinstrumenttien kanssa toimivien yritysten osalta²⁰⁴. Tästä huolimatta hänen mukaansa rahoitusinstrumenttien hankintamenoperusteinen arvostaminen on käypään arvoon arvostamista selkeämpi tapa silloin, kun kyseessä ei ole rahoitusinstrumenttien kanssa toimiva yritys²⁰⁵. Syyksi tähän hän mainitsi sen, että tällaisten yritysten kohdalla on mielekästä pitää rahoitusinstrumentteihin liittyvät seikat erillään varsinaisesta liiketoiminnasta.

Liiketoiminnan luonteen ei ole teoreettiseen viitekehykseen sisältyvässä tutkimuksessa havaittu vaikuttavan informaation merkityksellisyyteen. Tämä voi johtua siitä, että aiempi rahoitusinstrumenttien arvostamista käsittelevä tutkimus on kohdistunut pitkälti rahoitusalan yrityksiin (Landsman 2007, 22; Gebhardt 2012, 268). Rahoitusalan yritysten voidaan katsoa olevan hyvin samankaltaisia keskenään, jolloin tutkimuksissa ei havaita yhteyttä liiketoiminnan luonteen ja informaation merkityksellisyyden välillä. FAS-tilinpäätöksiä laativat puolestaan hyvin moninaiset yritykset useilta eri toimialoilta.

²⁰² Ks. tätä ilmentävä sitaatti edellä luvussa 4.3.

²⁰³ Kirjauspaikan määritelmästä ks. alaviite 180

²⁰⁴ Ks. edellä luku 4.3

²⁰⁵ KHT B:n näkemystä voidaan pitää yhdenmukaisena sen luvussa 4.3 esitetyn näkemyksen kanssa, että sama rahoitusinstrumentteja koskeva informaatio on saatavissa tilinpäätöksestä arvostamistavasta riippumatta.

KHT B ja KHT G olivat kuitenkin ainoita haastateltavia, jotka selkeästi nimesivät liiketoiminnan luonteen rahoitusinstrumentin arvostamistavan merkityksellisyyteen vaikuttavaksi tekijäksi. Tämä voi viitata siihen, että liiketoiminnan luonne ei vaikuta olennaisesti siihen, mikä arvostamistapa tuottaa rahoitusinstrumenteista merkityksellistä informaatiota. Muutamat muutkin haastateltavat tosin huomauttivat, että yrityksen liiketoiminta voi vaikuttaa rahoitusinstrumenttien tarpeeseen ja siten niiden lukumäärään ja arvostamiskysymysten tärkeyteen. Liiketoiminnan luonne voikin liittyä informaation merkityksellisyyteen olennaisuuden välityksellä: rahoitusinstrumenttien kanssa paljon toimivilla yrityksillä on tyypillisesti runsaasti rahoitusinstrumentteja, jolloin rahoitusinstrumentteihin liittyvät kysymykset ovat tärkeitä.

Toisena uutena teemana haastateltavat nostivatkin esiin olennaisuuden teeman²⁰⁶. Esimerkiksi KHT C totesi, että

”[arvostamista pohdittaessa] pitäisi tulla siihen [kysymykseen], mikä riski ja position suuruus on. Tavallaan tässä koko ajan peilataan [asioita] myös olennaisuuteen.”

Vastaavasti muun muassa KHT A korosti olennaisuutta:

”Isolla yrityksellä voi olla hyvin vähän ja toisaalta pienellä [yrityksellä] voi olla hyvin paljon erilaisia rahoitusinstrumentteja. -- [Tällöinhän pienessä yrityksessä] itseasiassa rahoitusinstrumenttien ja niihin liittyvien riskien merkitys on korostunut suhteessa pieneen -- liikevaihtoon tai omaan pääomaan --.”

Haastateltavat pitivätkin tyypillisesti tärkeänä seikkana sitä, kuinka olennaisen osan tilinpäätöstä ja yrityksen toimintaa rahoitusinstrumentit muodostavat.

Toisena olennaisuuteen liittyvänä seikkana jotkut haastateltavat mainitsivat hankintamenon ja käyvän arvon välisen eron. Erityisesti KHT E korosti sitä, että mikäli rahoitusinstrumentin käypä arvo poikkeaa olennaisesti sen hankintamenosta, käypää arvoa koskeva informaatio on merkityksellisestä. Hän totesi muun muassa seuraavasti:

”Jos ajatellaan vaikka jotain yhtiötä, jolla on merkittäviä, alle 20 prosentin sijoituksia toiseen yhtiöön, [ja nämä sijoitukset] on arvostettu hankintamenoonsa, [niiden] käypä arvo voi olla vaikka 100 000-kertainen. -- Jos [käyvistä arvoista] ei [tällöin] anneta mitään informaatiota, eihän tase tai tulos anna mitään kuvaa yhtiön oikeasta varallisuusasemasta tai toiminnan tuloksesta.”

²⁰⁶ Olennaisuuteen on viitattu myös edellä luvussa 4.4 golf- ja kesämökkiosakkeiden maininnan yhteydessä.

Myös KHC B ja KHT C pitivät tärkeänä sitä, että olennaisista poikkeamista rahoitusinstrumentin hankintamenon ja käyvän arvon välillä annetaan informaatiota. KHT D puolestaan huomautti, että hyvin pienistä eroista informoiminen ei ole välttämättä tarpeellista, sillä epäolennainen informaatio ei vaikuta tilinpäätösinformaation käyttäjien päätöksentekoon. Haastateltavien vastaukset viittaavat olennaisuuteen: mikäli jokin rahoitusinstrumentteja koskeva informaatio on olennaista, se on ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä.

Liiketoiminnan luonteen tavoin olennaisuuden ei ole aiemmissa tutkimuksissa havaittu vaikuttavan siihen, mikä arvostamistapa tuottaa rahoitusinstrumenteista merkityksellistä informaatiota. Edelleen liiketoiminnan luonteen tavoin tämä voi johtua aiemman tutkimuksen painottumisesta rahoitusosalalle²⁰⁷: Rahoitusalan yrityksissä rahoitusinstrumentit ovat liiketoiminnan luonteen mukaisesti olennainen osa toimintaa ja tilinpäätöstä (Nelson 1996, 162; Gebhardt 2012, 267). Tällöin olennaisuus ei tutkimuksissa nouse esiin informaation merkityksellisyyteen vaikuttavana tekijänä.

Haastateltavat nostivat esiin teoreettiseen viitekehykseen nähden uusina teemoina ja arvostamistapojen tuottaman informaation merkityksellisyyteen vaikuttavina tekijöinä liiketoiminnan luonteen ja olennaisuuden. Vain muutama haastateltavista kuitenkin piti liiketoiminnan luonnetta informaation merkityksellisyyteen selkeästi vaikuttavana tekijänä, ja ilmeisesti liiketoiminnan luonne vaikuttaakin informaation merkityksellisyyteen olennaisuuden välityksellä. Olennaisuuden haastateltavat taas näkivät liittyvän joko siihen, kuinka merkittävän osan toimintaa ja tilinpäätöstä rahoitusinstrumentit muodostavat, tai rahoitusinstrumenttien arvon suuruuteen. Haastattelujen perusteella vaikuttaakin siltä, että se, mikä arvostamistapa tuottaa merkityksellistä informaatiota, on kontekstisidonnaista ja riippuu siitä, ovatko rahoitusinstrumentteihin liittyvät kysymykset kussakin tilanteessa olennaisia.

²⁰⁷ Ks. esim. Landsman (2007, 22) ja Gebhardt (2012, 268)

4.6 Luotettavuus ja sen yhteys merkityksellisyyteen

Toisena keskeisenä teemana haastateltavien kanssa käsiteltiin teoreettisen viitekehyksen mukaisesti informaation luotettavuutta ja sen yhteyttä merkityksellisyyteen. Lähtökohdiana useimmat haastateltavat pitivät sitä, että niin kauan, kun arvostaminen on tehty oikein, molemmat arvostamistavat voivat tuottaa luotettavaa informaatiota. Esimerkiksi KHT F totesi seuraavasti:

”-- pidän lähtökohtaisesti hankintamenomallia luotettavana. Toki pidän -- [myös] käyvän arvon mallia luotettavana, [ja etenkin] silloin, kun on markkinanoteeraus, sangen luotettavana --.”

Rahoitusasiantuntija puolestaan huomautti, että

”[a]inut [arvostamistapojen] ero tulee siitä, mitä yritys haluaa tehdä missäkin vaiheessa: halutaanko unohtaa kaikki plussat ja kirjata pelkät miinukset vai sekä että. -- En näe [arvostamistapojen luotettavuudessa] mitään eroja, jos [arvostus] on tehty oikein.”

Rahoitusasiantuntija ja KHT A korostivatkin sitä, että sinällään rahoitusinstrumenttien arvostamistavoissa on kyse vain kirjaustavasta, ja erityisesti KHT A:n mukaan informaatio on tämän takia arvostamistavasta riippumatta yhtä luotettavaa.

Haastateltavien näkemyksiä voidaan pitää rahoitusinstrumenttien arvostamista koskevien aiempien tutkimuksien mukaisina. Vaikka aiemmassa tutkimuksessa ei suoranaisesti otetakaan kantaa siihen, voivatko molemmat edellä mainitut arvostamistavat tuottaa rahoitusinstrumenteista luotettavaa informaatiota, useat tutkimukset tukevat ainakin tiettyjen käypien arvojen luotettavuutta (ks. esim. Goh ym. 2009; Kolev 2009; Song ym. 2010; Kadous ym. 2012). Rahoitusinstrumenttien hankintamenoperusteisen arvostamisen osalta lähtökohdiana taas ilmeisesti pidetään luvussa 3.3 esitetyn mukaisesti luotettavuutta. Aiemman tutkimuksen mukaisena voidaan pitää myös sitä, että muutamat haastateltavat eivät ottaneet lainkaan kantaa rahoitusinstrumenttien hankintamenojen luotettavuuteen²⁰⁸. Tämän voidaan lisäksi nähdä tukevan rahoitusinstrumenttien hankintamenojen luotettavuutta: koska nämä haastateltavat eivät nostaneet esiin hankintamenojen luotettavuuteen liittyviä ongelmakohtia, voidaan olettaa, että he pitivät hankintamenoja luotettavina.

²⁰⁸ Ks. edellä luku 3.3, jossa todetun mukaisesti tutkimuksissa ei tyypillisesti huomioida rahoitusinstrumenttien hankintamenojen luotettavuuteen liittyviä kysymyksiä.

Siitä huolimatta, että valtaosa haastateltavista koki molempien arvostamistapojen voivan tuottaa luotettavaa informaatiota, useimmat haastateltavat pitivät käypää arvoa hankintamenoa luotettavampaa informaatiota antavana arvostamistapana²⁰⁹. Haastateltavista esimerkiksi KHT C:n mukaan

”-- käypään arvoon arvostaminen tuottaa luotettavampaa informaatiota --[, k]oska se antaa tavaltaan oikean arvon tietyllä hetkellä.”

Haastateltavat mainitsivatkin käypään arvoon arvostamisen luotettavuuden syyksi tyypillisesti sen, että käypä arvo kuvaa hankintamenoa luotettavammin rahoitusinstrumentin tarkasteluhetken arvoa. Aiemmassa tutkimuksessa tarkasteluhetken arvon näkymiseen on viitattu lähinnä perusteltaessa käyvän arvon informaation merkityksellisyyttä (ks. esim. Laux & Leuz 2009, 827; Shivakumar 2013, 376; Fargher & Zhang 2014, 185). KHT D huomautti lisäksi muun muassa Ballin (2006, 13), Landsmanin (2007, 24) sekä Shivakumarin (2013, 376) esiintuomia näkemyksiä vastaavasti, että rahoitusinstrumenttien hankintamenoon arvostaminen vähentää arvostamiseen liittyvää johdon harinnanvaraa.

Haastateltavien käypien arvojen luotettavuutta kuvastavista vastauksista on syytä huomata ainakin kaksi asiaa. Ensinnäkin mielenkiintoista on se, että kysyttäessä, tuottaako jompikumpi kirjanpitolain mahdollistamista rahoitusinstrumenttien arvostamistavoista luotettavampaa informaatiota, haastateltavat eivät ainakaan lähtökohtaisesti pitäneet käyvän arvon informaatiota epäluotettavana. Tätä voidaan pitää mielenkiintoisena siksi, että lukuisten tutkijoiden mukaan rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista kritisoidaan tyypillisesti juuri kyseenalaistamalla sen luotettavuus (ks. mm. Barth 1994, 3; Simko 1999, 250; Hitz 2007, 324; Kolev 2009, 2; Laux & Leuz 2009, 828; Abdel-Khalik 2010, 261; Gebhardt 2012, 277). Toinen huomionarvoinen seikka on se, että vaikka useat haastateltavat pitivät rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista niiden hankintamenooperusteista arvostamista luotettavampaa informaatiota tuottavana, haastateltavat korostivat jossain määrin myös luotettavuuden kontekstisidonnaisuutta. Tätä kontekstisidonnaisuutta analysoidaan tarkemmin alaluvuissa 4.7 ja 4.8.

²⁰⁹ Haastateltavien näkemystä ei ole mahdollista verrata suoraan luvussa 3.3 käsiteltyihin aiempiin tutkimustuloksiin, sillä aiemmissa tutkimuksissa erilaisia käypiä arvoja esimerkiksi käsitellään hieman toisistaan poikkeavin tavoin sen mukaan, miten ne on määritetty. Sinällään rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen voi kuitenkin aiemman tutkimuksen mukaan tuottaa luotettavaa informaatiota (ks. esim. Carroll ym. 2003; Goh ym. 2009; Kolev 2009; Gassen & Schwedler 2010; Song ym. 2010). Luvun 3.3 mukaisiin näkökulmiin palataan luvuissa 4.7 ja 4.8.

Aiempaa tutkimusta vastaavasti²¹⁰ haastateltavat pitivät rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation luotettavuutta sellaisena tekijänä, joka vaikuttaa tai ainakin voi vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen. KHT D:n vastaus kuvaa haastateltavien tyypillistä näkemystä:

”[j]otta [informaatio] voisi olla merkittävää, meidän täytyisi luotettavasti tietää se.”

Tästä huolimatta valtaosa haastateltavista oli sitä mieltä, että ulkoisten sidosryhmien näkökulmasta tarkasteltuna informaation merkityksellisyys on sen luotettavuutta tärkeämpää. Näkemykset ovat kuitenkin ainoastaan näennäisesti ristiriidassa keskenään, mitä Rahoitusasiantuntijan vastaukset selventävät:

”-- jos on ei-luotettavasta [lähteestä] saatu käypä arvo, ei sitä voida myöskään käyttää, ellei sitä tarkasteta. -- Mielestäni lähtökohta [kuitenkin] on se, että kaikki oleellinen pitää olla.”

Rahoitusasiantuntija oli yksi harvoista haastatelluista, jotka pitivät luotettavuutta merkityksellisyyttä tärkeämpänä. Rahoitusasiantuntijan sitaatti kuitenkin kuvastaa hyvin ristiriidattomuutta juuri informaation luotettavuuden tärkeyden ja sen näkemyksen, että informaation merkityksellisyys on sen luotettavuutta tärkeämpää, välillä: Voidakseen olla merkityksellistä informaation on oltava luotettavaa. Tämä vastaa sitä fair value -direktiivin käsittelyn yhteydessä esitettyä näkemystä, että epäluotettavaa informaatiota ei voida pitää merkityksellisenä²¹¹. Tilinpäätösinformaation luotettavuuden voidaan kuitenkin haastateltavien vastausten perusteella tulkita olevan niin sanottu minimiehto, ja kun informaatio on luvussa 2.3.3 kuvatulla tavalla tilintarkastettu, sidosryhmät voivat luottaa siihen. Näin ollen tilinpäätösinformaatio on lähtökohtaisesti luotettavaa, jolloin vain merkityksellisyys on informaation merkityksellisyyden ja luotettavuuden näkökulmasta tarkasteltuna relevantti käsite.

KHT A puolestaan huomautti, että

”[jos p]uhutaan esimerkiksi sijoituksesta, joka on tehty kymmenen vuotta sitten --[,] -- tilinpäätöksen lukijan kannalta yritys edes arvostaa [käypään arvoon] tai haarukoida käypää arvoa on merkityksellistä verrattuna yli kymmenen vuotta vanhaan hankintamenuun.”

²¹⁰ Ks. esim. Goh ym. (2009), Kolev (2009), Song ym. (2010) sekä Kadous ym. (2012)

²¹¹ Ks. edellä luvut 2.2.1 ja 2.4

Rahoitusasiantuntijan tavoin myös useat muut haastateltavat korostivatkin ulkoisten sidosryhmien kannalta olevan tärkeää, että tilinpäätöksessä annetaan informaatiota kaikista olennaisista seikoista. Tällöin sellainenkin informaatio, joka ei ole ehdottoman luotettavaa, voi olla merkityksellistä. Haastateltavat nostivatkin esiin olennaisuuden uutena teemana paitsi informaation merkityksellisyyden, myös sen luotettavuuden yhteydessä²¹². Erityisesti KHT G tosin huomautti, että tällainen olennaisuuden takia annettava epävarma informaatio voi olla perusteltua antaa liitetietoinformaationa tuloslaskelmalla ja taseella esittämisen sijaan.

Huomionarvoista kuitenkin on, että informaation luotettavuuteen liittyvät kysymykset eivät välttämättä ole olennaisia ainakaan kaikissa FAS-yrityksissä. Luvussa 4.3 todetun mukaisesti haastateltavat olivat sitä mieltä, että FAS-yritysten rahoitusinstrumenteille on tyypillisesti saatavissa helposti käypä arvo. Muutamat haastateltavat korostivatkin myös informaation luotettavuudesta keskusteltaessa, että yleensä FAS-yritysten käyttämille rahoitusinstrumenteille saadaan jollain tapaa riittävän luotettava käypä arvo. Rahoitusinstrumenttien hankintamenoja haastateltavat puolestaan pitivät edeltävän analyysin perusteella jo itsessään luotettavina. Myös aiemman tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että rahoitusinstrumenttien arvostamisen luotettavuuteen liittyvillä kysymyksillä voi olla aiempaa vähemmän merkitystä (ks. esim. Barlev & Haddad 2003, 398; Ball 2006, 13; Barth 2006, 275; Hitz 2007, 327)^{213 214}.

Siihen, että luotettavuuteen liittyvä kysymykset eivät välttämättä ole olennaisia FAS-tilinpäätöstä tarkasteltaessa, viittaa myös se, että useiden haastateltavien mukaan on vain vähän tilanteita, joissa rahoitusinstrumentteja koskeva informaatio on merkityksellistä, mutta ei luotettavaa. Esimerkiksi KHT D totesi seuraavasti:

”[h]irveän vaikea on nähdä sellaista tilannetta, jossa [merkityksellisyyden ja luotettavuuden välinen ristiriita] voisi oikeasti realisoitua.”

²¹² Informaation merkityksellisyyttä ja olennaisuuden teemaa on analysoitu edellä luvussa 4.5.

²¹³ Aihetta koskevaa tutkimusta on käsitelty edellä luvussa 3.3.

²¹⁴ Teoreettisen viitekehyksen luvussa 3.3 on nostettu esiin kysymys siitä, ovatko rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation luotettavuuteen liittyvät kysymykset olennaisia FAS-tilinpäätöstä tarkasteltaessa. Kysymystä voidaan haastateltavien vastausten perusteella pitää perusteltuna.

Rahoitusinstrumentteja koskevan informaation merkityksellisyyden ja luotettavuuden ristiriidattomuutta tukee myös se edellä tehty tulkinta, jonka mukaan tilinpäätösinformaatiota voidaan sen tilintarkastamisen jälkeen pitää luotettavana.²¹⁵

Kokonaisuudessaan haastateltavat pitivät molempia kirjanpitolain mahdollistamia rahoitusinstrumenttien arvostamistapoja sellaisina, jotka voivat tuottaa luotettavaa informaatiota. Tyypillisesti he olivat kuitenkin sitä mieltä, että rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen tuottaa rahoitusinstrumenteista hankintamenoperusteista arvostamista luotettavampaa informaatiota. Haastattelujen perusteella vaikuttaa myös siltä, että informaation merkityksellisyys edellyttää sen luotettavuutta. Poikkeuksena tähän voi kuitenkin olla tilanne, jossa olennaisuuden vuoksi on perusteltua antaa sellaistaakin informaatiota, joka ei ole ehdottoman luotettavaa. Haastattelujen perusteella voidaan kuitenkin tehdä myös sellainen tulkinta, että informaation luotettavuuteen liittyvät kysymykset eivät välttämättä ole olennaisia kaikkien FAS-yritysten rahoitusinstrumenttien arvostamista pohdittaessa. Tämä viittaa siihen, että rahoitusinstrumentteja koskevan informaation luotettavuus voi olla kontekstisidonnaista.

4.7 Luotettavuus ja rahoitusinstrumentin likviditeetti

Edeltävässä luvussa todetun mukaisesti useimmat haastateltavat pitivät rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista hankintamenoperusteista arvostamista luotettavampaa informaatiota tuottavana arvostamistapana. Edelleen edeltävän luvun mukaisesti haastateltavat korostivat kuitenkin myös sitä, että informaation luotettavuus voi olla kontekstisidonnaista. Tätä voidaankin pitää aiemman tutkimuksen mukaisena, sillä teoreettisen viitekehyksen mukaan arvostamistavan luotettavuuteen voivat vaikuttaa rahoitusinstrumentin likviditeetti, arvostamistavan häilyvyys sekä se, kuka määrittää rahoitusinstrumentin käyvän arvon.

²¹⁵ Informaation merkityksellisyyden ja luotettavuuden välistä ristiriidattomuutta on tässä käsitelty siitä näkökulmasta, voiko epäluotettava informaatio olla merkityksellistä. Esimerkiksi KHT D huomautti edeltävän sitaatin lisäksi, että sinällään informaatio voi olla luotettavaa, mutta ei merkityksellistä. Tällaiset näkökulmat eivät kuitenkaan ole tärkeitä tutkimustehtävän näkökulmasta tarkasteltuina, sillä tutkielmassa ollaan tutkimustehtävän mukaisesti kiinnostuneita erityisesti siitä, mikä arvostamistapa tuottaa sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota.

Aiemman tutkimuksen tavoin haastateltavat kommentoivat erityisesti rahoitusinstrumentin likviditeettiä rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation luotettavuudesta keskusteltaessa²¹⁶. Haastateltavat korostivat tyypillisesti sitä, että se, miten rahoitusinstrumentin käypä arvo on määritetty²¹⁷, voi vaikuttaa siitä tuotetun informaation luotettavuuteen. Esimerkiksi KHT G totesi, että

”[m]itä likvidimpi markkina on, sitä parempaa informaatiota käypä arvo antaa ja mitä epälikvidimpi [markkina on], sitä heikompaa informaatiota [se antaa].”

Useimmat haastateltavat pitivätkin lähtökohtana sitä, että rahoitusinstrumentin markkina-arvo tuottaa luotettavampaa informaatiota kuin muut käyvän arvon määrittämistavat. He myös totesivat, että erilaisiin arvostusmalleihin perustuvat käyvät arvot ovat pääasiallisesti vähiten luotettavia käypiä arvoja. Näkemykset vastaavat muun muassa Gohin ym. (2009), Kolevin (2009), Gassen ja Schwedlerin (2010), Pajusen (2010) sekä Songin ym. (2010) tutkimustuloksia. Lisäksi ne ovat RvA 5.1–2 §:ien mukaisia. Haastateltavista ainoastaan KHT A ei ottanut kantaa rahoitusinstrumentin likviditeetin ja informaation luotettavuuden väliseen yhteyteen. Tämä voi viitata siihen, että KHT A ei pitänyt likviditeettiä ainakaan olennaisesti informaation luotettavuuteen vaikuttavana tekijänä.²¹⁸

Haastateltavilla ei kuitenkaan ollut yksiselitteisiä näkemyksiä siitä, vaikuttaako rahoitusinstrumentin likviditeetti siihen, kumpi kirjanpitolain mahdollistamista arvostamistavoista tuottaa rahoitusinstrumenteista luotettavampaa informaatiota. Esimerkiksi KHT B:n sanoin se, kumpi arvostamistapa tuottaa luotettavampaa informaatiota,

”-- saattaa kolmannen [tason käyvän arvon] kohdalla vaihdella, ehkä niin, että ensimmäisen [ja] toisen [tason käyvän arvon] osalta käypä arvo [on hankintamenoa] parempi.”

²¹⁶ Rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation luotettavuuteen liittyviä tutkimuksia on käsitelty edellä luvussa 3.3. Luvusta ilmenee, että huomattava osa aiemmasta tutkimuksesta viittaa siihen, että juuri rahoitusinstrumentin likviditeetti voi vaikuttaa rahoitusinstrumentista tuotetun informaation luotettavuuteen.

²¹⁷ Rahoitusinstrumentin käypänä arvona voidaan RvA 5.1–2 §:n mukaan käyttää joko markkina-arvoa, rahoitusinstrumentin osien tai vastaavien rahoitusinstrumenttien markkina-arvoista johdettua arvoa tai yleisesti hyväksytyillä arvostusmalleilla ja -menetelmillä laskettua arvoa. Käyvän arvon määrittämistapoja on käsitelty edellä luvussa 2.2.1.

²¹⁸ Rahoitusinstrumentin likviditeetti liittyy esimerkiksi siihen, onko rahoitusinstrumentille saatavissa noteerattu arvo. Se ei sen sijaan vaikuta rahoitusinstrumentin hankintamenoa määrittämiseen, sillä hankintameno perustuu tyypillisesti sopimukseen. Tämän vuoksi kappaleessa pääpaino on rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisessa.

Eri tason käyvät arvot KHT B:n vastauksessa viittaavat IFRS 13 -standardin yhteydessä käytettäviin termeihin²¹⁹. Vastaus kuvastaa sitä useiden haastateltavien näkemystä, että hankintameno voi ainakin tietyissä tilanteissa antaa rahoitusinstrumentista erityisesti arvostusmalliin perustuvaa käypää arvoa luotettavampaa informaatiota. Näkemystä voidaan pitää Gassen ja Schwedlerin (2010) tutkimuksen mukaisena, sillä heidän mukaansa ammattisijoittajat ja heidän neuvonantajansa pitävät rahoitusinstrumentteja koskevaa hankintamenoinformaatiota arvostusmalliperusteista käyvän arvon informaatiota hyödyllisempänä.

Haastateltavat korostivat kuitenkin tyypillisesti nimenomaan sitä, että rahoitusinstrumentteja koskeva hankintamenoinformaatio ei ole aina luotettavampaa kuin niitä koskeva arvostusmalleihin perustuva informaatio. Muun muassa KHT F huomautti, että

”-- kolmannen [tason] malli käyvästä arvosta voi parhaassa tapauksessa, jos menetelmä on oikeasti hyvä ja luotettava, tuottaa merkityksellistä tietoa.”

Vastaavasti esimerkiksi KHT E totesi, että myös arvostusmalleihin perustuvat käyvät arvot voivat antaa rahoitusinstrumenteista luotettavaa informaatiota, kunhan käytetyt oletukset ovat hyväksyttäviä. Useat haastateltavat pitivätkin rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation luotettavuutta myös tässä mielessä kontekstisidonnaisena: Heidän mukaansa on tilannekohtaista, tuottaako hankintameno rahoitusinstrumentista luotettavampaa informaatiota kuin arvostusmalliin perustuva käypä arvo. Ilmeisesti arvostusmalleihin perustuvat käyvät arvot tuottavat kuitenkin hankintamenoja luotettavampaa informaatiota silloin, kun käypään arvoon arvostaminen on tehty oikein. Myös näille näkemyksille on löydettävissä tukea aiemmasta tutkimuksesta, sillä muun muassa Carrollin ym. (2003), Gohin ym. (2009), Kolevin (2009) sekä Songin ym. (2010) tutkimusten mukaan arvostusmalleihin pohjautuvat käyvät arvotkin voivat olla riittävän luotettavia ollakseen merkityksellisiä.

²¹⁹ Haastattelussa käytettiin yksinkertaisuuden vuoksi IFRS 13 -standardin käyvän arvon hierarkian termejä. Haastateltaville pidettiin kuitenkin selvillä se, että mielenkiinnon kohteena on termistön lainaamisesta huolimatta FAS-tilinpäätös. Ensimmäisen tason käyvillä arvoilla viitataan RvA 5.1 §:ään rinnastuviin markkina-arvoihin, toisen tason käyvillä arvoilla RvA 5.1 §:n 1 kohtaan rinnastuviin markkina-arvoista johdettuihin arvoihin ja kolmannen tason käyvillä arvoilla RvA 5.1 §:n 2 kohtaan rinnastuviin arvostusmalleihin ja -menetelmiin perustuviin käypiin arvoihin.

Muista haastateltavista poiketen Rahoitusasiantuntija piti selkeästi lähtökohtana sitä, että rahoitusinstrumentin käypä arvo on luotettava sen määrittämistavasta riippumatta:

”Jos [rahoitusinstrumentille] saadaan hinta markkinoilta ja voidaan näyttää, että se on puhdas markkinahinta, silloin se on oikea [käypä arvo]. Mutta lähen siitä, että [käypä arvo] on -- [p]arhaalla mahdollisella tavalla laskettu käypä arvo. -- jollakin tavalla pystytään näyttämään toteen, että [kyseinen] arvo on käypä arvo. Ei [käyvän arvon määrittämistavalla] ole sitten merkitystä [luotettavuuden kannalta].”

Näin ollen Rahoitusasiantuntija piti rahoitusinstrumentin likvideettiä informaation luotettavuuteen liittyviin kysymyksiin vaikuttavana tekijänä ainoastaan siinä merkityksessä, että markkina-arvo on muita käypä arvoja luotettavampi. KHT D puolestaan korosti lukujen 4.3 ja 4.6 analyysia vastaavasti, että tyypillisesti FAS-yritysten käyttämät rahoitusinstrumentit ovat sen verran likvidejä, että niille saadaan luotettava käypä arvo²²⁰. Rahoitusasiantuntijan ja KHT D:n näkemykset voivatkin viitata siihen, että FAS-yritysten rahoitusinstrumenttien käyvät arvot ovat niin luotettavia, että hankintamenojen arvostaminen ei ole luotettavuuden näkökulmasta tarkasteltuna tarpeellista.

Rahoitusasiantuntija ja KHT C korostivat myös tilintarkastuksen merkitystä informaation luotettavuuden kannalta. Heidän vastaustensa perusteella voidaan päätellä, että esimerkiksi arvostusmalleihin perustuvat käyvät arvot ovat luotettavia osin juuri tilintarkastuksen ansiosta. Tätä kuvastaa muun muassa KHT C:n seuraava toteamus:

”-- jos käypä arvo saadaan suoraan markkinoilta, se on merkityksellistä [informaatiota], mutta jos [käypä arvo] on tason kolme [arvo], sekin on merkityksellistä --, koska sitten [tilintarkastajat miettivät] sitä, miten [rahoitusinstrumentti] on arvostettu ja minkälainen riski [arvostuksessa] on --.”

Rahoitusasiantuntija huomautti lisäksi, että esimerkiksi rahoitusinstrumentteja koskevaa tilinpäätösinformaatiota tarkastetaan juuri arvostamisen oikeellisuuden varmistamiseksi. Näin on myös ISA 200 -standardin mukaan, sillä standardin 11 kappaleen mukaisesti tilintarkastajan on lausuttava siitä, onko tilinpäätös kaikilta olennaisilta osiltaan oikein. Tästä lausueessaan tilintarkastajan on otettava kantaa myös rahoitusinstrumenttien arvostamisen oikeellisuuteen²²¹.

²²⁰ Ks. myös Gebhardt (2012), jonka mukaan rahoitusalan ulkopuoliset yritykset käyttävät käypinä arvoina tyypillisesti markkina-arvoja sekä niiden pohjalta johdettuja arvoja.

²²¹ Edellytyksenä tosin on se, että rahoitusinstrumentit muodostavat olennaisen osan tilinpäätöstä, sillä ISA 200 -standardin 11 kappaleen mukaisesti tilintarkastuksessa sovelletaan olennaisuutta.

Rahoitusasiantuntijan ja KHT C:n näkemykset sekä ISA 200 -standardi voivatkin viitata siihen, että lähtökohtaisesti kaikki tilintarkastettu informaatio on olennaisilta osiltaan luotettavaa²²². Tämä voi puolestaan viitata edellä käsiteltyjen Rahoitusasiantuntijan²²³ sekä KHT D:n²²⁴ näkemysten tavoin siihen, että rahoitusinstrumenttien hankintameno arvoistaminen ei ole luotettavuuden näkökulmasta tarkasteltuna tarpeellista: Edellä todetun mukaisesti useat haastateltavat pitivät pääsääntönä sitä, että oikein määritetyt arvostusmalleihin perustuvat käyvät arvot tuottavat hankintamenoja luotettavampaa informaatiota. Rahoitusasiantuntijan ja KHT C:n ISA 200 -standardia vastaavien näkemysten mukaisesti tilintarkastajat taas ottavat kantaa juuri siihen, ovatko rahoitusinstrumenttien arvostukset oikein tehtyjä. Tällöin tilintarkastettuja arvostusmalliperusteisia rahoitusinstrumenttien käypiä arvoja voidaan pitää olennaisesti oikein määritettyinä, jolloin ne voivat tuottaa rahoitusinstrumenteista hankintamenoja luotettavampaa informaatiota. Huomionarvoinen kuitenkin on se Christensenin (2010, 288) huomautus, että tilintarkastuksenkaan avulla ei pystytä täysin poistamaan laskentainformaation manipuloinnin riskiä.

Uutena likviditeettiin liittyvänä teemana haastateltavat nostivat esiin liitetietoinformaation tarpeellisuuden. Lähes kaikki haastateltavat huomauttivat, että arvostettaessa rahoitusinstrumentteja käypään arvoon sidosryhmien on tärkeää tietää, miten käyvät arvot on määritetty. KHT G:n sanoin

”[t]otta kai on [tilinpäätöksen] lukijalle mielenkiintoista, onko käypä arvo markkina-arvo vai jollakin arvostusmenetelmällä saatu arvo. [Tilinpäätöksen lukija] voi silloin arvioida informaation luotettavuutta paremmin.”

Valtaosa haastateltavista korostikin, että vaikka rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvoistaminen tuottaa niistä yleensä ulkoisten sidosryhmien kannalta luotettavampaa ja siten merkityksellisempää informaatiota kuin hankintamenoperusteinen arvostaminen, sidosryhmien kannalta on merkityksellistä tietää, miten erityisesti arvostusmalleihin perustuvat käyvät arvot on määritetty.

²²² Ks. myös edellä luku 4.6, jossa on päädytty vastaavanlaiseen tulkintaan.

²²³ Ks. edellä Rahoitusasiantuntijan eri tavoin määritettyjen käypien arvojen luotettavuutta koskeva näkemys

²²⁴ Ks. edellä KHT D:n huomautus, jonka mukaan FAS-yritysten rahoitusinstrumentit ovat niin likvidejä, että niille on saatavissa luotettava käypä arvo.

Sinällään myös aiemman tutkimuksen mukaan liitetietoinformaation antaminen voi parantaa arvostusmalliperusteisten käypien arvojen luotettavuutta (ks. esim. Barth 2006, 283; Sundgren 2013, 248). Liitetietoinformaation ei kuitenkaan tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä katsottu olevan sellainen tekijä, joka vaikuttaa olennaisesti informaation luotettavuuteen ja siten sen merkityksellisyyteen. Tästä poiketen lähes kaikki haastateltavat mainitsivat liitetietoinformaation tarpeellisuuden ja pitivät liitetietoja siten tärkeinä. Näiltä osin haastateltavien näkemykset poikkesivatkin aiemmasta tutkimuksesta.

Rahoitusinstrumentin likviditeetti näyttäytyi haastatteluissa lähinnä sellaisena tekijänä, joka vaikuttaa siihen, millainen käypä arvo tuottaa rahoitusinstrumentista luotettavaa informaatiota. Haastateltavilla ei ollut selkeitä näkemyksiä siitä, vaikuttaako rahoitusinstrumentin likviditeetti hankintamenoperusteisen ja käypään arvoon arvostamisen väliseen mielekkyydjärjestykseen luotettavuuden näkökulmasta tarkasteltuna. He pitivätkin kontekstisidonnaisena sitä, tuottaako ei-ehdottoman luotettava käypä arvo vai hankintameno rahoitusinstrumentista luotettavampaa informaatiota. Ilmeisesti ei-ehdottoman luotettava käypä arvo tuottaa kuitenkin hankintamenoa luotettavampaa informaatiota silloin, kun käyvän arvon määrittäminen on tehty oikein. Lisäksi haastateltavien vastaukset viittaavat siihen, että FAS-yritysten rahoitusinstrumenttien käyvät arvot voivat olla niin luotettavia, ettei niiden hankintamenoperusteinen arvostaminen ole luotettavuuden näkökulmasta tarpeellista. Uutena teemana haastateltavat kuitenkin korostivat sitä, että arvostettaessa rahoitusinstrumentteja käypään arvoon sidosryhmien kannalta on tärkeää, että arvostamisesta annetaan liitetietoinformaatiota.

4.8 Muut näkökulmat informaation luotettavuuteen

Edeltävän analyysiluvun mukaisesti haastateltavat kommentoivat erityiset rahoitusinstrumentin likviditeettiä arvostamistapojen tuottaman informaation luotettavuudesta keskusteltaessa. Aiemman tutkimuksen perusteella informaation luotettavuuteen voivat vaikuttaa lisäksi arvostamistavan häilyvyys sekä se, mikä taho määrittää rahoitusinstrumentin käyvän arvon. Näihin liittyen haastateltavat nostivat kuitenkin esiin lähinnä arvostamistavan häilyvyyteen liittyviä näkökohtia.

Kaikki haastateltavat pitivät ensinnäkin lähtökohtana sitä, että tilintarkastajien on mahdollista varmistua siitä, että rahoitusinstrumentin käypä arvo on määritetty oikein. Tyypillisesti vastauksesta esimerkki on Rahoitusasiantuntijan seuraava toteamus:

”[k]yllä [tilintarkastajat] lähtevät siitä, että kun tilintarkastaja kirjoittaa nimensä [tilintarkastuskertomuksen] alle, [käyvän arvon arvostus] on käyty läpi ja katsottu, että käypä arvo on se, mikä sen pitää olla.”

Haastateltavat totesivatkin, että tilintarkastajan on yleensä aina mahdollista saada riittävä varmuus siitä, että rahoitusinstrumentin käypä arvo on määritetty oikein. Jos näin ei ole, tämä pitää tarvittaessa huomioida tilintarkastuskertomusta mukauttamalla. Näkemys vastaakin TTL 15.2 §:n 1 kohtaa, jonka mukaan tilintarkastajien on lausuttava siitä, ovatko tilinpäätös ja toimintakertomus olennaisilta osiltaan oikein.

Rahoitusasiantuntijan toteamus kuvastaa myös sitä, että haastatteluissa keskityttiin lähinnä siihen, onko tilintarkastajien mahdollista varmistua rahoitusinstrumenttien käyppien arvojen oikeellisuudesta. Luvun 4.6 mukaisesti haastateltavat kuitenkin pitivät aiemman tutkimuksen tavoin lähtökohtana rahoitusinstrumenttien hankintamenojen luotettavuutta. Tällöin rahoitusinstrumenttien hankintamenot ovat yleensä todennettavissa, mitä KHT D:n huomautus tukee:

”Kyllä [hankintameno] on niin luotettava, kuin se -- voi olla. Se tiedetään absoluuttisesti, mikä hankintameno on pääasiallisesti.”

Lisäksi tilintarkastajat lausuvat TTL 15.2 §:n 1 kohdan mukaisesti olennaisesta oikeellisuudesta myös niiden FAS-tilinpäätösten osalta, joissa rahoitusinstrumentit on arvostettu hankintamenoperusteisesti. Tällöin tilintarkastajien on voitava varmistua siitä, että rahoitusinstrumentin hankintameno on esitetty olennaisesti oikeansuuruisena.

Haastateltavien arvostamistapojen todennettavuutta koskevat näkemykset ovat vastoin sitä tutkielman teoreettisessa osiossa esitettyä Ronenin (2008, 186) näkemystä, jonka mukaan erityisesti rahoitusinstrumenttien arvostusmalliperusteinen käypään arvoon arvostaminen voi olla epäluotettavaa todennettavuuden puutteen takia. Ristiriita haastateltavien ja Ronenin (2008) näkemysten välillä voi kuitenkin johtua siitä, että Ronen (2008, 186) viittaa yritysjohdon tekemiin ennusteisiin. Lukujen 4.3 ja 4.6 analyysin mukaisesti FAS-yritysten rahoitusinstrumentit taas ovat tyypillisesti sellaisia, joiden mahdolliset käyvät arvot eivät perustu tällaisiin ennusteisiin. Tällöin tilintarkastajien voi olla

helpompi varmentaa arvojen oikeellisuus. Haastateltavien näkemykset viittaavatkin siihen, että todennettavuudella osana arvostamistavan häilyvyyttä ei ole olennaista vaikutusta sen kannalta, mikä arvostamistapa tuottaa ulkoisille sidosryhmille luotettavaa informaatiota.

Teoreettisen viitekehyksen mukaisesti arvostamistavan häilyvyyden muita osia ovat harkinnanvara ja tarkkuustaso. KHT A:n näkemys kuvastaa haastateltavien tyypillistä näkökantaa näihin rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen osalta. Hänen mukaansa käypään arvoon arvostamiseen liittyvän subjektiivisuuden²²⁵ takia yritykset toisaalta voivat ja toisaalta eivät voi päätyä keskenään erilaisiin arvoihin. Näin on siksi, että

”-- [hinnoittelu] ei ole siinä mielessä eksaktia, että -- sama positio [hinnoitellaan] hieman eri tavalla riippuen siitä, kuka hinnoittelee, koska taustalla on markkinadata, joka vähän vaihtelee. Mutta markkinat ja muut käyttävät aina samaa -- laskentamallia --, ja markkinadatassa – ei merkittävää eroa ole. Ongelma ehkä voisi tulla kysymykseen, jos on sijoituksia noteeraamattomiin -- instrumentteihin. -- Mutta -- käsitykseni mukaan tällaisia sijoituksia ei suomalaisissa yhtiöissä ole niin merkittävässä määrin, että näkisin [tätä] merkittävänä ongelmana. Tyypillisesti, jos ajatellaan, mitä tällaiset sijoitukset ovat, ne voivat olla sijoituksia golf-kentän osakkeisiin, [ja jos näiden] taasearvo on tuhat euroa tai pari [tuhatta euroa], niin -- vaikka [tällaisen instrumentin] arvo olisi mitä tahansa, sillä ei ole tilinpäätöksen lukijan kannalta hirvittävän isoa merkitystä.”

Sitaatista ilmenee ensinnäkin se, että sinällään rahoitusinstrumenttien arvostusmalliperusteiseen arvostamiseen liittyvä harkinnanvara voi olla ongelmallinen seikka: FAS-yritykset voivat rahoitusinstrumenttejaan arvostaessaan päätyä samankaltaisten rahoitusinstrumenttien osalta erilaisiin arvoihin. Jotkut haastateltavat huomauttavatkin KHT A:ta selkeämmin, että tämä voi olla ongelma informaation vertailukelpoisuuden ja siten sidosryhmien kannalta. Tällainen näkemys vastaa myös Palea ja Mainon (2013, 266) aiempaa tutkimusta koskevaa huomautusta, jonka mukaan informaatiota voidaan sen epätarkkuuden seurauksena pitää vähemmän luotettavana kuin tarkempaa informaatiota. Lisäksi se voi asettaa kyseenalaiseksi sen, että rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista kannattavat tahot vetoavat vertailukelpoisuuteen perustellessaan käyvän arvon informaation merkityksellisyyttä (ks. Barth 2007, 11).

Sitaatista ilmenee kuitenkin myös se useiden haastateltavien näkemys, että on vain vähän tilanteita, joissa rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamiseen liittyvä har-

²²⁵ Tällaista subjektiivisuutta liittyy arvostusmalleihin ja -menetelmiin perustuviin käypiin arvoihin.

kinnanvara aiheuttaa olennaisia ongelmatilanteita. KHT C ja KHT G huomauttivat lisäksi, että käypään arvoon arvostamiseen liittyvästä harkinnanvarasta huolimatta yritysten pitäisi päätyä samankaltaisia instrumentteja arvostettaessa suhteellisen samansuuruisiin arvoihin. Erityisesti KHT D ja KHT E pitivät kuitenkin täysin mahdollisena sitä, että kaksi FAS-yritystä voi saada samankaltaisille rahoitusinstrumenteilleen erilaiset käyvät arvot. Toisaalta nämäkin haastateltavat pitivät lähtökohtana sitä, että tilintarkastuksen avulla on mahdollista varmistua riittävällä tasolla rahoitusinstrumenttien arvostamisen asianmukaisuudesta. Lisäksi KHT D totesi, että juuri harkinnanvaraisuuden takia sidosryhmien kannalta on olennaista, että muun muassa käytetyistä oletuksista annetaan liitetietoinformaatiota²²⁶.

Haastateltavien edellä käsitellyt näkemykset voivat viitata siihen, että arvostamistapaan liittyvä harkinnanvara ja arvostamistavan tarkkuustaso eivät ole FAS-tilinpäätöstä tarkasteltaessa informaation luotettavuuteen vaikuttavia tekijöitä: haastateltavat pitivät niitä joko sellaisina seikkoina, jotka eivät aiheuta olennaisia ongelmia, tai sitten he kokivat, että tilintarkastuksen avulla on mahdollista saada riittävä varmuus siitä, että ne eivät vaaranna informaation luotettavuutta. Tätä voidaan pitää aiemman tutkimuksen vastaisena, sillä tutkielman teoreettisen viitekehyksen mukaan harkinnanvara ja tarkkuustaso voivat vaikuttaa tuotetun informaation luotettavuuteen. Haastateltavien aiemmasta tutkimuksesta poikkeavat näkemykset voivat kuitenkin johtua jälleen siitä, että FAS-yritysten rahoitusinstrumentit ovat lukujen 4.3 ja 4.6 mukaisesti suhteellisen yksinkertaisia. Tällöin FAS-yritysten rahoitusinstrumenttien käypien arvojen määrittäminen ei tyypillisesti edellytä yritysjohton tekemien oletusta käyttämistä, jolloin rahoitusinstrumentteja koskeva käyvän arvon informaatio voi olla luotettavaa.

Haastateltavat eivät nostaneet rahoitusinstrumenttien hankintamenoperusteisen arvostamisen osalta esiin arvostamistapaan liittyvää harkinnanvaraa ja arvostamistavan tarkkuustasoa koskevia seikkoja. Myöskään teoreettisessa viitekehyksessä käsitelty aiempi tutkimus ei ole ottanut kantaa aihepiiriin hankintamenoperusteisen arvostamisen näkökulmasta. Koska haastateltavat eivät maininneet hankintamenoperusteiseen rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyviä seikkoja harkinnanvarasta ja tarkkuustasosta keskusteltaessa, he eivät ilmeisesti pitäneet näitä erityisen ongelmallisina hankintamenoperus-

²²⁶ Liitetietoinformaation tärkeyden teemaa on käsitelty edellä rahoitusinstrumentin likviditeetin analysoinnin yhteydessä.

teisen arvostamisen näkökulmasta tarkasteltuna. Huomionarvoista kuitenkin on, että esimerkiksi Carroll ym. (2003, 2) huomauttavat myös hankintamenojen voivan olla vertailukelvottomia eri yritysten välillä.

Ainoastaan KHT E ja KHT F ottivat selkeästi kantaa siihen, vaikuttaako määrittävä taho teoreettisen viitekehyksen mukaisesti informaation luotettavuuteen. He pitivät lähtökohdiana sitä, että riippumattoman tahon määrittämät rahoitusinstrumentin käyvät arvot ovat luotettavampia kuin ne käyvät arvot, joiden määrittämisessä johto on käyttänyt harkintaansa. KHT E:n sanoin

”[jos on] ulkopuolisen, asiantuntevan tahon tekemä [arvio], siihen luotetaan enemmän kuin yhtiön omaan [arvioon]. Voi olla, että niissä on käytetty vähemmän -- harkintaa kuin johdon itse tekemissä [arvioissa].”

Myös KHT D huomautti, että aina, kun johdon on mahdollista käyttää harkintaansa esimerkiksi jonkin tilinpäätöserän arvoa määritettäessä, se käyttää sitä. Näin ollen myös KHT D piti ulkopuolisen tahon tekemiä käyvän arvon arvioita ilmeisesti luotettavampina kuin johdon tekemiä arvioita. Näkemykset ovat Muller ja Riedlin (2002) sekä Kadousin ym. (2012) tutkimustulosten mukaisia²²⁷.

Useimmat haastateltavat eivät kuitenkaan nostaneet esiin määrittävään tahoön liittyviä näkökohtia. Tämä voi johtua useasta eri syystä: Ensinnäkin on mahdollista, että useimmat haastateltavat eivät pitäneet määrittävää tahoja olennaisesti informaation luotettavuuteen vaikuttavana tekijänä. Näin voi olla myös aiemman tutkimuksen perusteella, sillä esimerkiksi Cotter ja Richardson (2002), Barth ja Clinch (1998), Barth ym. (1998, 92) sekä Altamuro ja Zhang (2013, 833) viittaavat siihen, että myös johdon tekemät käyvän arvon arviot voivat olla luotettavia. Toiseksi on mahdollista, että määrittävään tahoön liittyvä kysymys ei ole relevantti siksi, että FAS-yritysten rahoitusinstrumenttien käypiä arvoja määritettäessä ei luvuissa 4.3 ja 4.6 kuvatus mukaisesti tyypillisesti tarvita johdon arvioita. Yksi mahdollinen selitys sille, että useat haastateltavat eivät ottaneet kantaa määrittävään tahoön, on myös se, että haastateltavien mukaan tilintarkastuksen avulla on edeltävän analyysin mukaisesti mahdollista varmistua riittävästi rahoitusinstrumenttien arvostamisen oikeellisuudesta. Tällöin tilintarkastettua informaatiota voidaan pitää luotettavana määrittävästä tahosta riippumatta.

²²⁷ Ks. edellä luku 3.3

Teoreettisen viitekehyksen mukaisten luotettavuuteen liittyvien teemojen lisäksi tai niiden sijaan jotkut haastateltavat liittivät informaation luotettavuuteen rahoitusinstrumentin luonteen. Aiemman tutkimuksen perusteella tätä on pidetty lähinnä informaation merkityksellisyyteen liittyvänä seikkana. Ne haastateltavat, jotka pitivät rahoitusinstrumentin luonnetta informaation luotettavuuteen vaikuttavana tekijänä, kokivat rahoitusinstrumentin luonteen vaikuttavan siihen, kuinka luotettavasti rahoitusinstrumentin käypä arvo on määritettävissä. Esimerkiksi KHT G:n mukaan

”-- mitä pidempi sijoitushorisontti [on ja] mitä epälikvidimmät markkinat [ovat], sitä parempaa informaatiota hankintameno -- antaa. Kun taas sitten, jos sijoitushorisontti on viikon hyvin likvideillä markkinoilla, todennäköisyys, että [rahoitusinstrumentti] saadaan realisoitua [tarkasteluhetken] hintaan [kasvaa, ja silloin käypä arvo] antaa paremman kuvan kuin hankintameno.”

Rahoitusinstrumentin maturiteettia informaation luotettavuuteen liittyvänä piirteenä kommentoineet haastateltavat huomauttivatkin, että rahoitusinstrumentin käypä arvo on arvioitavissa luotettavammin silloin, kun rahoitusinstrumentti aiotaan myydä tai toteuttaa pian. Huomionarvoista on, että yhteensä puolet haastateltavista kommentoi rahoitusinstrumentin luonnetta informaation luotettavuuteen vaikuttavana tekijänä. Haastateltavat siis ilmeisesti pitivät rahoitusinstrumentin luonnetta suhteellisen olennaisena seikkana informaation luotettavuuden näkökulmasta. Tämä voi viitata siihen, että aiemmassa tutkimuksessa käsitelty rahoitusinstrumentin luonne vaikuttaa rahoitusinstrumentin likviditeetin tavoin informaation merkityksellisyyteen luotettavuuden välityksellä²²⁸.

Haastateltavat eivät pääsääntöisesti pitäneet muita teoreettisen viitekehyksen mukaisia informaation luotettavuuteen liittyviä seikkoja kuin edeltävässä analyysiluvussa käsiteltyä rahoitusinstrumentin likviditeettiä informaation luotettavuuteen vaikuttavina tekijöinä. Jotkut haastateltavat tosin huomauttivat, että sinällään riippumattomien tahojen määrittämät käyvät arvot ovat johdon oletuksiin perustuvia käypiä arvoja luotettavampia. Kuitenkin myös yritysjohdon tekemät käyvän arvon arviot voivat olla esimerkiksi tilintarkastuksen ansiosta luotettavia. Teoreettisen viitekehyksen mukaisten teemojen sijaan useat haastateltavat liittivät informaation luotettavuuteen rahoitusinstrumentin

²²⁸ Sitä, että rahoitusinstrumentin likviditeetti vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen informaation luotettavuuden välityksellä, on käsitelty edellä luvussa 3.3.

luonteen, ja haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että rahoitusinstrumentin luonne voi vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen juuri luotettavuuden välityksellä.

4.9 Tilinpäätösinformaation esittämisaikasta ja sen vaikutus merkityksellisyyteen

Kolmantena keskeisenä teemana haastateltavien kanssa keskusteltiin informaation esittämisaikasta ja siitä, vaikuttaako esittämisaika informaation merkityksellisyyteen. Lähtökohtana haastateltavat pitivät tyypillisesti sitä, että informaation esittämisaikan ei pitäisi vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen. Esimerkiksi KHT G totesi, että

”[s]e, että jokin asia on liitetiedoissa, on yhtä arvokas informaatio kuin se, että se on -- tuloslaskelmalla [tai taseella].”

Haastateltavien mukaan ulkoisten sidosryhmien tulisikin käyttää informaatiota sen esittämisaikasta riippumatta. Tämä on myös aiemman tutkimuksen mukaista: aiemman tutkimuksen mukaan informaation esittämismuodon ei pitäisi vaikuttaa siihen, hyödynnetäänkö sitä (ks. esim. Barth ym. 2003, 582; Ahmed ym. 2006, 568; Hitz 2007, 344).

Haastateltavien vastaukset viittaavat myös siihen, että informaatio on olennaisilta osiltaan yhtä tarkkaa sen esittämisaikasta riippumatta. Näin myös pitää olla TTL 15.2 §:n 1 kohdan nojalla. Tästä huolimatta Libbyn ym. (2006) tutkimustulos, jonka mukaan liitetietoinformaatioissa hyväksytään tuloslaskelma- ja taseinformaatiota enemmän virheellisyyttä, sai haastatteluissa jonkin verran tukea. Osa haastateltavista ensinnäkin huomautti, että sinällään liitetietoina esitettävä rahoitusinstrumentteja koskeva informaatio on yhtä tarkkaa kuin tuloslaskelma- ja taseinformaatio, mutta liitetiedoissa ei välttämättä esitetä kaikkia niitä tietoja, jotka esitettäisiin tuloslaskelmalla tai taseella. Esimerkiksi KHT C:n mukaan

”[k]aikkia [liitetiedoissa] ei tarvitse esittää, mutta jos siellä [jotain] on [ja] se on vaatimusten mukaan esitetty, kyllä [informaatio] on -- yhtä tarkkaa liitetietojen osalta --.”

Käytännössä tämä voi tarkoittaa rahoitusinstrumenttien arvostamisen kannalta sitä, että jos rahoitusinstrumentit on arvostettu tilinpäätöksessä hankintamenoperusteisesti, liitetietoina ei välttämättä esitetä kaikkia niitä tietoja, jotka ilmenisivät, jos rahoitusinstrumentit olisi arvostettu käypään arvoon. Informaation merkityksellisyyden kannalta tämä voi tarkoittaa sitä, että sidosryhmät eivät saa kaikkea informaatiota, mikäli rahoitusinstrumentit on arvostettu hankintamenoperusteisesti.

Jotkut haastateltavat puolestaan pitivät mahdollisena myös sitä, että liitetietoinformaatio voi olla hieman epätarkempaa kuin tilinpäätöslaskelmilla esitettävä informaatio. KHT F kuvasi tätä seuraavasti:

”-- [liitetiedoissa] voi olla joitakin [sellaisia] virheitä, [että] jos ne olisivat tuloksessa tai taseessa, niiden ei annettaisi mennä läpi.”

Edellä käsitellyn informaation esittämättä jättämisen tavoin tämä voi viitata siihen, että informaation esittämispaikalla voi olla vaikutusta informaation merkityksellisyyden kannalta. Tähän voi viitata myös se KHT G:n luvussa 4.6 esitetty näkemys, jonka mukaan ei-ehdottoman varma informaatio voi olla perusteltua antaa liitetietona tuloslaskelmalla ja taseella esittämisen sijaan. Sitä, että informaation esittämispaikka voi olla olennainen seikka tarkasteltaessa informaation merkityksellisyyttä, tukee myös KHT F:n huomautus siitä, että liitetietoinformaation paljous voi johtaa sen hyödyntämättä jättämiseen. Huomautus vastaa Sundgrenin (2013, 248) esittämää näkemystä.

Käytännössä haastateltavat olivatkin sitä mieltä, että informaation esittämispaikka vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen. Tyypillisenä vastauksena KHT E totesi, että

”[j]os joku [edes] lukee tilinpäätöksen, kyllä se viimeistään taseeseen tai rahoituslaskelmaan lopettaa lukemisen. [Eli] jos ajatellaan ulkopuolisen [tilinpäätöksen] lukija kannalta, niin [jos informaatio] -- on tuloksessa ja taseessa, [asia] tulee nopeammin esille kuin silloin, kun [informaatio] on liitetiedoissa.”

Haastateltavat huomauttivatkin, että käytännössä vain hyvin harvat sidosryhmien edustajat lukevat tilinpäätöksen kokonaisuudessaan, ja tällöin liitetiedoissa esitettävää informaatiota voidaan pitää vähemmän merkityksellisenä kuin tilinpäätöslaskelmilla esitettävää informaatiota. Näkemys vastaa selkeästi aiempaa tutkimusta (ks. esim. Davis-Friday ym. 1999; Ahmed ym. 2006; Müller ym. 2014). Se tukee myös sitä Hirshleifer &

Teohin (2003, 338–339) toteamusta, että tyypillisesti helpommin saatavilla informaatiota hyödynnetään vaikeammin saatavilla olevaa informaatiota enemmän.

Jotkut haastateltavat korostivat myös sitä, että informaation esittämispaikka voi vaikuttaa sen merkityksellisyyteen selkeyden takia: heidän mukaansa informaatiota pidetään selkeämpänä silloin, kun se esitetään tilinpäätöslaskelmilla. Huomionarvoista tässä on se, että tyypillisesti haastateltavat perustelivat rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen merkityksellisyyttä juuri sen selkeydellä²²⁹. Näin ollen informaation esittämispaikka kytkeytyy selkeästi informaation merkityksellisyyteen. Haastateltavien informaation esittämispaikkaa koskevat näkemykset voivat selittää myös sitä, miksi käypään arvoon arvostamista pidetään hankintameno- arvoon arvostamista merkityksellisempänä informaatiota tuottavana, vaikka sama informaatio on luvun 4.3 mukaisesti tyypillisesti saatavilla arvostamistavasta riippumatta.

Haastateltavat pitivät lähtökohtana sitä, että ulkoisten sidosryhmien tulisi hyödyntää rahoitusinstrumentteja koskevaa informaatiota sen esittämispaikasta riippumatta. Tästä huolimatta he totesivat, että informaation esittämispaikka vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen. Tähän vaikuttavat muun muassa se, että liitetietoinformaatio voi olla tilinpäätöslaskelmilla esitettävää informaatiota epätarkempaa sekä se, että käytännössä sidosryhmät eivät hyödynnä liitetietoinformaatiota yhtä paljon kuin esimerkiksi tuloslaskelmalla ja taseella esitettävää informaatiota. Informaation merkityksellisyyden kannalta tarkasteltuna tämä viittaa siihen, että sidosryhmien kannalta olennaisen informaation esittäminen pelkästään liitetietoina ei välttämättä ole riittävää. Tällöin rahoitusinstrumenttien hankintamenoperusteinen arvostaminen ei ehkä tuota sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota.

²²⁹ Ks. edellä luku 4.3

5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1 Yhteenveto tilintarkastajien keskeisistä näkemyksistä

Tutkimuksen tavoitteena oli lisätä ymmärrystä siitä, miten rahoitusinstrumentit tulisi tilintarkastajien näkemyksen mukaan arvostaa FAS-tilinpäätöksessä ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisen informaation tuottamiseksi. Teoreettisessa viitekehyyksessä perehdyttiin rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyviin normatiivisiin lähteisiin ja aiempaan aihepiiriä koskevaan tutkimukseen. Näiden perusteella määriteltiin informaation merkityksellisyyteen vaikuttaviksi tekijöiksi rahoitusinstrumentin tyyppi ja luonne, tarkastelunäkökulma, informaation esittämispaikka sekä luotettavuus. Informaation luotettavuuteen vaikuttaviksi tekijöiksi määriteltiin puolestaan rahoitusinstrumentin likviditeetti, rahoitusinstrumentin arvon määrittävä taho sekä arvostamistavan häilyvyys. Lisäksi normatiivisten lähtökohtien havaittiin edellyttävän informaatiolta oikean ja riittävän kuvan tuottamista, jotta informaatio voi olla merkityksellistä.

Empiirinen aineisto koostui kahdeksan Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen edustajan haastatteluista. Haastatteluaineisto kerättiin teoreettisen viitekehyyksen mukaisiin teemoihin pohjautuvien puolistrukturoitujen haastattelujen avulla. Haastateltavat pitivät ensinnäkin lähtökohtana tyypillisesti sitä, että sama rahoitusinstrumentteja koskeva informaatio on saatavissa tilinpäätöksestä arvostamistavasta riippumatta. Tällaista näkökantaa ei ole huomioitu aiemmassa tutkimuksessa. Haastateltavat pitivät hallituksen esitystä 173/1997 vastaavasti lähtökohtana myös sitä, että molemmat kirjanpitolain mahdollistamat rahoitusinstrumenttien arvostamistavat voivat tuottaa oikean ja riittävän kuvan, jota informaation merkityksellisyys normatiivisten lähtökohtien perusteella edellyttää. He eivät myöskään nostaneet esiin olennaisia ristiriitoja lainsäädännön, informaation merkityksellisyyden ja kummankaan arvostamistavan välillä. Tilintarkastajien näkemysten mukaan arvostamistapa ei näin ollen välttämättä vaikuta siihen, saavatko ulkoiset sidosryhmät rahoitusinstrumenteista merkityksellistä informaatiota.

Tästä huolimatta haastateltavat olivat rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista kannattavien tahojen tavoin pääsääntöisesti sitä mieltä, että käypään arvoon arvos-

taminen tuottaa ulkoisille sidosryhmille hankintamenoperusteista arvostamista merkityksellisempää informaatiota²³⁰. Vaihtoehtoisesti he pitivät KPA 2:2.2–3:ia sekä KPA 2:4.1:n 10 kohtaa vastaavasti vähimmäisvaatimuksena rahoitusinstrumenttien käypien arvojen esittämistä liitetietoinformaationa. Haastateltavien vastausten perusteella FAS-yritysten rahoitusinstrumentit ovat lisäksi useimmiten sellaisia, jotka voi sekä aiemman tutkimuksen (ks. esim. Barth ym. 1996; Eccher ym. 1996; Nelson 1996; Venkatachalam 1996; Carroll ym. 2003; Ahmed ym. 2006) että normatiivisten (ks. KPA 2:2.3) lähtökohtien mukaan olla perusteltua arvostaa käypään arvoon.

Aiemmasta tutkimuksesta poiketen tilintarkastajat kuitenkin näkivät rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen merkityksellisyyden johtuvan tyypillisesti siitä, että käypään arvoon arvostaminen tuottaa rahoitusinstrumenteista selkeämmin ymmärrettävää informaatiota kuin hankintamenoperusteinen arvostaminen. Käypään arvoon arvostamisen mielekkyyttä voi tilintarkastajien mukaan tosin selittää myös sen ajantasaisuus, johon myös muut tutkijat viittaavat (ks. esim. Laux & Leuz 2009, 827; Shivakumar 2013, 376; Fargher & Zhang 2014, 185). Käytännössä FAS-yritykset kuitenkin arvostavat käyvän arvon informaation merkityksellisyydestä huolimatta rahoitusinstrumenttinsa yleensä kirjanpitolain pääperiaatteiden²³¹ mukaisesti varovaisuuden periaatetta noudattaen ja hankintamenoperusteisesti.

Haastateltavien mukaan se, mikä arvostamistapa tuottaa rahoitusinstrumenteista merkityksellistä informaatiota, voi tosin olla jossain määrin kontekstisidonnaista. Teoreettisen viitekehyksen mukaisista tekijöistä he pitivät kuitenkin ainoastaan rahoitusinstrumentin luonnetta selkeästi informaation merkityksellisyyteen vaikuttavana seikkana: tilintarkastajien mukaan ja muun muassa Kooncen ym. (2011) ja Kadousin ym. (2012) tutkimustuloksia vastaavasti rahoitusinstrumenttia koskeva käyvän arvon informaatio on erityisen merkityksellistä silloin, kun instrumentti erääntyy tai se aiotaan myydä pian. Aiemmasta tutkimuksesta poiketen rahoitusinstrumentin tyyppi vaikuttaa tuotetun informaation merkityksellisyyteen haastateltavien mukaan lähinnä silloin, kun kyseessä on suo-

²³⁰ Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista kannattavien tahojen näkemykseen käyvän arvon informaation merkityksellisyydestä viittaavat esimerkiksi Barth (1994, 3), Abdel-Khalik (2010, 256), Song ym. (2010, 1376), Shivakumar (2013, 376) sekä Sundgren (2013, 244).

²³¹ KPL 5:2, 5:13

jausinstrumentti²³². Tällöin käyvän arvon informaatio on KPA 2:2.3:ia vastaavasti tilintarkastajien mukaan merkityksellistä, ja tärkeää on myös se, että käyvän arvon kirjaus tehdään niin, että suojaavan ja suojattavan erän käyvän arvon muutokset kohdistuvat tuloslaskelmalle samanaikaisesti. Haastateltavat eivät tyypillisesti nostaneet esiin myöskään tarkastelunäkökulmaan liittyviä näkökohtia, vaikka esimerkiksi se, mitä tarkoitusta varten informaatiota tarvitaan (ks. esim. Barlev & Haddad 2003, 396) tai mikä sidosryhmä informaatiota tarkastelee (ks. esim. Peek ym. 2010, 49; ks. myös Penman 2007, 34), voi joidenkin tutkimusten mukaan vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen.

Uutena informaation merkityksellisyyteen vaikuttavana seikkana haastateltavat mainitsivat erityisesti olennaisuuden. Haastateltavien mukaan informaation merkityksellisyyttä tarkasteltaessa tärkeää on ensinnäkin miettiä sitä, kuinka olennaisen osan tilinpäätöstä ja liiketoimintaa rahoitusinstrumentit kussakin tilanteessa muodostavat. Lisäksi tilintarkastajien mukaan on huomioitava se, että mikäli jokin rahoitusinstrumentteja koskeva informaatio on olennaista, se on ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä. Informaation olennaisuuteen taas voi vaikuttaa esimerkiksi liiketoiminnan luonne. Olennaisuuden teema ei ole noussut aiemmissä tutkimuksissa esiin oletettavasti sen takia, että rahoitusinstrumenttien arvostamista käsittelevät tutkimukset kohdistuvat tyypillisesti rahoitusalaan (ks. Landsman 2007, 22; Gebhardt 2012, 268): rahoitusosalalla rahoitusinstrumentit ovat liiketoiminnan luonteen mukaisesti olennainen osa tilinpäätöstä ja liiketoimintaa, jolloin olennaisuus ei ole relevantti kysymys.

Myös informaation luotettavuuden näkökulmasta haastateltavat pitivät lähtökohtana sitä, että molemmat kirjanpitolain mahdollistamat arvostamistavat voivat oikein tehtyinä olla toimivia, mikä voi olla aiemman tutkimuksen mukaista²³³. Informaation merkityksellisyyttä koskevia näkemyksiä vastaavasti haastateltavat pitivät kuitenkin rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista lähtökohtaisesti hankintamenusteista arvostamista luotettavampaa informaatiota tuottavana arvostamistapana. Näin on tilintarkastajien mukaan käyvän arvon ajantasaisuuden takia. Aiemmassa tutkimuk-

²³² Vrt. aiempi tutkimus tukee esimerkiksi selkeämmin rahoitusvaroja kuin -velkoja koskevan käyvän arvon informaation merkityksellisyyttä, mikä ilmenee edellä luvussa 3.2.

²³³ Useat tutkimukset tukevat ainakin tiettyjen käypien arvojen luotettavuutta (ks. esim. Goh ym. 2009; Kolev 2009; Song ym. 2010; Kadous ym. 2012), ja hankintamenusteiden osalta lähtökohtana pidetään luvussa 3.3 kuvatun mukaisesti luotettavuutta.

nessa käyvän arvon ajantasaisuus on liitetty lähinnä informaation merkityksellisyyteen (ks. esim. Laux & Leuz 2009, 827; Shivakumar 2013, 376; Fargher & Zhang 2014, 185).

Informaation merkityksellisyyden tavoin haastateltavat pitivät informaation luotettavuutta jossain määrin kontekstisidonnaisena. Teoreettisen viitekehyksen mukaisista tekijöistä he tosin näkivät lähinnä rahoitusinstrumentin likviditeetin vaikuttavan informaation luotettavuuteen: Tilintarkastajien mukaan käyvät arvot ovat erityisen luotettavia silloin, kun ne perustuvat likvideiltä markkinoilta saatuihin arvoihin, mikä vastaa muun muassa Gohin ym. (2009), Kolevin (2009), Gassen ja Schwedlerin (2010), Pajusen (2010) sekä Songin ym. (2010) tutkimustuloksia sekä RvA 5.1–2 §:iä. Rahoitusinstrumentin heikko likviditeetti voi myös Gassen ja Schwedlerin (2010) tutkimustuloksia vastaavasti johtaa siihen, että hankintameno tuottaa rahoitusinstrumentista käypää arvoa luotettavampaa informaatiota. Mikäli käypä arvo on tällaisessa tilanteessa määritetty oikein, se voi haastateltavien mukaan kuitenkin tuottaa hankintamenoa luotettavampaa informaatiota. Myös tällainen näkemys voi olla aiemman tutkimuksen mukainen (ks. esim. Carroll ym. 2003; Goh ym. 2009; Kolev 2009; Song ym. 2010). Haastateltavat pitivät kuitenkin tärkeänä sitä, että rahoitusinstrumentteja käypään arvoon arvostettaessa arvostamisesta annetaan liitetietoinformaatiota, mitä voidaan pitää teoreettiseen viitekehykseen nähden uutena teemana.

Haastateltavat eivät edellä todetun mukaisesti pääsääntöisesti pitäneet arvostamistavan häilyvyyttä ja määrittävää tahoja informaation luotettavuuteen vaikuttavina tekijöinä, mikä on muun muassa Muller ja Riedlin (2002), Ronenin (2008, 186), Kadousin ym. (2012) sekä Palea ja Mainon (2013, 266) näkemysten vastaista. Näiden seikkojen merkityksettömyys voi kuitenkin johtua siitä, että FAS-yritysten rahoitusinstrumenttien käyvät arvot ovat määritettävissä suhteellisen luotettavasti. Gebhardtin (2012) tutkimustulokset tukevat tällaista näkökohtaa: hänen tutkimustulostensa mukaan rahoitusalan ulkopuolella rahoitusinstrumenttien käypinä arvoina käytetään lähinnä markkina-arvoja sekä niiden pohjalta johdettavia arvoja. Haastateltavat pitivät myös selkeästi lähtökohtana sitä, että tilintarkastuksen avulla on TTL 15.2 §:n 1 kohdan edellytysten mukaisesti mahdollista saada riittävä varmuus arvostamistavan oikeellisuudesta. Arvostamistavan häilyvyyden ja määrittävän tahon sijaan haastateltavat nostivat uutena informaation luotettavuuteen liittyvänä teemana esiin rahoitusinstrumentin luonteen:

tilintarkastajien mukaan rahoitusinstrumentin lyhyt maturiteetti vaikuttaa myönteisesti käyvän arvon määrittämisen luotettavuuteen. Näin ollen muun muassa Kooncen ym. (2011) ja Kadousin ym. (2012) informaation merkityksellisyyteen liittäessä rahoitusinstrumentin maturiteetti voi vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen luotettavuuden välityksellä.

Muun muassa Gohin ym. (2009), Kolevin (2009), Songin ym. (2010) sekä Kadousin ym. (2012) tutkimustuloksia vastaavasti haastateltavat pitivätkin informaation luotettavuutta informaation merkityksellisyyteen vaikuttavana tekijänä kuitenkin siten, että informaation merkityksellisyys on sen luotettavuutta tärkeämpää. Käytännössä tilintarkastajat pitivät fair value -direktiivin tavoin lähtökohtana sitä, että informaation on oltava luotettavaa voidakseen olla merkityksellistä. Heidän mukaansa tilintarkastettua informaatiota voidaan kuitenkin pitää luotettavana, mitä voidaan TTL 15.2 §:n 1 kohdan perusteella pitää perusteltuna. Tällöin informaation luotettavuus ei välttämättä ole relevantti kysymys. Haastateltavat korostivat myös tässä yhteydessä uutena teemana olennaisuutta, ja heidän mukaansa voi olla perusteltua antaa myös jossain määrin epävarmaa informaatiota, mikäli se on sisällöltään olennaista. He myös huomauttivat käytännössä olevan harvinaista, että informaatio on merkityksellistä, mutta ei luotettavaa.

Esittämipaikan osalta haastateltavat pitivät esimerkiksi Barthin ym. (2003, 582), Ahmedin ym. (2006, 568) sekä Hitzin (207, 344) näkemyksiä vastaavasti lähtökohtana sitä, että esittämipaikan ei pitäisi vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen. Näin ollen myöskään arvostamistavan ei pitäisi vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen, sillä haastateltavien mukaan sama rahoitusinstrumentteja koskeva informaatio on tyypillisesti saatavilla arvostamistavasta riippumatta. Haastateltavat kuitenkin huomauttivat Libbyn ym. (2006) tutkimustuloksia vastaavasti, että informaatio ei välttämättä ole yhtä tarkkaa liitetiedoissa kuin tuloslaskelmalla ja taseella. Lisäksi heidän mukaansa sidosryhmät eivät välttämättä lue liitetietoinformaatiota tai eivät ymmärrä sitä. Haastateltavat olivatkin muun muassa Davis-Fridayn ym. (1999), Ahmedin ym. (2006) sekä Müllerin ym. (2014) tavoin sitä mieltä, että informaation esittämipaikka vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen siten, että liitetiedoissa esitettävä informaatio on vähemmän merkityksellistä kuin tilinpäätöslaskelmilla esitettävä informaatio. Näin ollen esittämipaikkaan liittyvät seikat voivat selittää sitä, miksi rahoitusinstrumenttien käypään arvoon

arvostaminen tuottaa tilintarkastajien mukaan yleisesti ottaen merkityksellisempää informaatiota kuin hankintamenoperusteinen arvostaminen.

Edeltävien seikkojen lisäksi haastatteluissa sekä haastatteluaineiston analyysissä nousi esiin se, että rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvät kysymykset eivät välttämättä ole olennaisia kaikissa FAS-yrityksissä. Haastateltavien mukaan rahoitusinstrumenttien määrä ensinnäkin vaihtelee yrityksittäin, jolloin ainakin joillain FAS-tilinpäätöksen laativilla yrityksillä voi olla niin vähän rahoitusinstrumentteja, että arvostamistavalla ei ole olennaista vaikutusta sidosryhmien saaman informaation kannalta. Toisekseen haastateltavat huomauttivat, että FAS-yritysten rahoitusinstrumentit ovat tyypillisesti yksinkertaisia, ja myös niiden käypä arvo on yleensä helposti määritettävissä. Näin ollen rahoitusinstrumenttien arvostamisen luotettavuus ei välttämättä ole relevantti kysymys FAS-tilinpäätöstä tarkasteltaessa. Lisäksi haastateltavien mukaan on mahdollista, että ainakaan kaikkien FAS-yritysten sidosryhmät eivät pidä edes FAS-tilinpäätöstä merkityksellisenä, jolloin rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvät kysymyksetkään eivät ole merkityksellisiä.

Haastatteluaineiston analyysin perusteella voidaan todeta, että tilintarkastajat pitivät rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista lähtökohtaisesti sekä hankintamenoperusteista arvostamista merkityksellisempää että luotettavampaa informaatiota tuottavana arvostamistapana. Lisäksi he näkivät informaation luotettavuuden vaikuttavan esittämispaikan tavoin informaation merkityksellisyyteen. Tilintarkastajat kuitenkin korostivat myös merkityksellisyyden ja luotettavuuden kontekstisidonnaisuutta, ja lisäksi he kyseenalaistivat, ovatko rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvät kysymykset ainakaan kaikissa FAS-tilinpäätöksissä olennaisia.

5.2 Johtopäätökset

Haastatteluaineiston analyysin perusteella voidaan vastata tutkimuksen tutkimuskysymyksiin. Tutkimuksen tavoitteen mukaisesti tutkimuksessa vastataan kysymyksiin siitä, tuotetaanko rahoitusinstrumenteista ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisempää informaatiota hankintamenojen vai käypien arvojen avulla sekä siitä, vaikuttaako tä-

hän merkityksellisyyteen arvostamisen luotettavuus ja informaation esittämispaikka. Edeltävän analyysin sekä yhteenvedon perusteella ensimmäisen tutkimuskysymyksen vastaus vaikuttaa selkeältä: useimmat haastateltavat pitivät pääsääntönä sitä, että rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen tuottaa hankintamenoperusteista arvostamista merkityksellisempää informaatiota. Tutkimuksen ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ei kuitenkaan voida vastata näin yksiselitteisesti, sillä haastattelujen perusteella informaation merkityksellisyys on myös kontekstisidonnaista.

Haastatteluaineiston analysoinnin ja niiden aiempaan tutkimukseen sekä normatiivisiin seikkoihin peilaamisen perusteella ensimmäiseen tutkimuskysymykseen voidaankin vastata seuraavasti: Tilintarkastajien näkemyksen mukaan rahoitusinstrumenteista tuotetaan yrityksen ulkoisten sidosryhmien kannalta hankintamenoja merkityksellisempää informaatiota käypien arvojen avulla erityisesti silloin, kun rahoitusinstrumentit ovat maturiteetiltaan lyhyitä, kyseessä on suojausinstrumentti, rahoitusinstrumentit muodostavat olennaisen osan yrityksen toimintaa tai käyvät arvot ovat olennaisesti hankintamenoja korkeampia. Suojausinstrumenttien osalta merkityksellistä on lisäksi käyvän arvon arvostuksen kirjaaminen niin, että suojausinstrumentin ja suojattavan kohteen käyvän arvon muutokset kohdistuvat samanaikaisesti tuloslaskelmalle. Jos taas rahoitusinstrumentteihin liittyvät kysymykset eivät ole olennaisia, arvostamistavalla ei ole vaikutusta sidosryhmien saaman informaation merkityksellisyyden kannalta, sillä sama rahoitusinstrumentteja koskeva informaatio on yleensä saatavissa tilinpäätöksestä arvostamistavasta riippumatta. Lisäksi silloin, kun rahoitusinstrumentteja koskevat kysymykset eivät ole olennaisia, ulkoiset sidosryhmät eivät välttämättä ole edes kiinnostuneita siitä, miten rahoitusinstrumentit on arvostettu.

Tilintarkastajien rahoitusinstrumentteja koskevan informaation merkityksellisyyttä koskevat näkemykset ovat pääosin aiemman tutkimuksen mukaisia, sillä lukuisat tutkimustulokset tukevat ainakin tiettyjen rahoitusinstrumenttien käypien arvojen merkityksellisyyttä (ks. esim. Barth 1994; Barth ym. 1996; Eccher ym. 1996; Nelson 1996; Venkatachalam 1996; Carroll ym. 2003; Cantrell ym. 2014). Lisäksi ne vastaavat käypään arvoon arvostamista kannattavien tahojen näkemystä siitä, että käyvät arvot tuottavat rahoitusinstrumenteista hankintamenoja merkityksellisempää informaatiota (ks. esim. Barth 1994, 3; Abdel-Khalik 2010, 256; Song ym. 2010, 1376; Shivakumar 2013, 376; Sundgren 2013, 244). Tilintarkastajien informaation merkityksellisyyttä koskevat

näkemykset ovat esimerkiksi Kooncen ym. (2011) ja Kadousin ym. (2012) tutkimustulosten mukaisia myös siltä osin, että heidän mukaansa rahoitusinstrumentin maturiteetti osana rahoitusinstrumentin luonnetta vaikuttaa tuotetun informaation merkityksellisyyteen.

Tilintarkastajien näkemykset viittaavat kuitenkin myös siihen, että tarkasteltaessa ulkoisten sidosryhmien FAS-tilinpäätöksestä saaman rahoitusinstrumentteja koskevan informaation merkityksellisyyttä on huomioitava jossain määrin aiemmasta tutkimuksesta poikkeavia seikkoja. Tilintarkastajat eivät ensinnäkään pitäneet rahoitusinstrumentin tyyppiä ja tarkastelunäkökulmaa pääsääntöisesti informaation merkityksellisyyteen vaikuttavina tekijöinä, vaikka aiemman tutkimuksen voidaan nähdä viittaavaan niihin (ks. esim. Barlev & Haddad 2003, 396²³⁴; Peek ym. 2010, 49; Koonce ym. 2011; Shivakumar 2013, 379). Sen sijaan tilintarkastajien näkemyksen mukaan keskeistä on huomioida olennaisuus, mikä on linjassa esimerkiksi ISA 200 -standardin 11 kappaleen sekä kirjanpitolainsäädännön uudistamisen kanssa (ks. Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmä 2014, 5–6)²³⁵. Tilintarkastajien näkemykset viittaavatkin siihen, että FAS-tilinpäätöstä tarkasteltaessa aiemman tutkimuksen mukaisten tekijöiden lisäksi tai osin niiden sijaan on perusteltua huomioida olennaisuus, joka ei aiemmassa tutkimuksessa nouse esiin ilmeisesti tutkimusten rahoitusalaan kohdistumisen takia.

Toiseen tutkimuskysymykseen voidaan vastata seuraavasti: Informaation merkityksellisyyteen ulkoisten sidosryhmien kannalta vaikuttaa se, kuinka luotettavasti rahoitusinstrumentin arvo on määritetty, eikä informaatio fair value -direktiiviä vastavasti voi lähtökohtaisesti olla merkityksellistä, ellei se ole luotettavaa. Informaation merkityksellisyyttä on kuitenkin pidettävä sen luotettavuutta tärkeämpänä, sillä tilintarkastajien näkemyksen mukaan ulkoisten sidosryhmien kannalta on tärkeää, että tilinpäätöksessä annetaan informaatiota kaikista olennaisista seikoista. Nämä näkökohdat eivät kuitenkaan välttämättä ole ristiriidassa keskenään, sillä tilintarkastajien mukaan FAS-yritysten rahoitusinstrumenttien käyvät arvot ovat yleensä määritettävissä luotetta-

²³⁴ Barlev ja Haddad (2003, 396) viittaavat siihen, että hankintamenoinformaatiota pidetään perinnäisesti vähintään riittävänä johdon toimintaa arvioitaessa. He eivät ilmaise itse kannattavansa hankintamenoinformaation riittävyyttä.

²³⁵ Kirjanpitolainsäädännön uudistamisen taustalla oleva direktiivi 2013/34/EU edellyttää olennaisuuden lisäämistä yhdeksi kirjanpitolain tilinpäätösperiaatteista (ks. Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmä 2014, 5).

vasti, mitä Gebhardtin (2012) tutkimus tukee. Lisäksi tilintarkastus varmentaa TTL 15.2 §:n 1 kohdan vaatimuksen mukaisesti informaation luotettavuutta, ja tilintarkastajien näkemyksen mukaan rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostaminen tuottaa yleensä sekä merkityksellisempää että luotettavampaa informaatiota kuin hankintamenoperusteinen arvostaminen.

Tilintarkastajien informaation luotettavuutta koskevat näkemykset voivat olla aiemman tutkimuksen mukaisia, sillä esimerkiksi Carrollin ym. (2003), Gohin ym. (2009), Kolevin (2009) sekä Songin ym. (2010) tutkimustulokset tukevat rahoitusinstrumenttien käypien arvojen luotettavuutta. Näkemykset asettavatkin jossain määrin kyseenalaiseksi sen kritiikin, jonka mukaan käypään arvoon arvostaminen on epäluotettavaa²³⁶. Muun muassa edellä mainittujen tutkimusten sekä RvA 5.1–2 §:ien vaatimusten mukaisia ovat myös ne näkemykset, joiden mukaan luotettavinta ja siten merkityksellisintä informaatiota antavat markkina-arvoihin perustuvat käyvät arvot, sekä ne näkemykset, joiden mukaan myös muut käyvät arvot antavat oikein määritettyinä hankintamenoja luotettavampaa ja siten merkityksellisempää informaatiota. Huomionarvoista kuitenkin on, että esimerkiksi arvostusmalleihin ja -menetelmiin perustuvat käyvät arvot eivät välttämättä aina ole riittävän luotettavia voidakseen olla merkityksellisiä. Barthin (2006, 283) sekä Sundgrenin (2013, 248) näkemyksiä vastaavat puolestaan huomautukset siitä, että käypään arvoon arvostamisesta annettava liitetietoinformaatio on ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä.

Myös informaation luotettavuuteen liittyvät tilintarkastajien näkemykset viittaavat kuitenkin tarpeeseen huomioida FAS-tilinpäätöstä tarkasteltaessa jossain määrin aiemmasta tutkimuksesta poikkeavia seikkoja. Tilintarkastajien näkemysten perusteella vaikuttaa siltä, että arvostamistavan häilyvyys ja rahoitusinstrumentin arvon määrittävä taho eivät aiemmasta tutkimuksesta poiketen (ks. esim. Muller & Riedl 2002; Ronen 2008, 186; Kadous ym. 2012; Palea & Maino 2013, 266) vaikuta ainakaan olennaisesti FAS-yritysten rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation luotettavuuteen. Sen sijaan tilintarkastajien mukaan informaation luotettavuuteen voi vaikuttaa rahoitusinstrumentin maturiteetti osana sen luonnetta. Näin ollen aiemmassa tutkimuksessa informaation merkityk-

²³⁶ Epäluotettavuuteen liittyvää kritiikkiä esittelevät muun muassa Barth (1994, 3), Simko (1999, 250), Hitz (2007, 324), Kolev (2009, 2), Laux & Leuz (2009, 828); Abdel-Khalik (2010, 261) sekä Gebhardt (2012, 277).

sellisyyteen liitetty rahoitusinstrumentin luonne voi tilintarkastajien näkemyksen mukaan vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen myös informaation luotettavuuden välityksellä. Informaation luotettavuuteen vaikuttavaksi tekijäksi voidaan tilintarkastajien näkemysten perusteella mieltää myös informaation luotettavuutta varmentava tilintarkastus.

Kolmanteen tutkimuskysymykseen voidaan vastata puolestaan suhteellisen yksiselitteisesti seuraavasti: Tilintarkastajien näkemyksen mukaan rahoitusinstrumentista esitettävän arvon merkityksellisyyteen ulkoisten sidosryhmien kannalta vaikuttaa se, esitetäänkö arvo taseessa vai liitetiedoissa. Muun muassa Davis-Fridayn ym. (1999), Ahmedin ym. (2006) sekä Müllerin ym. (2014) tutkimustuloksia vastaavasti tilinpäätöslaskelmilla esitettävää informaatiota onkin pidettävä merkityksellisempänä kuin liitetiedoissa esitettävää informaatiota. Näin ollen ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisen informaation esittäminen pelkästään liitetietoinformaationa ei ole riittävää, mikä voi selittää rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen merkityksellisyyttä.

Tutkimuskysymyksiin vastaamisen perusteella voidaan hahmottaa ratkaisua tutkimuksen tutkimusongelmaan eli siihen, miten rahoitusinstrumentit tulisi tilintarkastajien näkemyksen mukaan arvostaa FAS-tilinpäätöksessä ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisen informaation tuottamiseksi: Merkityksellisyyden näkökulmasta tarkasteltuna FAS-yritysten tulisi arvostaa rahoitusinstrumenttinsa käypään arvoon. Näin on erityisesti silloin, kun FAS-tilinpäätökseen sisältyy huomattavan paljon lyhyen maturiteetin rahoitusinstrumentteja tai suojaavia johdannaisinstrumentteja tai kun rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvät kysymykset ovat muuten olennaisia. Suojausinstrumenttien osalta merkityksellistä on lisäksi suojausinstrumentin ja suojauskohteen käypään arvon muutosten tulosvaikutusten samanaikaisuus.

Rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen edellytyksenä on kuitenkin käypään arvon arvostamisen luotettavuus. Rahoitusinstrumenttien hankintamenoperusteinen ja varovaisuuden periaatteen mukainen arvostaminen voi tästä huolimatta tuottaa ulkoisten sidosryhmien kannalta riittävän merkityksellistä informaatiota lähinnä silloin, kun rahoitusinstrumentit eivät muodosta olennaista osaa yrityksen tilinpäätöksestä ja liiketoiminnasta. Rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation merkityksellisyys ul-

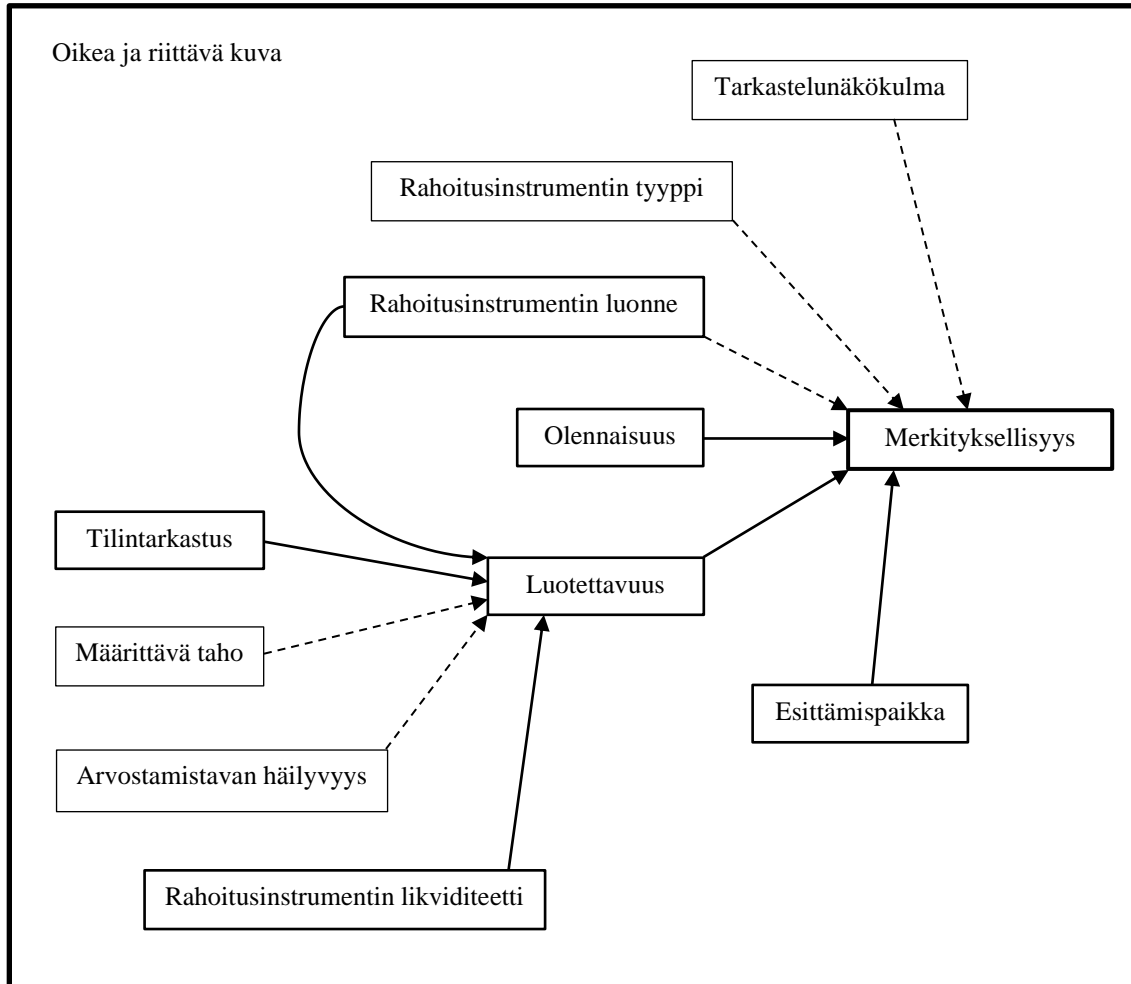
koisten sidosryhmien näkökulmasta tarkasteltuna kytkeytyykin FAS-tilinpäätöksen kontekstissa selkeästi olennaisuuden ja kontekstisidonnaisuuden käsitteisiin.

Näkemyks, jonka mukaan rahoitusinstrumentit tulisi lähtökohtaisesti arvostaa käypään arvoon ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisen informaation tuottamiseksi, viittaa periaatteessa siihen, että kirjanpitolain mukainen rahoitusinstrumenttien arvostamisen pääperiaate²³⁷ ei tuota ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole, sillä vaikka FAS-yritykset arvostavat tilintarkastajien näkemyksen mukaan rahoitusinstrumenttinsa pääsääntöisesti hankintamenoperusteisesti ja varovaisuuden periaatetta noudattaen, ainakaan kaikilla FAS-yrityksillä ei ole niin paljon rahoitusinstrumentteja, että niihin liittyvät kysymykset olisivat olennaisia. Tällöin rahoitusinstrumenttien hankintamenoperusteinen arvostaminen voi olla riittävää. Näin ollen tutkimusongelman hahmotettu ratkaisu ei myöskään viittaa esimerkiksi lainsäädännön muutostarpeisiin ainakaan siinä mielessä, että rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen tulisi olla FAS-yrityksille pakollista.

Tutkimuskysymyksiin vastaamisen sekä tutkimusongelman ratkaisun hahmottamisen perusteella voidaan kuitenkin hahmotella uudestaan teoreettisen viitekehyksen yhteenvedossa esitettyä kuviota (kuvio 1) informaation merkityksellisyyteen vaikuttavista tekijöistä FAS-tilinpäätöksen kontekstissa. Analyysin sekä edellä tehtyjen johtopäätösten mukaisesti tarkasteltaessa ulkoisten sidosryhmien FAS-tilinpäätöksestä saaman rahoitusinstrumentteja koskevan informaation merkityksellisyyttä on ensinnäkin huomioitava joitakin aiempaan tutkimukseen nähden uusia tekijöitä. Toisekseen kaikki aiemman tutkimuksen mukaiset tekijät eivät tilintarkastajien näkemyksen mukaan ole sellaisia, jotka vaikuttavat ainakaan olennaisesti informaation merkityksellisyyteen FAS-tilinpäätöstä tarkasteltaessa. Koska tutkimuksessa ei tutkimuksen tavoitteen mukaisesti pyritä yleistysten tekemiseen, tilintarkastajien näkemysten perusteella ei voida sulkea pois sitä, että nämäkin tekijät voivat joissakin konteksteissa vaikuttaa FAS-tilinpäätöksestä saatavan informaation merkityksellisyyteen. Näin ollen niitä ei ole perusteltua poistaa kuviota 1 uudelleenahmoteltaessa. Informaation merkityksellisyyttä tarkasteltaessa toimitaan edelleen myös oikean ja riittävän kuvan vaatimuksen asettamissa rajoissa kuitenkin niin, että lähtökohtaisesti molemmat kirjanpitolain mahdollistamat

²³⁷ Ks. KPL 5:2, 5:13

arvostamistavat voivat täyttää kyseisen vaatimuksen. Tilintarkastajien näkemysten perusteella viitekehyksessä esitettyä kuviota voidaan uudelleenahmotella seuraavassa kuviossa (kuvio 2) esitetyllä tavalla.

Kuvio 2 Informaation merkityksellisyyteen vaikuttavat tekijät FAS-tilinpäätöksen kontekstissa

Kuvio 2 havainnollistaa yhdessä tutkimuskysymyksiin vastaamisen sekä tutkimusongelman ratkaisun hahmottamisen kanssa sitä, miten aiemman tutkimuksen tulokset voivat yleistyä FAS-tilinpäätöksen kontekstiin. Tutkimuksen kontribuutioarvo liittyykin ymmärryksen lisäämiseen siitä, miten aiemman, lähinnä rahoitusalaan ja muihin kirjanpitonormistoihin kuin FAS:iin kohdistuvan, tutkimuksen tulokset voivat yleistyä muihin ympäristöihin. Tulokset viittaavat ensinnäkin siihen, että FAS-tilinpäätöksestä saatavan rahoitusinstrumentteja koskevan informaation merkityksellisyyttä tarkasteltaessa on huomioitava joitakin sellaisia tekijöitä, jotka eivät nouse esiin rahoitusalaan käsittelevissä tutkimuksissa rahoitusalan erityispiirteiden takia. Toisekseen tulokset viittaavat siihen,

että ainakin jotkin informaation merkityksellisyyteen liittyvät tekijät voivat vaikuttaa siihen luotettavuuden välityksellä. Laajemmin tarkasteltuna tulokset taas viittaavat siihen, että tarkasteltaessa rahoitusinstrumentteja koskevan informaation merkityksellisyyttä aiemmasta tutkimuksesta poikkeavissa konteksteissa voi olla perusteltua huomioda jossain määrin aiemmasta tutkimuksesta poikkeavia seikkoja. Sinällään tulokset kuitenkin osoittavat, että aiemman tutkimuksen tulokset voivat olla ainakin jossain määrin siirrettävissä myös muihin konteksteihin. Lisäksi tutkimuksen tulokset havainnollistavat informaation merkityksellisyyteen liittyvien seikkojen yhteenkietoutuneisuutta sekä rakentavat esiyymmärrystä mahdollista tulevaa FAS-yritysten rahoitusinstrumenttien arvostamiseen kohdistuvaa tutkimusta varten.

5.3 Tutkimuksen rajoitteet

Tutkimuksen keskeisimmät rajoitteet liittyvät empiirisen osion haastattelujen toteuttamiseen sekä haastateltavien taustoihin. Huomionarvoista on ensinnäkin se, että tutkimuksen empiirinen aineisto kerättiin ainoastaan tilintarkastajia haastattelemalla. Näin ollen haastateltavien vastauksissa ovat voineet painottua tilintarkastajille tyypilliset vastaukset, ja tutkimuksessa esiin tulleet seikat eivät välttämättä kuvasta yritysten ulkoisten sidosryhmien todellisia informaation merkityksellisyyttä koskevia näkemyksiä. Tutkimuksen rajausten ja TTL 24 §:n mukaisesti tilintarkastajia pidettiin kuitenkin parhaana tahona kommentoimaan rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation merkityksellisyyttä useiden eri sidosryhmien näkökulmasta. Lisäksi tutkimuksesta ilmenee selkeästi se, että kyseessä ovat tilintarkastajien näkemykset.

Erityisesti se, että haastateltavat olivat juuri tilintarkastajia, on voinut vaikuttaa informaation luotettavuutta koskeviin näkemyksiin. Tilintarkastajat varmentavat TTL 15.2 §:n 1 kohdan ja ISA 200 -standardin 11 kappaleen mukaisesti tilinpäätösinformaation olennaista oikeellisuutta. Tällöin he ottavat käytännössä kantaa myös siihen, onko tilinpäätösinformaatio olennaisilta osiltaan luotettavaa. Tilintarkastajat eivät välttämättä voikaan kyseenalaistaa tilintarkastetun informaation luotettavuutta kyseenalaistamatta samanaikaisesti oman työnsä laatua. Kuitenkin esimerkiksi Christensenin (2010, 288) mukaan tilintarkastuksenkaan avulla ei voida täysin poistaa tilinpäätösinformaation ma-

nipuloinnin ongelmaa, ja näin ollen informaation luotettavuuteen liittyvät näkökohdat ovat voineet saada oikeutettua vähemmän painoarvoa haastateltavien vastauksissa. FAS-yritysten rahoitusinstrumentteja koskevan informaation luotettavuuteen viittaa kuitenkin myös esimerkiksi se haastateltavien näkemys, että FAS-yritysten rahoitusinstrumentit ovat suhteellisen yksinkertaisia, mikä voi vähentää tämän rajoitteen olennaisuutta.

Toinen huomionarvoinen seikka tutkimuksen rajoitteita pohdittaessa on joidenkin haastateltavien selkeä IFRS-tausta. Koska IAS 39 -standardi edellyttää lähes kaikkien rahoitusinstrumenttien arvostamista käypään arvoon, tällainen näkökohta on voinut painottua joidenkin haastateltavien vastauksissa heidän taustojensa takia. Vastaavasti näin voi olla siinä tapauksessa, että haastateltavat kohtaavat rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyviä kysymyksiä enemmän IFRS- kuin FAS-tilinpäätöksiä tilintarkastettaessa. Pajusen (2010) tutkimustulokset tosin asettavat kyseenalaiseksi tällaisen näkemyksen, sillä hänen tutkimuksessaan ne vastaajat, joilla oli huomattavaa IFRS-standardikokemusta, eivät pitäneet rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista mielekkäänä. Joidenkin haastateltavien selkeä IFRS-tausta voi tästä huolimatta olla ongelmallinen seikka ainakin siinä mielessä, että kaikilla haastateltavilla ei välttämättä ollut riittävää tietämystä FAS-tilinpäätökseen liittyvistä näkökohdista haastattelukysymyksiin vastaamiseksi.

Haastatteluaineistoon liittyviin rajoitteisiin lukeutuu myös se, että haastattelut toteutettiin normatiivisiin näkökohtiin sekä aiempaan tutkimukseen selkeästi pohjautuvan haastattelurungon avulla. Tämän vuoksi haastatteluissa ovat voineet painottua rahoitusinstrumentteja koskevan sääntelyn sekä aiemman tutkimuksen korostamat näkökohdat. Lisäksi on mahdollista, että haastatteluja tehtäessä on jäänyt huomaamatta joitain FAS-ympäristölle ominaisia piirteitä haastattelurungon taustalla olevan aiemman tutkimuksen ollessa voimakkaasti IFRS- sekä U.S. GAAP -normistoihin painottunutta (ks. Gebhardt 2012, 268). Haastateltaville pyrittiin kuitenkin antamaan mahdollisuus tuoda esiin muitakin kuin haastattelurungon mukaisia näkemyksiä, mutta esimerkiksi ainoastaan yksi haastateltava mainitsi muita rahoitusinstrumenttien arvostamistapoja kuin ne, jotka kirjanpitolain mukaan ovat mahdollisia.

Tutkimuksen tuloksia arvioitaessa on huomioitava myös haastattelujen vähäinen määrä, minkä vuoksi yleistysten tekeminen ei ole tutkimuksessa mahdollista. Näin ollen edeltävässä luvussakaan esitetty kuvio (kuvio 2) ei välttämättä kuvaa informaation merkityksellisyyteen vaikuttavia tekijöitä kaikissa FAS-ympäristön tilanteissa. Lisäksi tutkimuksen tulokset voisivat olla erilaisia, mikäli haastateltaviksi olisi valikoitunut toisia tilintarkastajia kuin ne, joita haastatteleamalla tutkimuksen empiirinen aineisto on kerätty. Huomionarvoista kuitenkin on, että tutkimuksen tavoitteen mukaisesti tutkimuksessa pyrittiin nimenomaan ymmärryksen lisäämiseen, ja näin ollen yleistysten tekeminen ei ollut edes tutkimuksen tarkoituksena. Haastateltavien vähäinen määrä on kuitenkin luvussa 4.1 todetun mukaisesti voinut vaikuttaa tutkimukseen siten, että joitakin seikkoja on jäänyt nousematta esiin. Edelleen luvussa 4.1 todetun mukaisesti haastateluissa kuitenkin saavutettiin jonkinlainen saturaatiopiste.

Viimeinen olennainen rajoite tutkimuksessa liittyy tutkimustulosten käytäntöön soveltamisen hankaluuteen. Ongelmallista on ensinnäkin sen määrittäminen, milloin rahoitusinstrumentit muodostavat esimerkiksi niin olennaisen osan tilinpäätöstä ja liiketoimintaa, että niiden käypään arvoon arvostaminen on informaation merkityksellisyyden näkökulmasta perusteltua. Toisekseen on hyvin haastavaa sisällyttää tällaista olennaisuusmäärittelyä lainsäädäntöön, ja kyseenalaista on, voidaanko sellaista lainsäädäntöä edes panna täytäntöön, missä rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista edellytettäisiin tietyn olennaisuusrajan ylittyessä.

5.4 Jatkotutkimuksen aiheita

Rahoitusinstrumenttien arvostamista ja informaation merkityksellisyyttä on tarkasteltu hyvin vähän FAS-tilinpäätöksen näkökulmasta. Näin ollen aihepiiriin liittyy lukuisia jatkotutkimuksen aiheita. Tutkimuksen rajoitteista nousee esiin ainakin kolme mielenkiintoista tutkimusaihetta: Ensinnäkin edellä tutkimuksen rajoitteiden käsittelyn yhteydessä todetun mukaisesti haastateltavien vastauksissa saattoivat painottua tilintarkastajille ominaiset vastaukset. Rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation merkityksellisyyttä FAS-tilinpäätöksessä voikin olla mielekäästä tutkia myös muita ryhmiä, kuten oman pääoman ehtoisia sijoittajia, haastatteleamalla. Näin voidaan lisätä ymmärrystä

siitä, kokevatko eri ryhmien edustajat saman rahoitusinstrumenttien arvostamistavan sellaiseksi, joka tuottaa esimerkiksi ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota.

Toiseksi tätä tutkimusta on mahdollista kehittää edelleen niin, että vastaava tutkimus toteutetaan kyselytutkimuksena. Tällöin voidaan syventää tässä tutkimuksessa luotua esiymmärrystä informaation merkityksellisyyteen FAS-tilinpäätöksen kontekstissa vaikuttavista seikoista: kyselytutkimuksen avulla on mahdollista saada vastauksia laajemmalla populaatiolta, jolloin näiden vastausten perusteella voidaan tehdä myös yleistyksiä siitä, miten rahoitusinstrumentit tulisi arvostaa esimerkiksi ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellisen informaation tuottamiseksi. Kolmas tutkimuksen rajoitteista kumpuava jatkotutkimusaihe liittyy olennaisuuteen. Tutkimuksen rajoitteena todetun mukaisesti tutkimustulosten käytäntöön soveltaminen voi olla haastavaa esimerkiksi olennaisuusrajan määrittämisen hankaluuden vuoksi. Jatkotutkimuksissa voikin olla perusteltua tutkia sitä, miten tällainen olennaisuus voidaan määrittää.

Tutkimuksen rajoitteisiin liittyvien tutkimusaiheiden lisäksi rahoitusinstrumenttien arvostamisen, informaation merkityksellisyyden ja FAS-tilinpäätöksen aihepiiriin liittyy myös muita jatkotutkimusaiheita. Mielenkiintoista olisi esimerkiksi tutkia, soveltuuko useissa kansainvälisissä tutkimuksissa (ks. esim. Barth 1994; Barth ym. 1996; Eccher ym. 1996; Nelson 1996; Carroll ym. 2003; Goh ym. 2009; Kolev 2009; Song ym. 2010) hyödynnetty value relevance -tutkimusmenetelmä rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation merkityksellisyyden tarkasteluun FAS-tilinpäätöksessä. Mahdollisen aiheen jatkotutkimukselle muodostavat myös syntetisoivat tutkimukset: Jatkotutkimuksissa voidaan huomioida ensinnäkin ulkoisten sidosryhmien lisäksi yritysten sisäisten sidosryhmien näkökulma. Tällöin huomioitavaksi voi tulla esimerkiksi arvostamisen kustannustehokkuus, joka saattaa vaikuttaa informaation merkityksellisyyteen myös ulkoisten sidosryhmien kannalta. Toinen mahdollisuus on yhdistellä tässä tutkimuksessa käytettyyn näkökulmaan esimerkiksi verotukseen tai laajemmin IFRS-standardeihin liittyviä näkökulmia.

Jatkotutkimuksissa on mahdollista keskittyä myös esimerkiksi tarkastelemaan tietyn kokoisten FAS-yritysten rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation merkityksellisyyttä. Tutkimuksessa haastateltujen tilintarkastajien mukaan rahoitusinstrumentteja on

yleensä ainakin jonkin verran enemmän isoilla kuin pienillä yrityksillä. Tällöin suurten FAS-yritysten rahoitusinstrumenteista tuotetun informaation merkityksellisyyteen voi liittyä johtopäätöksissä esitetystä kuviosta 2 poikkeavia seikkoja. Mahdollista on myös rajata tarkastelua jonkin yksittäisen sidosryhmän näkökulmaan. Tutkimuksessa haastateltujen tilintarkastajien mukaan tarkastelunäkökulma tosin ei vaikuta ainakaan olennaisesti informaation merkityksellisyyteen FAS-tilinpäätöstä tarkasteltaessa, mutta yksittäiseen sidosryhmään keskittyminen voi olla perusteltua esimerkiksi siinä tapauksessa, että jonkin jatkotutkimuksen empiirinen aineisto kerätään oman pääoman ehtoisia sijoittajia haastatteleamalla. Mahdollinen jatkotutkimuksen aihe on myös tutkimuksen johtopäätöksissä sivuttu sääntelyn toimivuuden arvioiminen informaation merkityksellisyyden näkökulmasta.

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Abdel-Khalik, A. 2010. Fair Value Accounting and Stewardship. *Accounting Perspectives*, 9(4), 253–269.
- Aboody, D., Barth, M. & Kasznik, R. 2006. Do firms understate stock option-based compensation expense disclosed under SFAS 123? *Review of Accounting Studies*, 11(4), 429–461.
- Ahmed, A., Kilic, E. & Lobo, G. 2006. Does Recognition versus Disclosure Matter? Evidence from Value-Relevance of Banks' Recognized and Disclosed Derivative Financial Instruments. *The Accounting Review*, 81(3), 567–588.
- Alexander, D. & Eberhartinger, E. 2009. The True and Fair View in the European Union. *European Accounting Review*, 18(3), 571–594.
- Altamuro, J. & Zhang, H. 2013. The financial reporting of fair value based on managerial inputs versus market inputs: evidence from mortgage servicing rights. *Review of Accounting Studies*, 18(3), 833–858.
- Ball, R. 2006. International Financial Reporting Standards (IFRS): pros and cons for investors. *Accounting and Business Research*, Special Issue: International Policy Forum, 5–27.
- Barlev, B. & Haddad, J. 2003. Fair Value Accounting and the Management of the Firm. *Critical Perspectives on Accounting*, 14(4), 383–415.
- Barth, M. 1994. Fair Value Accounting: Evidence from Investment Securities and the Market Valuation of Banks. *The Accounting Review*, 69(1), 1–25.
- Barth, M. 2006. Including Estimates of the Future in Today's Financial Statements. *Accounting Horizons*, 20(3), 271–285.
- Barth, M. 2007. Standard-setting measurement issues and the relevance of research. *Accounting and Business Research*, Special Issue: International Accounting Policy Forum, 7–15.
- Barth, M., Beaver, W. & Landsman, W. 1996. Value-Relevance of Banks' Fair Value Disclosures under SFAS No. 107. *The Accounting Review*, 71(4), 513–537.
- Barth, M., Beaver, W. & Landsman, W. 2001. The relevance of the value relevance literature for accounting standard-setting: Another view. *Journal of Accounting and Economics*, 31(1–3), 77–104.
- Barth, M. & Clinch, G. 1998. Revalued Financial, Tangible and Intangible Assets: Associations with Share Prices and Non-Market-Based Value Estimates. *Journal of Accounting Research*, 36(3), 199–233.

- Barth, M., Clinch, G. & Shibano, T. 2003. Market Effects of Recognition and Disclosure. *Journal of Accounting Research*, 41(4), 581–609.
- Barth, M. & Landsman, W. 1995. Fundamental Issues Related to Using Fair Value Accounting for Financial Reporting. *Accounting Horizons*, 9(4), 97–107.
- Barth, M., Landsman, W. & Rendleman, R. 1998. Option pricing-based bond value estimates and a fundamental components approach to account for corporate debt. *The Accounting Review*, 73(1), 73–102.
- Bartov, E., Mohanram, P. & Nissim, D. 2007. Managerial discretion and the economic determinants of the disclosed volatility parameter for valuing ESOs. *Review of Accounting Studies*, 12(1), 155–179.
- Bernard, V. & Schipper, K. 1994. *Recognition and disclosure in financial reporting*. Working paper. University of Michigan and University of Chicago.
- Blankespoor, E., Linsmeier, T., Petroni, K. & Shakespeare, C. 2013. Fair Value Accounting for Financial Instruments: Does It Improve the Association between Bank Leverage and Credit Risk? *The Accounting Review*, 88(4), 1143–1177.
- Bratten, B., Choudhary, P. & Schipper, K. 2013. Evidence that Market Participants Assess Recognized and Disclosed Items Similarly when Reliability is Not an Issue. *The Accounting Review*, 88(4), 1179–1210.
- Cantrell, B., McInnis, J. & Yust, C. 2014. Predicting Credit Losses: Loan Fair Values versus Historical Costs. *The Accounting Review*, 89(1), 147–176.
- Carroll, T., Linsmeier, T. & Petroni, K. 2003. The Reliability of Fair Value versus Historical Cost Information: Evidence from Closed-End Mutual Funds. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 18(1), 1–23.
- Christensen, J. 2010. Conceptual frameworks of accounting from an information perspective. *Accounting and Business Research*, 40(3), 287–299.
- Cotter, J. & Richardson, S. 2002. Reliability of Asset Revaluations: The Impact of Appraiser Independence. *Review of Accounting Studies*, 7(4), 435–457.
- Davis-Friday, P., Folami, L., Liu, C.-S. & Mittelstaedt, H. 1999. The Value Relevance of Financial Statements Recognition vs. Disclosure: Evidence from SFAS No. 106. *The Accounting Review*, 74(4), 403–423.
- Davis-Friday, P., Liu, C.-S. & Mittelstaedt, H. 2004. Recognition and Disclosure Reliability. *Contemporary Accounting Research*, 21(2), 399–429.
- Eccher, E., Ramesh, K. & Thiagarajan, R. 1996. Fair value disclosures by bank holding companies. *Journal of Accounting and Economics*, 22(1–3), 79–117.
- Eisenhardt, K. 1989. Agency Theory: An Assessment and Review. *Academy of Management Review*, 14(1), 57–74.

- Ekholm, B.-G. & Troberg, P. 1998. Quo Vadis True and Fair View? *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 7(1), 113–129.
- Englund, T. & Järventausta, M. 2005. Kuinka käypä on käypä arvo? *Verotus*, 5/2005, 501–509.
- Eriksson, P. & Kovalainen, A. 2008. *Qualitative Methods in Business Research*. London: Sage.
- Evans, L. 2003. The true and fair view and the ‘fair presentation’ override of IAS 1. *Accounting and Business Research*, 33(4), 311–325.
- Fargher, N. & Zhang, J. 2014. Changes in the measurement of fair value: Implications for accounting earnings. *Accounting Forum*, 38(3), 184–199.
- Fredriksson, A., Havukainen, J., Hilmola, J., Ilkka, H., Laitinen, E., Luoma, J., Mikkola, J., Mäkinen, T., Nevalainen, R., Ojala, A., Saari, J., Termäs, K., Tikka, M., Virtanen, P. & Vuorio, A. 2008. *Kirjanpitolaki tänään*. Helsinki: Talentum.
- Friedman, A. & Miles, S. 2006. *Stakeholders: Theory and Practice*. E-kirja. Luettu 15.11.2014.
- Gassen, J. & Schwedler, K. 2010. The Decision Usefulness of Financial Accounting Measurement Concepts: Evidence from an Online Survey of Professional Investors and their Advisors. *European Accounting Review*, 19(3), 495–509.
- Gebhardt, G. 2012. Financial instruments in non-financial firms: what do we know? *Accounting and Business Research*, 42(3), 267–289.
- Glaum, M. & Klöcker, A. 2011. Hedge accounting and its influence on financial hedging: when the tail wags the dog. *Accounting and Business Research*, 41(5), 459–489.
- Goh, B., Ng, J. & Yong, K. 2009. *Market Pricing of Banks’ Fair Value Assets Reported under SFAS 157 during the 2008 Economic Crisis*. Working paper.
- Haaramo, V., Palmuaro, S. & Peill, E. 2014. *IFRS-raportointi*. E-kirja. Jatkuvapäivitteinen teos. Luettu 18.10.2014.
- Halonen, K. & Steiner, M.-L. 2010. *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. Helsinki: WSOYPro.
- Hirshleifer, D. & Teoh, S. 2003. Limited attention, information disclosure, and financial reporting. *Journal of Accounting and Economics*, 36, 337–386.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2011. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hitz, J.-M. 2007. The Decision Usefulness of Fair Value Accounting – A Theoretical Perspective. *European Accounting Review*, 16(2), 323–362.

- Ijiri, Y. 1967. *The foundations of accounting measurement: A mathematical, economic, and behavioral inquiry*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Jensen, M. & Meckling, W. 1976. Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305–360.
- Kadous, K., Koonce, L. & Thayer, J. 2012. Do Financial Statement Users Judge Relevance Based on Properties of Reliability? *The Accounting Review*, 87(4), 1335–1356.
- Kasanen, E., Lukka, K. & Siitonen, A. 1991. Konstruktiivinen tutkimusote liiketaloustieteessä. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja*, 3/91, 301–329.
- Kihn, L.-A. & Ihantola, E.-M. 2008. Tutkimuksen laadun arvioinnista. Teoksessa Hyvönen, T., Laine, M. & Mäkelä, H. (toim.) *Laskenta-ajattelun tutkija ja kehittäjä – Professori Salme Näsi 60 vuotta*. Tampere: Taloustieteiden laitos, Tampereen yliopisto, 81–95.
- Kirk, N. 2006. Perceptions of the True and Fair View Concept: An Empirical Investigation. *Abacus*, 42(2), 205–235.
- Kolev, K. 2009. *Do Investors Perceive Marking-to-Model as Marking-to-Myth? Early Evidence from FAS 157 Disclosure*. Job Market Paper.
- Koonce, L., Nelson, K. & Shakespeare, C. 2011. Judging the Relevance of Fair Value for Financial Instruments. *The Accounting Review*, 86(6), 2075–2098.
- Koskinen, I., Alasuutari, P. & Peltonen, T. 2005. *Laadulliset menetelmät kauppatieteissä*. Tampere: Vastapaino.
- Landsman, W. 2007. Is fair value accounting information relevant and reliable? Evidence from capital market research. *Accounting and Business Research*, 37(sup1), 19–30.
- Laux, C. & Leuz, C. 2009. The crisis of fair-value accounting: Making sense of the recent debate. *Accounting, Organizations and Society*, 34(6–7), 826–834.
- Lennard, A. 2007. Stewardship and the Objectives of Financial Statements: A Comment on IASB's Preliminary Views on an Improved Framework for Financial Reporting: The Objective of Financial Reporting and Qualitative Characteristics of Decision-Useful Financial Reporting Information. *Accounting in Europe*, 4(1), 51–66.
- Leppiniemi, J. 2000. Onko meno–tulo-teoria kuollut. *Verotus*, 5/2000, 532–538.
- Leppiniemi, J. 2003. *IFRS. Johdon käsikirja*. Helsinki: WSOY.
- Leppiniemi, J. 2005. Kirjanpitolaki uudistui – miten ja miksi tähän on tultu? *Tilisanomat*, 2/2005, 19–21.

- Leppiniemi, J. 2007. Rahoitusvälineiden käsittely kirjanpidossa ja verotuksessa. *Tilisanomat*, 4/2007, 58–60.
- Leppiniemi, J. & Leppiniemi, R. 2000. *Tilinpäätöksen tulkinta*. Porvoo: WSOY.
- Libby, R., Nelson, M. & Hunton, J. 2006. Recognition v. Disclosure, Auditor Tolerance for Misstatement, and the Reliability of Stock-Compensation and Lease Information. *Journal of Accounting Research*, 44(3), 533–560.
- Lillis, A. 2006. Reliability and validity in field study research. Teoksessa Hoque, Z. (toim.) *Methodological Issues in Accounting Research: Theories and Methods*. London: Spiramus, 461–475.
- Mackenzie, B., Coetsee, D., Njikizana, T., Chamboko, R., Colyvas, B. & Hanekom, B. 2012. *Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards*. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc.
- Muller, K. & Riedl, E. 2002. External Monitoring of Property Appraisal Estimates and Information Asymmetry. *Journal of Accounting Research*, 40(3), 865–881.
- Müller, M., Riedl, E. & Sellhorn, T. 2014. *Recognition versus Disclosure of Fair Values*. Boston U. School of Management Research Paper No. 2013-13. July 25, 2014.
- Neilimo, K. & Näsi, J. 1980. *Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede. Tutkimus positivismiin soveltamisesta*. Tampere: Tampereen yliopisto. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja sarja A2(12).
- Nelson, K. 1996. Fair Value Accounting for Commercial Banks: An Empirical Analysis of SFAS No. 107. *The Accounting Review*, 71(2), 161–182.
- Nobes, C. 1993. The True and Fair View Requirement: Impact on and of the Fourth Directive. *Accounting and Business Research*, 24(93), 35–48.
- O’Connell, V. 2007. Reflections on Stewardship Reporting. *Accounting Horizons*, 21(2), 215–227.
- Pajunen, K. 2010. Current Finnish Accounting Thought in Relation to International Financial Reporting Standards and Earlier Finnish Accounting Traditions: Results from a Survey of Finnish Accounting Professionals. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja*, 2/10, 145–177.
- Palea, V. & Maino, R. 2013. Private Equity Fair Value Measurement: A Critical Perspective on IFRS 13. *Australian Accounting Review*, 23(3), 264–278.
- Peek, E., Cuijpers, R. & Buijink, W. 2010. Creditors’ and Shareholders’ Reporting Demands in Public Versus Private Firms: Evidence from Europe. *Contemporary Accounting Research*, 27(1), 49–91.

- Penman, S. 2007. Financial reporting quality: Is fair value a plus or a minus? *Accounting and Business Research*, Special Issue: International Accounting Policy Forum, 33–44.
- Pihlanto, P. 2003. Meno–tulo-teoria IAS-maailman myllerryksessä. *Tilintarkastus – Revision*, 5/2003, 9–14.
- Pihlanto, P. & Lukka, K. 1993. Martti Saario – suomalaisen laskenta-ajattelun kehittäjä. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja*, 3/93, 251–277.
- Power, M. 2010. Fair value accounting, financial economics and the transformation of reliability. *Accounting and Business Research*, 40(3), 197–210.
- Reed, D. 1999. Stakeholder Management Theory: A Critical Theory Perspective. *Business Ethics Quarterly*, 9(3), 453–483.
- Reed, D. 2002. Employing Normative Stakeholder Theory in Developing Countries. *Business and Society*, 41(1), 166–207.
- Riistama, V. 1999. *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. 2. painos. Helsinki: WSOY.
- Ronen, J. 2008. To Fair Value or Not to Fair Value: A Broader Perspective. *Abacus*, 44(2), 181–208.
- Ronen, J. 2012. What do FAS 157 "Fair Values" Really Measure: Value or Risk? *Accounting Perspectives*, 11(3), 149–164.
- Saario, M. 1965. *Kirjanpidon meno–tulo-teoria*. 2., tarkistettu painos. Helsinki: Otava.
- Schipper, K. 2007. Required Disclosures in Financial Reports. *The Accounting Review*, 82(2), 301–326.
- Shivakumar, L. 2013. The role of financial reporting in debt contracting and stewardship. *Accounting and Business Research*, 43(4), 362–383.
- Simko, P. 1999. Financial Instrument Fair Values and Nonfinancial Firms. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 14(3), 247–274.
- Song, C., Thomas, W. & Yi, H. 2010. Value Relevance of FAS No. 157 Fair Value Hierarchy Information and the Impact of Corporate Governance Mechanisms. *The Accounting Review*, 85(4), 1375–1410.
- Stolowy, H. & Lebas, M. 2006. *Financial Accounting and Reporting: a global perspective*. 2. painos. London: South-Western CENGAGE Learning.
- Sundgren, S. 2013. Is fair value accounting really fair? A discussion of pros and cons with fair value measurement. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja*, 3–4/13, 242–250.
- Tikka, M., Nykky, U., Virtanen, P., Heiniö, S. & Linnanvirta, R. 2014. *Rahoitusinstrumentit – yrityksen kirjanpito, tilinpäätös ja verotus*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

- Tiihonen, J. & Suomela, M. 2007. Kevennetty IFRS-normisto PK-yrityksille. *Tilintarkastus – Revision*, 3/2007, 26–32.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2013. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 11., uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Vehmanen, P. 2002. Tilinpäätösinformaation ennustepitoisuus. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja*, 2/02, 208–215.
- Venkatachalam, M. 1996. Value-relevance of banks' derivatives disclosures. *Journal of Accounting and Economics*, 22(1–3), 327–355.
- Vieten, H. 1995. The True and Fair View: a European Retrospective. *The European Accounting Review*, 4(2), 381–385.
- Zeff, S. 2013. The objectives of financial reporting: a historical survey and analysis. *Accounting and Business Research*, 43(4), 262–327.
- Zhang, H. 2009. Effect of derivative accounting rules on corporate risk-management behavior. *Journal of Accounting and Economics*, 47(3), 244–264.

Virallislähteet

- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2001/65/EY, annettu 27 päivänä syyskuuta 2001, direktiivien 78/660/ETY, 83/349/ETY ja 86/635/ETY muuttamisesta tietynlaisten yhtiöiden sekä pankkien ja muiden rahoituslaitosten tilinpäätöksien ja konsolidoitujen tilinpäätöksien laadinnassa noudatettavien arvostussääntöjen osalta.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2013/34/EU, annettu 26 päivänä kesäkuuta 2013, tietäntyyppisten yritysten vuositilinpäätöksistä, konsernitilinpäätöksistä ja niihin liittyvistä kertomuksista, Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2006/43/EY muuttamisesta ja neuvoston direktiivien 78/660/ETY ja 83/349/ETY kumoamisesta.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle kirjanpitolain ja laeiksi osakeyhtiölain 11 ja 12 luvun ja osuuskuntalain 79 c §:n muuttamisesta 173/1997.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kirjanpitolain muuttamiseksi sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi 126/2004 vp.
- IAS 1 Presentation of Financial Statements. As issued at 1 January 2014 in European Union.
- IAS 32 Financial Instruments: Presentation. As issued at 1 January 2014 in European Union.
- IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement. As issued at 1 January 2014 in European Union.

IASB. 2010. *Conceptual Framework for Financial Reporting 2010*.

IFRS 9 Financial Instruments. As issued at 1 January 2014 in European Union.

IFRS 13 Fair Value Measurement. As issued at 1 January 2014 in European Union.

ISA 200 Overall Objectives of the Independent Auditor and the Conduct of an Audit in Accordance with International Standards on Auditing. As issued at 1 January 2014.

Kauppa- ja teollisuusministeriön asetus rahoitusvälineiden arvostamisesta sekä merkitsemisestä tilinpäätökseen ja konsernitilinpäätökseen 1315/2004.

Kauppa- ja teollisuusministeriön päätös konsernitilinpäätöksen laatimisesta kansainvälisillä pääomamarkkinoilla yleisesti käytetyn säännösten mukaisesti 766/1998. Kumottu säädöksellä 1304/2004.

Kirjanpitoasetus 30.12.1997/1339.

Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336.

Kirjanpitolautakunnan päätös koronvaihtosopimusten käsittelystä ns. pienen kirjanpito-velvollisen tilinpäätöksessä 20.12.2011/1878.

Laki kirjanpitolain muuttamisesta 30.12.2004/1304.

Laki luottolaitostoiminnasta 8.8.2014/610.

Neljäs neuvoston direktiivi 78/660/ETY, annettu 25 päivänä kesäkuuta 1978, perustamissopimuksen 54 artiklan 3 kohdan g alakohdan nojalla, yhtiömuodoltaan tietynlaisten yhtiöiden tilinpäätöksistä. Kumottu direktiivillä 2013/34/EU.

Seitsemäs neuvoston direktiivi 83/349/ETY, annettu 13 päivänä kesäkuuta 1978, perustamissopimuksen 54 artiklan 3 kohdan g alakohdan nojalla, konsolidoiduista tilinpäätöksistä. Kumottu direktiivillä 2013/34/EU.

Sijoituspalvelulaki 14.12.2012/747.

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459.

Muut lähteet

IAS-sääntelyryhmä. 2003. *IAS-sääntelyryhmän loppuraportti*. Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja, 9/2003. Elinkeino-osasto.

IASB. 2014. IFRS 9 Financial Instruments. Project Summary. IASB:n projektisivut, <<http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Financial-Instruments-A-Replacement-of-IAS-39-Financial-Instruments-Recognition/Documents/IFRS-9-Project-Summary-July-2014.pdf>> luettu 11.9.2014.

- KHT A. KHT-tilintarkastaja, tilintarkastusyhteisö A. Haastattelu 3.12.2014. Kesto 52 minuuttia. Tekijän hallussa.
- KHT B. KHT-tilintarkastaja, tilintarkastusyhteisö A. Haastattelu 3.12.2014. Kesto 57 minuuttia. Tekijän hallussa.
- KHT C. KHT-tilintarkastaja, tilintarkastusyhteisö B. Haastattelu 19.12.2014. Kesto 51 minuuttia. Tekijän hallussa.
- KHT D. KHT-tilintarkastaja, tilintarkastusyhteisö C. Haastattelu 9.12.2014. Kesto 53 minuuttia. Tekijän hallussa.
- KHT E. KHT-tilintarkastaja, tilintarkastusyhteisö C. Haastattelu 16.12.2014. Kesto 63 minuuttia. Tekijän hallussa.
- KHT F. KHT-tilintarkastaja, tilintarkastusyhteisö D. Haastattelu 12.12.2014. Kesto 62 minuuttia. Tekijän hallussa.
- KHT G. KHT-tilintarkastaja, tilintarkastusyhteisö D. Haastattelu 18.12.2014. Kesto 70 minuuttia. Tekijän hallussa.
- Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmä. 2014. *Pienyrityshelpotukset ja vuoden 2013 tilinpäätösdirektiivi – Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmän mietintö*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, 48/2014. Työ ja yrittäjyys -osasto.
- Rahoitusasiantuntija. Rahoitusasiantuntija, tilintarkastusyhteisö B. Haastattelu 5.12.2014. Kesto 86 minuuttia. Tekijän hallussa.
- Suomen Tilintarkastajat ry. 2015. Hyvä tilintarkastustapa ja kansainväliset tilintarkastusstandardit. Suomen Tilintarkastajat ry:n verkkosivut, <<http://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit2>> luettu 14.7.2015.
- Työ- ja elinkeinoministeriö. 2015. Kirjanpitolain muutokset -työryhmä 1.9.2013 - 30.11.2014. Työ- ja elinkeinoministeriön verkkosivut, <https://www.tem.fi/yritykset/kirjanpito/kirjanpitolain_muutokset_tyoryhma_1.9.2013_-_30.11.2014> luettu 2.6.2015.

LIITTEET

Liite 1: Tutkimushaastattelun runko

Taustakysymykset

1. Kuinka kauan olette toimineet tilintarkastajana?
2. Minkä verran teillä on kokemusta rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyvistä seikoista?

Rahoitusinstrumenttien arvostamisen nykytilan kartoitus

3. Miten FAS-yritykset arvostavat tällä hetkellä rahoitusinstrumenttinsa? Miksi?
4. Minkä verran FAS-yrityksillä on rahoitusinstrumentteja? Millaisista rahoitusinstrumenteista näissä on kyse?
5. Onko nykyinen kirjanpitolain rahoitusinstrumenttien arvostamista koskeva sääntely toimiva? Miksi tai miksi ei?
6. Ovatko nykyiset kauppa- ja teollisuusministeriön asetukseen sisältyvät käyvän arvon määrittämistavat mielestänne toimivat? Miksi tai miksi ei?

Rahoitusinstrumenttien arvostaminen ja informaation merkityksellisyys

7. Tuottaako jompikumpi arvostamistapa (hankintameno, käypä arvo) mielestänne yleisesti ottaen merkityksellisempää informaatiota yrityksen ulkoisille sidosryhmille? Miksi tai miksi ei?
8. Onko joitakin erityistapauksia, joissa muu kuin edellä tarkoitettu arvostamistapa on parempi? Toisin sanoen vaikuttaako rahoitusinstrumentin arvostamistavan merkityksellisyyteen esimerkiksi rahoitusinstrumentin tyyppi tai luonne tai markkinoiden likviditeetti? Miksi tai miksi ei?
9. Tuottaako sama rahoitusinstrumenttien arvostamistapa mielestänne kaikkien ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota, vai onko sidosryhmien informaationtarpeissa eroja?
10. Vaikuttaako yrityksen koko mielestänne siihen, mikä rahoitusinstrumenttien arvostamistapa tuottaa ulkoisten sidosryhmien kannalta merkityksellistä informaatiota?
11. Mikäli rahoitusinstrumentteja arvostetaan käypään arvoon, tulisiko käyvän arvon muutos esittää tuloslaskelmassa vai taseessa, jotta yrityksen sidosryhmät saisivat merkityksellistä informaatiota?
12. Täyttävätkö sekä rahoitusinstrumenttien hankintameno että käypään arvoon arvostaminen mielestänne kirjanpitolain vaatimukset?

Arvostamistavan luotettavuus ja sen yhteys merkityksellisyyteen

13. Tuottaako jompikumpi arvostamistapa (hankintameno, käypä arvo) mielestänne luotettavampaa informaatiota kuin toinen? Miksi tai miksi ei?
14. Ovatko kaikkien rahoitusinstrumenttien käyvät arvot mielestänne kaikissa tapauksissa määritettävissä riittävän luotettavasti? Miksi tai miksi ei?
15. Aiheuttaako muihin kuin markkinoilta havaittaviin käypiin arvoihin liittyvä subjektiivisuus mielestänne ongelmia informaation merkityksellisyyden näkökulmasta tarkasteltuna? Miksi tai miksi ei?
16. Vaikuttaako rahoitusinstrumentin arvostamistavan luotettavuus mielestänne siihen, voidaanko arvostamistapaa pitää merkityksellistä informaatiota tuottavana? Miksi tai miksi ei?

17. Mikäli merkityksellisyys ja luotettavuus ovat ristiriidassa keskenään, kumpaa on mielestänne pidettävä tärkeämpänä?

Tilinpäätösinformaation esittämispaikka

18. Voidaanko liitetiedoissa esitettyä rahoitusinstrumentin arvoa pitää mielestänne yhtä merkityksellisenä kuin taseessa esitettyä arvoa? Miksi tai miksi ei?
19. Hyödyntävätkö yrityksen ulkoiset sidosryhmät näkemyksenne mukaan yhtä paljon liitetieto- kuin tase- ja tuloslaskelmainformaatiota?
20. Hyväksytäänkö liitetietoinformaatiosta mielestänne suurempaa virheellisyyttä tai epätarkkuutta kuin tase- tai tuloslaskelmainformaatiossa?

Tulevaisuuden näkymät

21. Millaisena näette rahoitusinstrumenttien arvostamisen toivotun kehityssuunnan?
22. Millaisena näette rahoitusinstrumenttien arvostamisen todennäköisen kehityssuunnan?

Muita ajatuksia

23. Onko teillä joitain muita ajatuksia tai näkemyksiä rahoitusinstrumenttien arvostamiseen liittyen?